

# نمودار سیوطی

به همراه ترجمه لغات و اشعار

جلد اول: «از ابیات تا بحث کانی»  
جلد دوم: «از حروف جر تا ثعت»

بهترین روش کمک آموزشی  
و معجزه‌ای در یادگیری

فوائد:

- ۱- کیفیت فهم مطالب را بالا می‌برد.
- ۲- اطلاعات پراکنده را در ذهن ساماندهی می‌کند.
- ۳- مراجعه و دوره کردن را سریع و آسان می‌نماید.
- ۴- به عنوان پیش مطالعه در تحصیل و تدریس قابل استفاده است.
- ۵- موجب نشاط و اشتیاق به درس خواندن می‌شود.

مکان تهیه: پاساژ قدس، کتابفروشی مدرس

محمد تهرانی (عبدالحمید)

۰۹۱۲۴۵۱۴۱۶۲



## فهرست جلد اول

۱	تعریف قول، کلمه، کلام
۱	علامات اسم، فعل، حرف
۲	اعراب و بناء در اسم، فعل، حرف
۳	بناء بر فتح، سکون، کسر، ضم
۴	اعراب اصلی و نیابتی
۵	محلّهای اعراب نیابتی
۶	أسماء سته
۶	حرکت نون جمع و متّی
۶	اعراب جمع مؤنث سالم
۷	اسم غیر منصرف اگر اضافه شود
۷	اسم معتل
۷	فعل معتل
۸	الحاق نون وقایه
۹	معارف
۹	علت بناء در ضمائر
۹	استار وجوبی و جائزی ضمیر
۱۰	اقسام ضمیر
۱۱	اتصال و انفصال ضمائر
۱۲	علم
۱۲	اجتماع اسم و لقب
۱۳	اقسام علم
۱۴	صله
۱۴	اقسام ائی
۱۴	حرف تعریف (ال)
۱۵	اسم اشاره
۱۶	حذف عائد موصول
۱۷	اقسام موصول
۱۸	اقسام ال
۱۹	اصل در مرفوعات
۱۹	مبتدا
۲۰	حالات مختلف مبتدای وصفی
۲۰	عامل خبر
۲۱	اقسام خبر

۲۲	خبر واقع شدن اسم زمان
۲۲	مسوّغات ابتدا به نکره
۲۳	وجوب تقدیم خبر و مبتدا
۲۴	حذف خبر و مبتدا
۲۵	تعدد مبتدا و خبر
۲۶	افعال ناقصه
۲۷	تقدم خبر بر اسم در افعال ناقصه
۲۷	تقدم خبر بر افعال ناقصه
۲۸	تامه شدن در افعال ناقصه
۲۸	وقوع معمول خبر بعد از افعال ناقصه
<b>ترجمه لغات و اشعار</b>	
باقی مطالب جلد اول هنوز تکمیل نشده است	

## فهرست جلد دوم

۱	حروف جرّ
۲	حروف جرّ باء، من، لام
۳	معانی حروف جرّ من الی حتی لام فی باء
۴	معانی حروف جرّ علی عن کاف مذ منذ
۵	مای زائده
۵	ربّه
۶	اضافه معنوی و لفظی
۷ و ۸	اسماء واجب الاضافه
۹	غیر
۱۰	حسب، اسماء الجهات، دون
۱۱	حذف مضاف و مضاف الیه
۱۲	فصل بین مضاف و مضاف الیه
۱۳	اسم مضاف به یاء متکلم
۱۴	مصدر
۱۵	اسم فاعل
۱۶	اوزان مصدر
۱۷	اسم فاعل + مفعول
۱۸	مضاف الیه شدن مرفوع
۱۸	مصدر مرّة و هیئته
۱۹	اوزان اسم فاعل و صفت مشبّهه

۱۹	معمول صفت مشبّهه
۲۰	تعجب
۲۱	احکام فعل تعجب
۲۲	نعم و بش
۲۲	فاعل نعم و بش
۲۳	نعم + ما
۲۴	حبذا
۲۵	نمودار جامع نعم
۲۶	افعل تفضیل
۲۷	عمل اسم تفضیل
۲۸	نعت

## ترجمه لغات و اشعار

باقی مطالب هنوز تکمیل نشده است و در حال تکمیل است.



واحدہ کلمۃ و القول عمّ کلامنا لفظ مفید کاستقم اسم و فعل تم حرف الکلم

غيره: غير لفظ

## صوت

مخرج فم: معتمد بر

لفظ

مهل

مستعمل: قول

غير هما: کلم: ان جاء زيد  
غير کلم: غلام زيد

کلمه: لفظ مستقل دال بالوضع تحقیقاً أو تقديرأ أو متونى معه کذلک

الف در ضارب خارج شد

قسم ۲: کلم: مانند ضرب زيد عمراً  
غير کلم: مانند زيد قائم  
(تعريف کلم: ما ترکب من ثلاث کلمات فاکثر اسم جنس جمعى است و مفرد آن کلمه مى باشد)

کلام: لفظ مضاف غير ما لا يجهله أحد مقصوره لذاته

در کافيه گفته: قول...

این خود در تسهيل آمده و جمله صله و جزا و مانند این دو را خارج مى کند.

این قيد را در شرح تسهيل آورده و با آن خارج مى شود مانند: الفاء حارة بوسيله مثال: «استقيم» این قيد را فهماند.

- ۱- جر
- ۲- تنوين
- ۳- ندا
- ۴- ال تعريف
- ۵- مسند إليه واقع شدن

بالإضافة بالحرف بالتيقنة

- ۱- تمكين
- ۲- تكثير
- ۳- مقابلة
- ۴- عوض

از مفرد از جمله از حرف

بالجر و التنوين و الندا و ال مسند للاسم تمييز حصل

فعل: علامات

- ۱- نام
- ۲- بهاء المخاطبة
- ۳- نون تأكيد

مضارع و امر

بالتون فعل الامر ان امر لهم فعل مضارع بلى «لم» كشم و «نون» أقبلن فعل ينجلن

حرف: مختص به اسم: مانند فی  
مختص به فعل: مانند لم  
مشترك: مانند هل

سواءها الحرف كهل و فى و لم

## قول

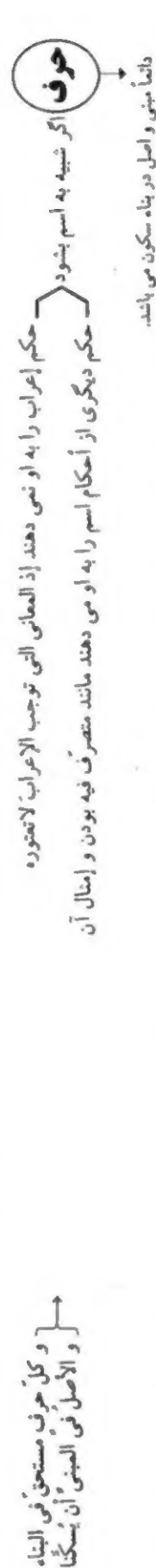
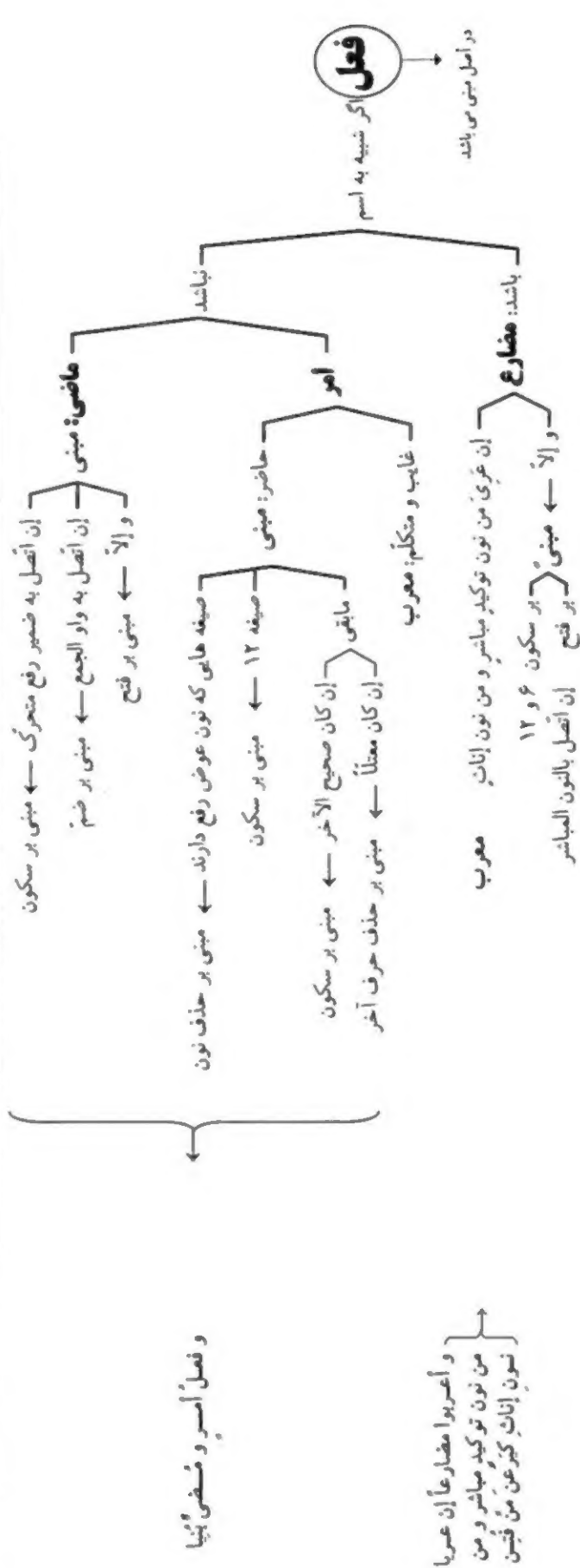
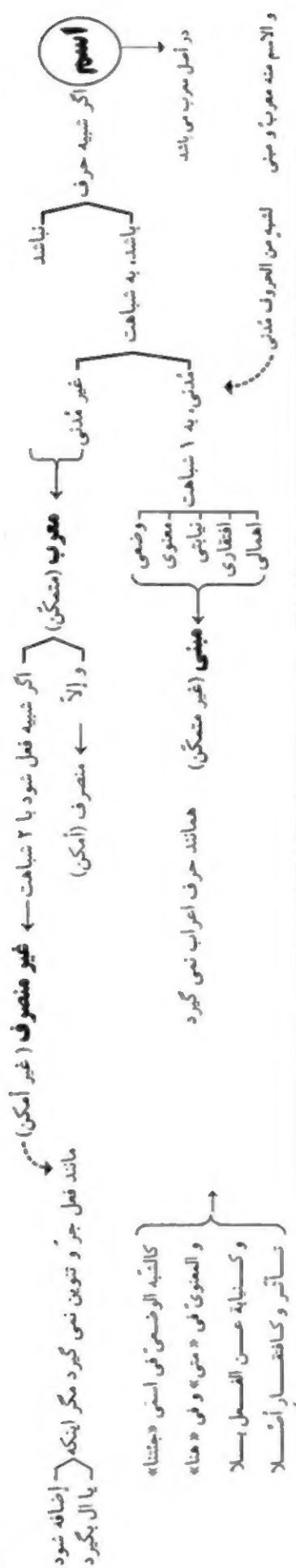
لغوى:

باسمه تعالى

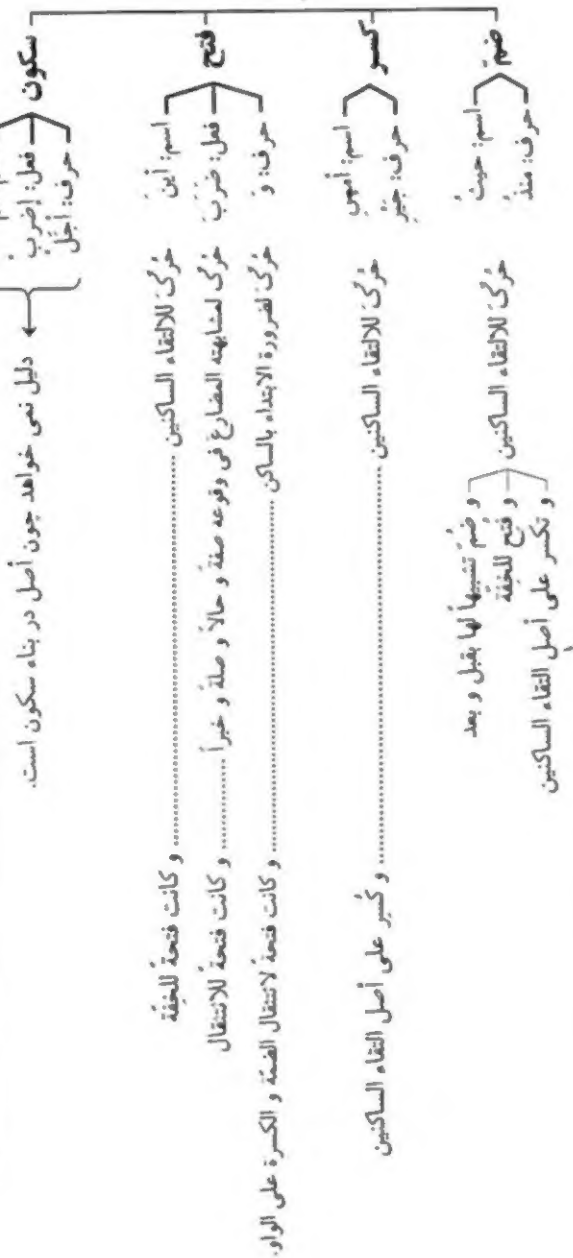
رای: در ظنیات استعمال می شود

اعتقاد: در یقینیات استعمال می شود

اصطلاحی: لفظی که دلالت کند بر معنایی، چه آن لفظ مفرد باشد چه مرکب، چه سکوت بر آن صحیح باشد چه نباشد.

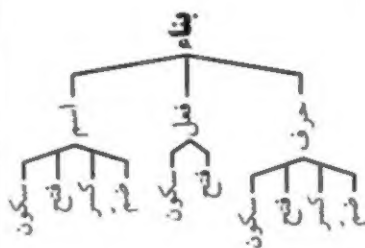


و منه ذو فتح و ذو کسر و ضم کاین، اُسی و الساکن کُم

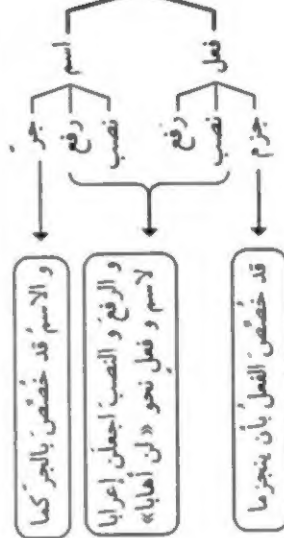


ابتداء به ساکن  
متعذر است مطلقاً (کما قال الجمهور)  
در الف متعذر و در غیره متعسر  
(کما اخاره الجرجاني و العلامة كاتيجي)

به عبارتی دیگر



## إعراب



فعل ناقص در بعضی حالات

و سَمُّ مَعْتَلًا مِنَ الْأَسْمَاءِ مَا كَالْمَصْطَفَى وَالْمَرْتَقَى مَكَارِمًا  
فَالْأَوَّلُ الْإِعْرَابُ فِيهِ قُدْرًا جَمِيعُهُ وَهُوَ الَّذِي قَدْ قُصِّرَا  
وَالثَّانِ مُنْقُوصٌ وَنَصْبُهُ ظَهَرَ وَرَفْعُهُ يَنْوِي كَذَا أَيْضًا يُجَرُّ

تقدیری  
← مقصور  
← منقوص  
← مضاف به یاء متکلم  
← ما وقف علیه  
محلی  
← أسماء مبنی  
لفظی  
← مابقی

أصلی  
در حالت رفع: ضمه  
در حالت نصب: فتحه  
در حالت جر: کسره  
در حالت جزم: سکون  
فارفع بضم و انصبن فتحا و جر کسرا کذا ذکر الله عبده یسر و اجزم بتسکین

## إِعْرَاب

در حالت رفع  
واو در { أسماء ستّة  
جمع مذکر سالم  
الف در متنی  
نون در أفعال خمسة  
نائب از ضمه  
در حالت نصب  
ياء در { أسماء ستّة  
جمع مذکر سالم  
الف در أسماء ستّة  
در جمع مؤنث سالم  
حذف نون در أفعال خمسة  
نائب از فتحه  
در حالت جر  
ياء در { أسماء ستّة  
جمع مذکر سالم  
در غیر منصرف  
حذف نون در أفعال خمسة  
نائب از کسره  
در حالت جزم ← حذف حرف علة در معتل الآخر { نائب از سکون

و غیر ما ذکر یؤوب نحو «جا أخو یؤوب بنی نمر»

تقدیری  
← أسماء ستّة  
← متنی  
← جمع مذکر سالم  
← عند الالتقاء الساکنین  
لفظی  
← ما بقی  
← عند الإضافة إلى الیاء المتکلم

۱- اسماء ستّة  
 واو نائب از ضمّه  
 الف نائب از فتحه  
 یاء نائب از کسره

و ارفع بواو و انصبّ بالالف و اجرر بياء ما من الاسماء اصف و شرط اذا اعراب أن یضفّن لا لیا کجا آخو ایک ذا اعتلا

۲- قتیبة +  
 کلا { کلتا }  
 اثتان { اثنتان }  
 سواء { أفرادا }  
 { رجباً }  
 { أضيفاً }  
 الف نائب از ضمّه  
 یاء نائب از فتحه و کسره

بالالف ارفع المثنی و کلا کلتا کذاک، اثتان و اثنتان و تخلف الیا فی جمیعها الالف کابین و اثنتین بجریان جراً و نصباً بعد فتح قد الف

۳- جمع مذکر سالم +  
 عشرون و بابه  
 الأهلون  
 أولو  
 عالمون  
 علیون  
 أرضون  
 سینون و بابه  
 واو نائب از ضمّه  
 یاء نائب از فتحه و کسره

و ارفع بواو و بیا اجرر و انصب و سالم جمع عامر و مذنب و شبه ذین و به عشرونا أولو و عالمون، علیون و بابه و مثل حین قد یرد و ارفع بواو و بیا اجرر و انصب و سالم جمع عامر و مذنب و شبه ذین و به عشرونا أولو و عالمون، علیون و بابه و مثل حین قد یرد

۴- جمع مؤنث سالم +  
 أولات و الذی اسماً قد جعل  
 کسره نائب از فتحه

و ما بتا و الف قد جمیعاً کذا أولات و الذی اسماً قد جعل یکسر فی النصب و فی الجرّ معاً کاذرعات فیّه ذا أيضاً قبل

۵- ما لا ینصرف ← فتحه نائب از کسره  
 و جرّ بالفتحة ما لا ینصرف ما لم یضف أو یک بعد ال ردیف

۶- افعال خمسة  
 یفعلان ۲  
 یفعلون ۳  
 تفعلان ۵ و ۸ و ۱۱  
 تفعلون ۹  
 تفعلین ۱۰  
 فون نائب از ضمّه  
 حذف فون نائب از فتحه و کسره

و اجعل لنحو یفعلان التونا و ارفعاً و تدعین و یألونا و حذفها للجزم و النصب سیّه کلم تکنونی لترومی مظلمة

۷- مضارع معتل الآخر: حرف آخر  
 الف { فتحه } مقدر  
 { ضمّه } سکون  
 واو { سکون }  
 { ضمّه }  
 یاء { فتحه }  
 { ضمّه }  
 { سکون }  
 ظاهری و ابد نصب ما کیدعو یرمی و الرفع فیهما انو مقدر  
 حذف حرف علة نائب از سکون  
 ثلاثهن تنقض حکماً لازماً و احذف جازماً

إعراب به حرکت نمی گیرد به ضمیر اضافه نمی شود همیشه مضاف است مؤنث آن ذات می باشد

## اسماء ستة

- لَفِيف
  - ۱- ذُو أصل آن {ذو (متهور)}
- أَجُوف
  - ۲- قَم (فوه)
- مَنْقُوص
  - ۳- أَب (أبو)
  - ۴- أَخ (أخو)
  - ۵- حَم (حمو)
  - ۶- هَن (هنو) ← نقص أحسن

من ذاك ذو إن صحبة أبانا

والقم حيث الميم منه بانا

أب أخ حم كذاك و هن و في أب و تاليه يندر  
و قصرها من نقصهن أشهر

و النقص في هذا الأخير أحسن

و شرطُ ذا الإعراب أن يُضفَن لا  
لِيا كجا آخر أيبك ذا اعتلا

- إعراب به حروف می گیرند به ۴ شرط
  - ۱- اضافه شوند
  - ۲- مضاف به یاء متکلم نباشند
  - ۳- مکبر باشند
  - ۴- مفرد باشند
- و لا تعرب بحركات ظاهرة  
و لا تعرب بحركات مقدرة  
و لا تعرب بحركات ظاهرة  
و لا تعرب في حال التثنية و الجمع إعرابهما

## حركات نون

جمع {قل من بكسره نطق فتحه

منثى

- كسره
  - فتحتها لغة مع الياء
  - فتحتها لغة مع الألف
  - و جاء ضمها (مع الألف)
- لغت قبيله بنى أسد  
لغت قبيله بلحارث بن كعب

این قبيله تنبيه را در هر سه حالت با الف می آورد

و نونُ مجموع و ما به التحق فافتح و قل من بكسره نطق

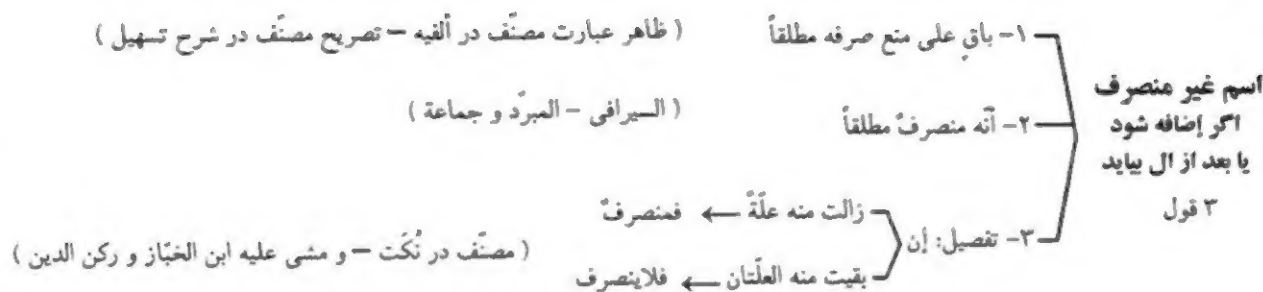
و نونُ ما ثنى و الملحق به  
بعكس ذاك استعماله فانتبه

- إعراب جمع مؤنث سالم اگر علم شود
  - مصنّف: فيه ذا الإعراب أيضاً قبل
  - بعضهم: ينصبه بالكسرة و يحذف منه التنوين
  - بعضهم: يعربه مطلقاً
- رعايت جمع بودن و حالت قبل از تسميه را نموده  
هم رعايت قبل از تسميه را نموده و هم رعايت علميت و تأنيث را  
فقط ملاحظه بعد از تسميه يعنى علميت و تأنيث را نموده است.

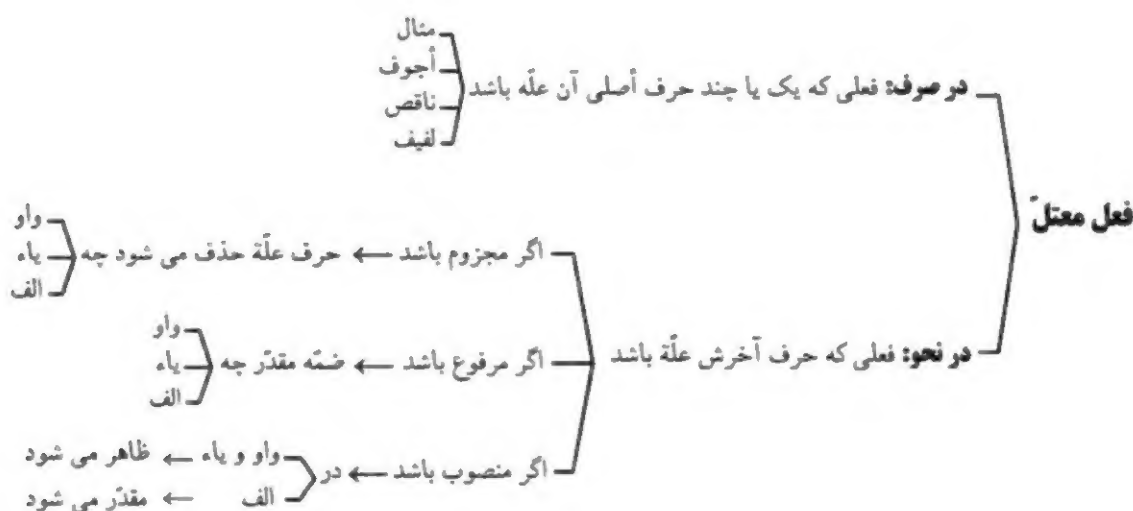
و الذى اسماً قد جعل كأذرعاً فيه ذا أيضاً قبل





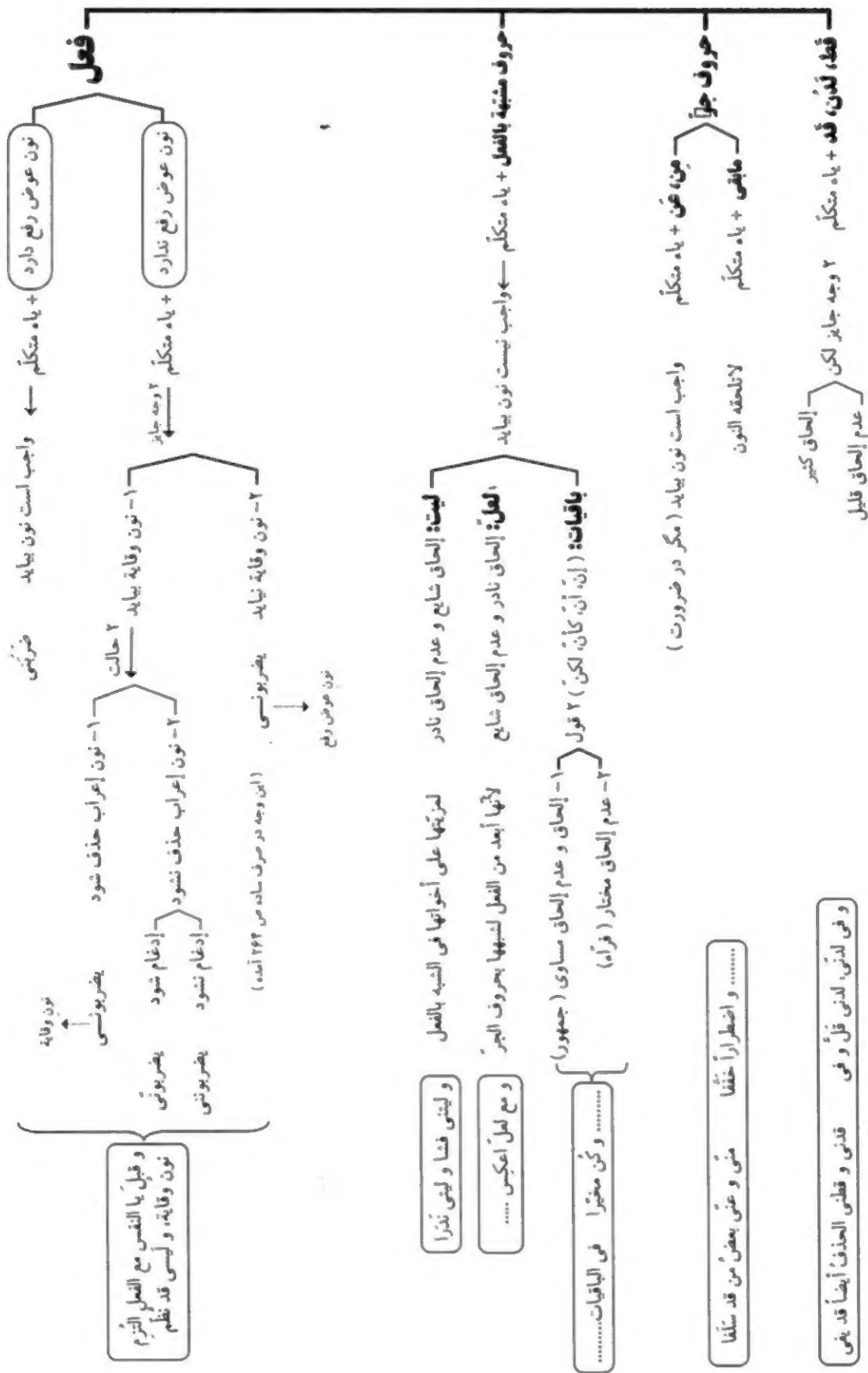


و سَمَّ مَعْتَلًا مِنَ الْأَسْمَاءِ مَا  
فَالأَوَّلُ الْإِعْرَابُ فِيهِ قُدْرًا  
وَالثَّانِي مَنَقُوصٌ وَنَصْبُهُ ظَهَرَ  
وَالْمَصْطَفَى وَالْمُرْتَقَى مَكَارِمًا  
جَمِيعُهُ وَهُوَ الَّذِي قَدْ قُصِّرَا  
وَرَفْعُهُ يُنَوِّي كَذَا أَيْضًا يُجَرُّ



وَأَيُّ فَعْلٍ آخَرَ مِنْهُ الْف  
فَالْأَلْفُ أَنْوَافِيهِ غَيْرُ الْجِزْمِ  
وَالرَّفْعُ فِيهِمَا أَنْوَافِيهِ جَازِمًا  
أَوْ وَأَوْ أَوْ يَاءٌ فَمَعْتَلًا عُرِفَ  
وَأَبَدِي نَصَبٌ مَا كِيدَعُو يَرْمِي  
ثَلَاثَتَهُنَّ تَقْضِي حَكْمًا لَازِمًا

**وفاية نون الحاق موارد**



معارف شش بود مضممر اضافه  
علم موصول و ذو اللام و اشاره

- باسمه تعالی
- معارف
- ۱- مضممر
  - ۲- اضافه
  - ۳- علم
  - ۴- ذو اللام
  - ۵- موصول
  - ۶- اشاره
  - ۷- منادای نکره مقصوده ← مصنف در شرح کافیه
  - ۸- ما استفهامیه
  - ۹- من استفهامیه
  - ۱۰- ما فی دقته دقاً نعماً ← ابن خروف

مرجع ضمیر غائبه ما تقدّم ذکره

لفظاً و القمر قدرناه

أو معنى اعدلوا هو أقرب للتقوى (صرف ساده این مثال را لفظی ضمنی می داند)

أو حكماً ضمير شأن وقصة

- عَلَّتْ بِنَاءُ فِي ضَمَانٍ
- ۲ قول
- ۱- لشيء بالحروف في المعنى لأن التكلّم والخطاب والغيبة من معاني الحروف (سيوطي)
  - ۲- لشيء بالحروف في الافتقار
  - ۳- لشيء بالحروف في الوضع في كثير
  - ۴- لا استفغائه عن الإعراب باختلاف صيغه
- حكاها في التسهيل

و من ضمير الرفع ما يستتر  
كافعل أوافق نغبط إذ تشكر

- استعار
- وجوبی
- ۱- مضارع متكلّم وحده أوافق
  - ۲- مضارع متكلّم مع الغير نغبط
  - ۳- مضارع مفرد مذکر مخاطب تشكر
  - ۴- أمر مفرد مذکر مخاطب افعل
  - ۵- اسم فعل ( زاد في التسهيل )
  - ۶- اسم فعل مضارع ( أبو حيان في الارتشاف )
  - ۷- فعل استثناء { ما خلا  
ما عد  
لا يكون  
ما سوا  
ليس } ← ابن هشام في التوضيح
  - ۸- أفعل تعجب
  - ۹- أفعل تفضيل
- جانزی
- ۱- ظرف و جاز و مجرور
  - ۲- فعل ماضی
  - ۳- صفات { اسم فاعل  
اسم مفعول  
صفت مشبه  
صفة مبالغة }
  - ۴- صيغه ۱ و ۴ مضارع و أمر

مفضل

## منفصل

३३

Figure 1

منصوب و مجرور

## 33

ماضي

## در مضارع و اموار

والفَّ والواوُ والنونُ يَعاظِبُ

9
3
3

ایہ ایہ ایہ

يَا هَا يَا هَا يَا هَا

3
3
3

5
3

500

ایک ایک ایک

ای	ای
----	----

533

5
5

5
—
3

5	3
---	---

وغير: كفاً وعلماً

332

0
3
3

70

## 33

3

—

3

2

## 3.

مخاطب

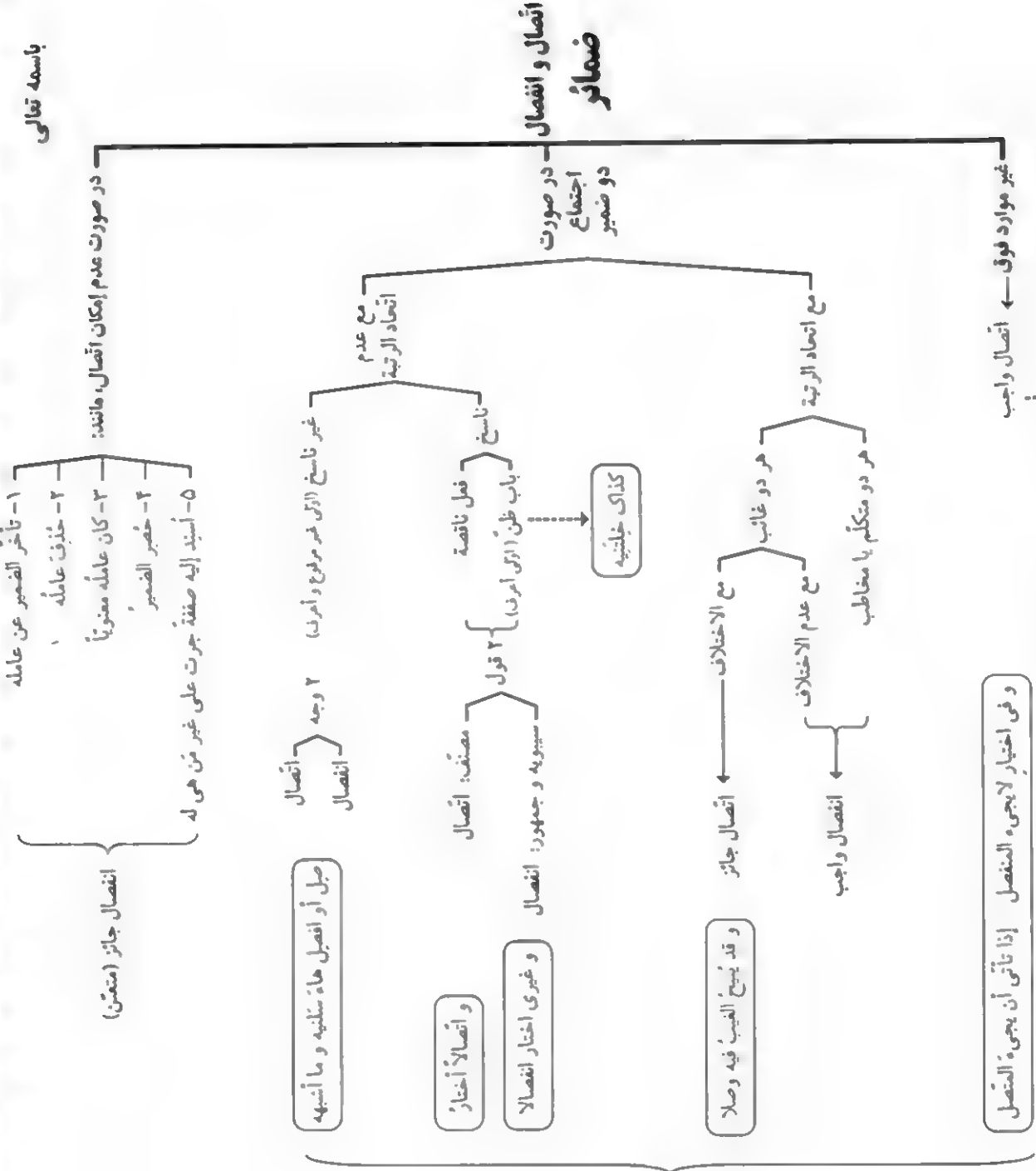
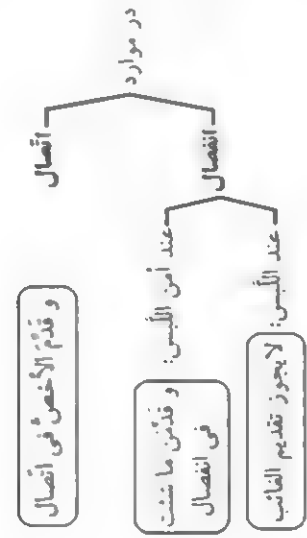
3

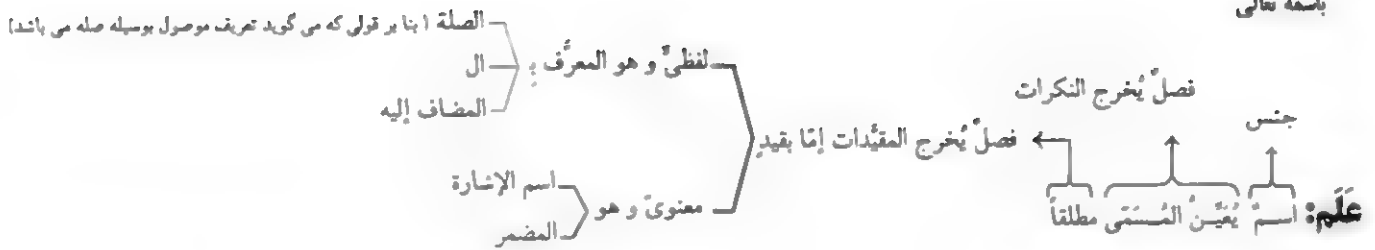


مگر در حال ضرورت مانند: بالباعث الوارث الأموات قد ضمنت إناهم الأرض....

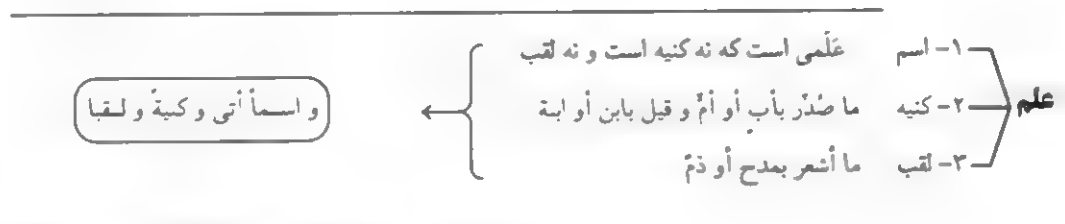
و فی اختیار لایحیی المنفصل إذا تآقی أن یحیی المتصل

غیر موارد فوق ← اتصال واجب

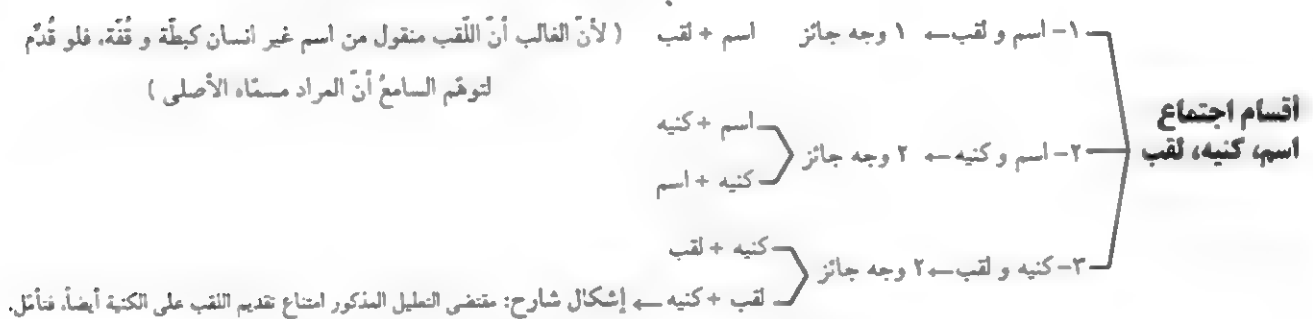




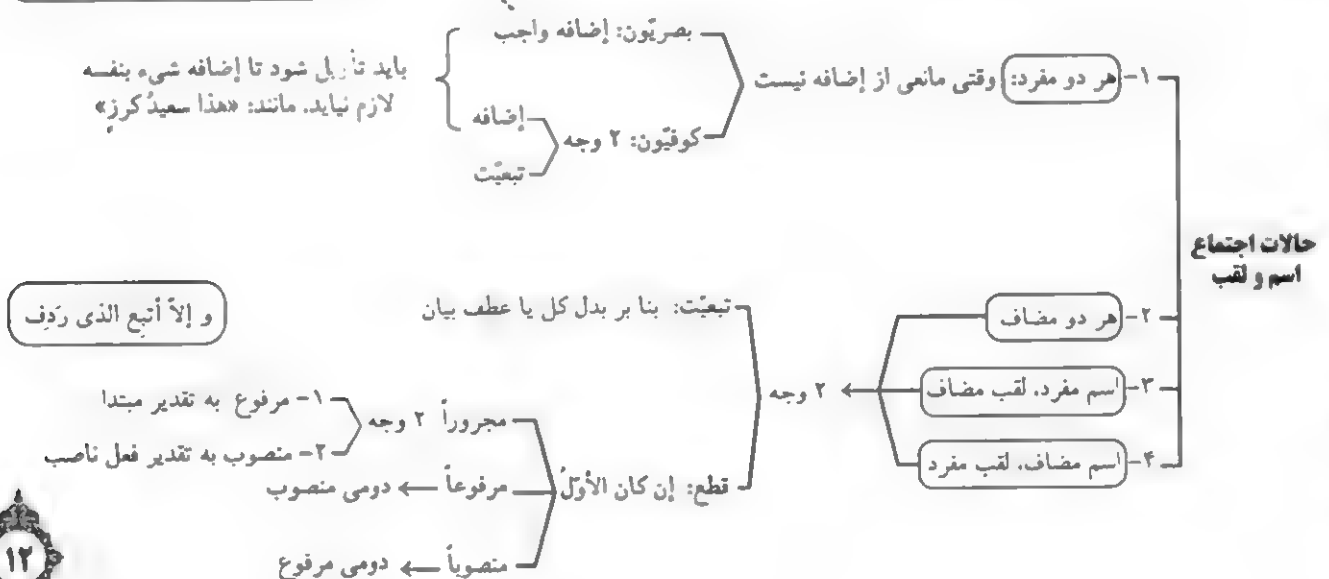
اسم یَعینُ المُسمی مطلقاً علمه کجعفر و خیرتقا  
و قَرَن و عَدَن و لاحق و شَذَم و هیلَه و واشق



و آخَرَنَ ذَا إِنْ سِوَاهُ ضَحِيحاً



و إن یكونا مفردین فأخیف حتماً



- باسمه تعالی
- ۱- از اسم معنی
  - ۲- از اسم عین
  - ۳- از صفت
  - ۴- از ماضی
  - ۵- از مضارع
  - ۶- از امر

و منه منقول کفضل و أسد  
و ذو ارتجال کسعاد و أدد

- علم
- مرتجل: ۲ قول
    - ۱- لم یسبق له استعمال فی العلمیة
    - ۲- سبق و جهل

بالغلبة: لفظ عام مشترکی که بواسطه غلبه استعمال در یکفرد علم برای او واقع شود به صورتی که هر گاه آن لفظ ذکر می شود آن فرد به ذهن می آید.

مفرد

علم

مترکب

۱- إسنادی (إعراب جزء أول و دوم حکایت می شود) و جملة، و ما یمزج رکباً ذا إن بغير «ویه» ثم أعربا

۲- مزجی (بأن أخذ اسمان و جعلاً اسماً واحداً و نُزلَ ثانيهما من الأول بمنزلة تاء التانیث من الكلمة)

(بعلت اینکه متضمن حرف عطف می باشد)

لأنه مرکب من اسم و صوت مشبه للحرف فی الإهمال

على أصل التاء الساكنين

إن ختم بویه ← مبنی بر کسر (و قد يُعرب إعراب ما لا ینصرف)

إعراب غیر منصرف

و إلا و قد یُضاف

و قد یُنبتی که خمسة عشر

اگر عدد باشد ← جزء دوم مبنی بر ففتح

جزء اول: مبنی

اگر غیر عدد باشد: جزء دوم

بعلت احتیاج او به جزء دوم

۳- إضافی (إعراب جزء أول بحسب عوامل، و دومی مجرور) و شاع فی الأعلام ذو الإضافة كعبید شمس و أبی قحافة

شخص

علم

جنس

موضوع برای ذوات:

أم عریط، تُعالَة

موضوع برای معانی:

برّة، سبحان، فجّار

و وضعوا بعض أجناس علم

كلمة الأشخاص لفظاً و مرعّم

من ذاك أم عریط للعقرب

و هكذا تُعالَة للثعلب

و مثله برّة للمیرة

كسذا فجّار علم للفسجرة

و حذف ال ذی إن تُناد أو تذف أوجب

و فی غیرهما قد تنحذف

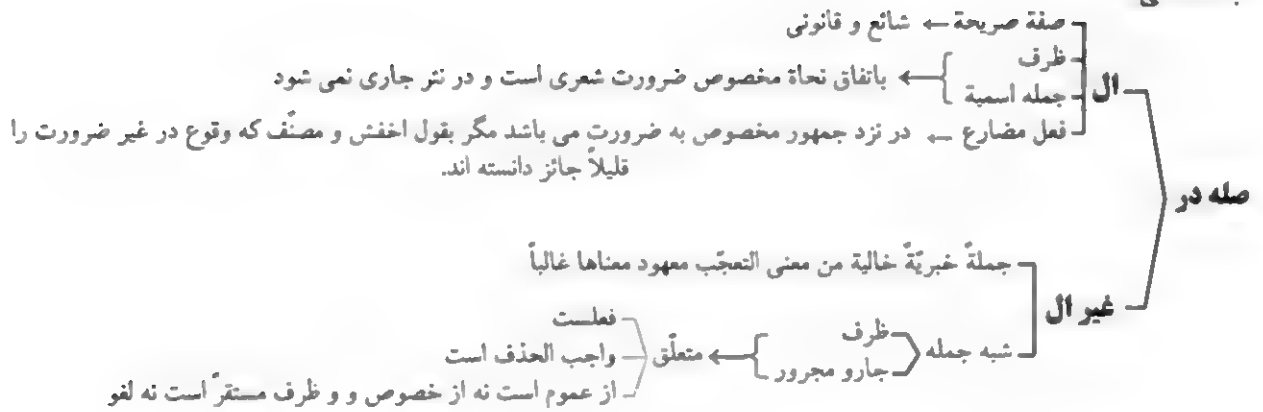
اگر مضاف یا منادی واقع شود حذف ال واجب

و إلا گاهی قلیلاً حذف می شود (هذا عیوق طالماً)

علم بالغلبة

قسم ۲

مضاف ← إضافة زائل نمی شود نه بوسیله ندا و نه بغيره



هو یرد نفی المصنف الخلاف فی إعرابها فی الحالة الثانية

**الفیه نقل رضی** **بعضهم** (الخلیل و یونس) قرائت ضم را تأویل کرده اند بر حکایت

مذکور ←	مذکور ←	مذکور ←
محدوف ←	محدوف ←	محدوف ←
مذکور ←	مذکور ←	مذکور ←
محدوف ←	محدوف ←	محدوف ←



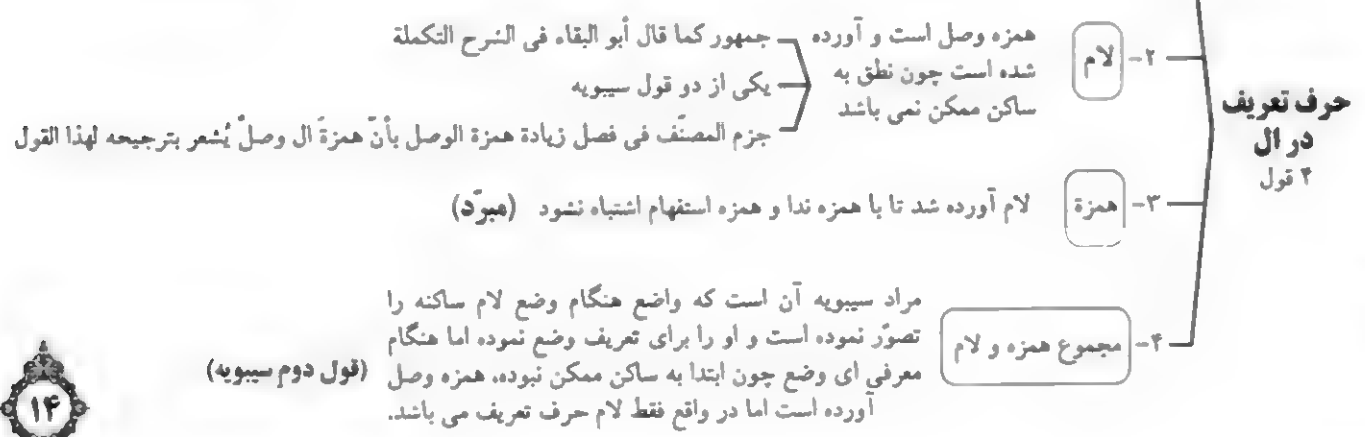
على الضمّ لشبهها بقل و بعد لآئه حذف من کلّ ما بیّنه.

**قل:** لتأکید مشابعتها الحرف من حيث افتقارها الى ذلك المحذوف

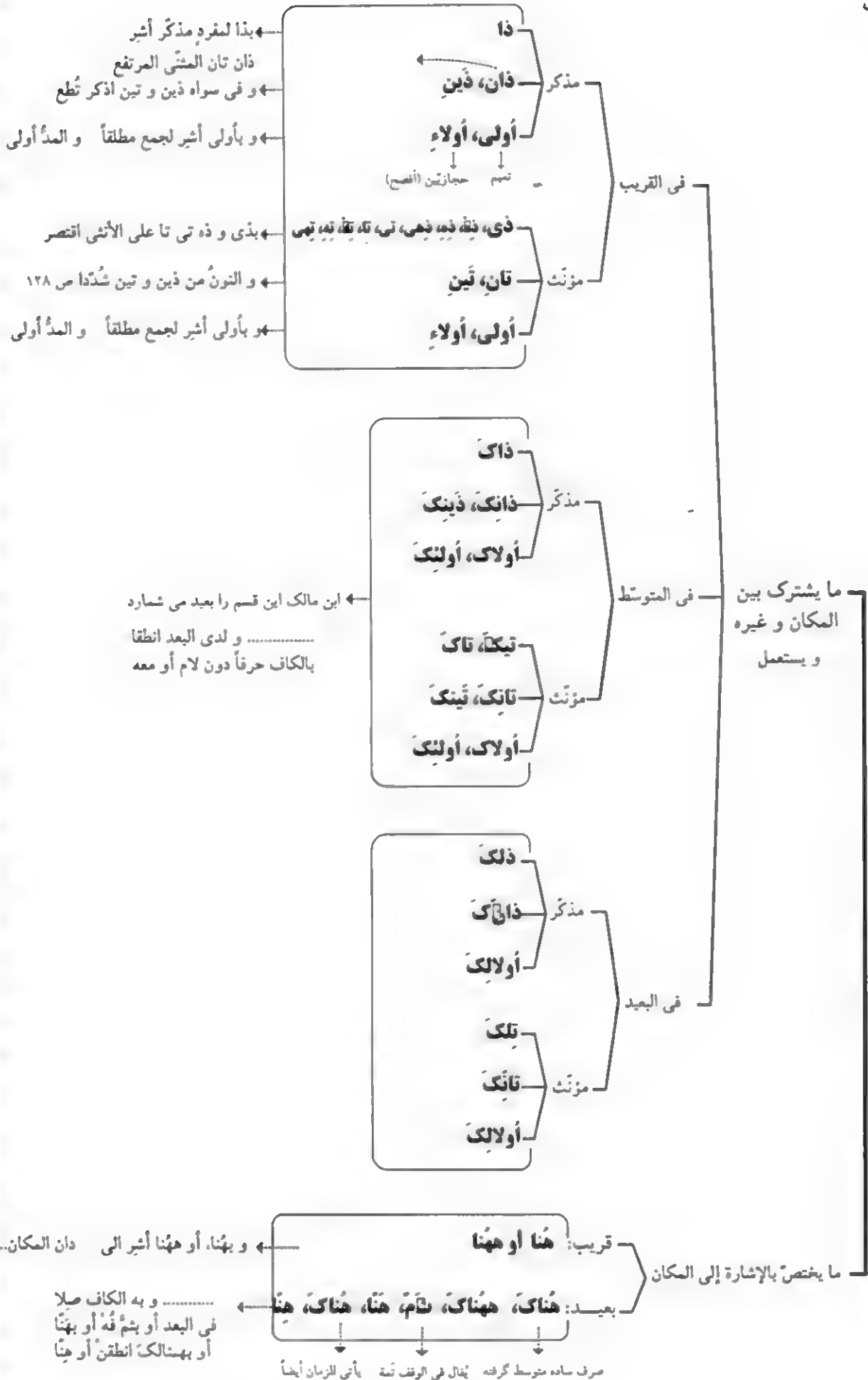
ال حرف تعریف أو اللام فقط  
فتمطّ عرفت قل فيه النمط

للخلیل  
رجّحه المصنف فی شرح التسهيل و الکافیة

همزة ال قطع می باشد و حذف آن در آتاء کلام بواسطه کثرت استعمال است









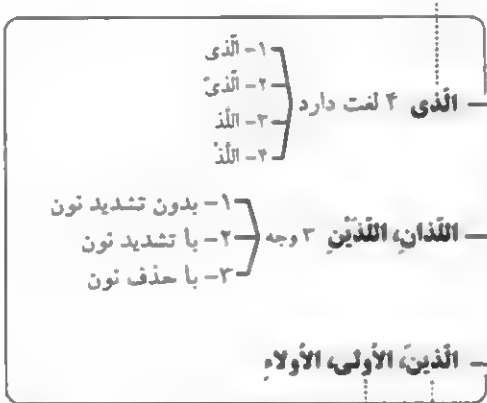
- ۱- **اِنَّ**: توصل بالفعل المتصرف { الماضي المضارع الامر }  
 ۲- **اِنْ**: توصل بالجملة الاسمية و خبره { مشتق ← خبر بتأويل مصدر خود خبر است ظرف أو جاز و مجرور ← خبر بتأويل استقرار جامد ← خبر بتأويل كون }  
 ۳- **لو** توصل { بالماضي بالمضارع } أكثر وقوعها بعد و و نحوه  
 ۴- **ما** توصل { بالماضي بالمضارع } بحملة اسمية (بقلة)  
 ۵- **كي** توصل بالمضارع فقط، و همیشه مجرور است به لام علت { ظاهر مقدر } (لكنی لاتأسوا علی ما فاتکم)

حرفی

موصول

اسمی

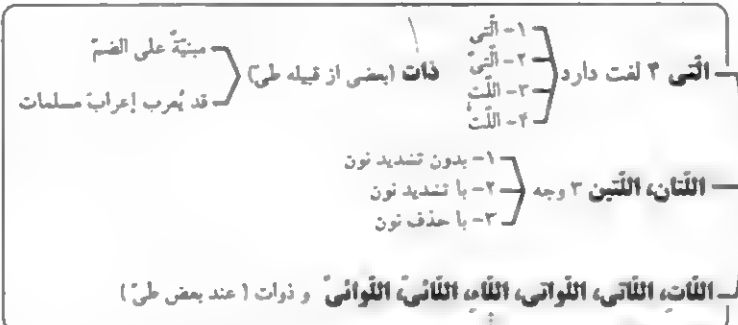
قد يستعمل بعضی الجمع ۱۷ بقرة



مذكر

تند مجبها لجمع المؤنث و بعضهم بالواو و فاعلاً نظراً (الذون)

تنية: ذواتا، ذاتا - ذواتي، ذاتي جمع: ذوات

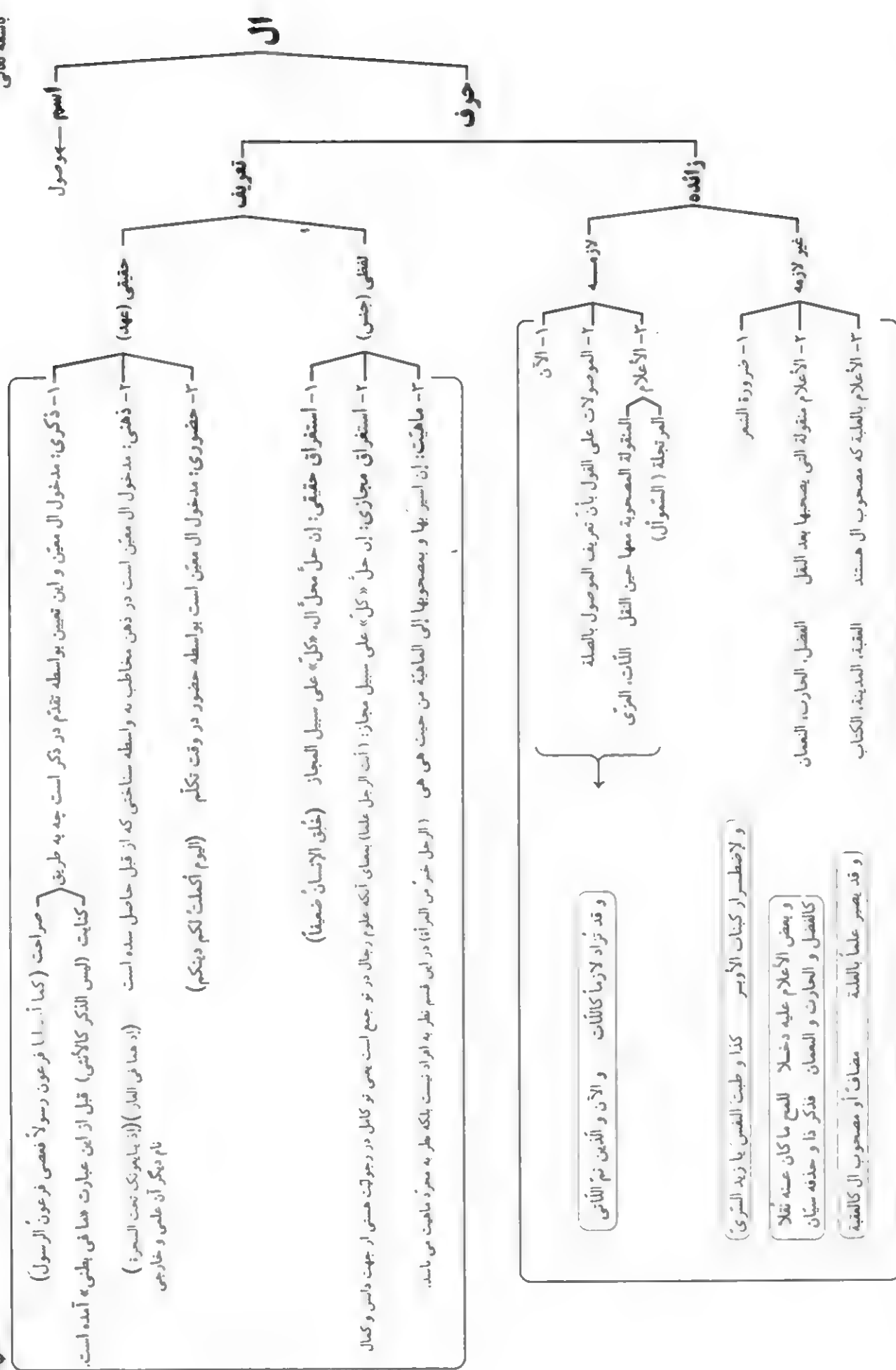


مؤنث

گاهی بعضی الذين استعمال می شود

- ۱- **من** يختصّ بالعالم و يستعمل فى غير العالم: در ۳ مورد  
 ۲- **ما** صالحة لما يعلم و لغيره لكن الأولى بها ما لا يعلم  
 ۳- **ال** تأتي للعالم و غيره على السواء ( صله مفرد می آید )  
 ۴- **ذو** ( عند طى ) و بعضهم يعربها قد يثنى و يجمع فيقال تنية: ذوا، ذوى جمع: ذووا، ذوى  
 ۵- **ذا** نزد بصرتين ۳ شرط دارد  
 ۱- بعد از من یا ما استفهامیة واقع شود ← کوئون این را لازم نمی دانند  
 ۲- برای اشاره نباشد  
 ۳- ملفی نباشد نه حکماً: ترکیب شدن ما و ذا نه حقیقاً: زانده بودن ذا  
 ۶- **ای** ( مؤنث آن آیه می باشد ) ضمیر عائد باید مبتدا و صدر صله باشد و مبتدا ۲ حالت ( ص ۱۴ گذشت )

مشترک





## اصل در مرفوعات

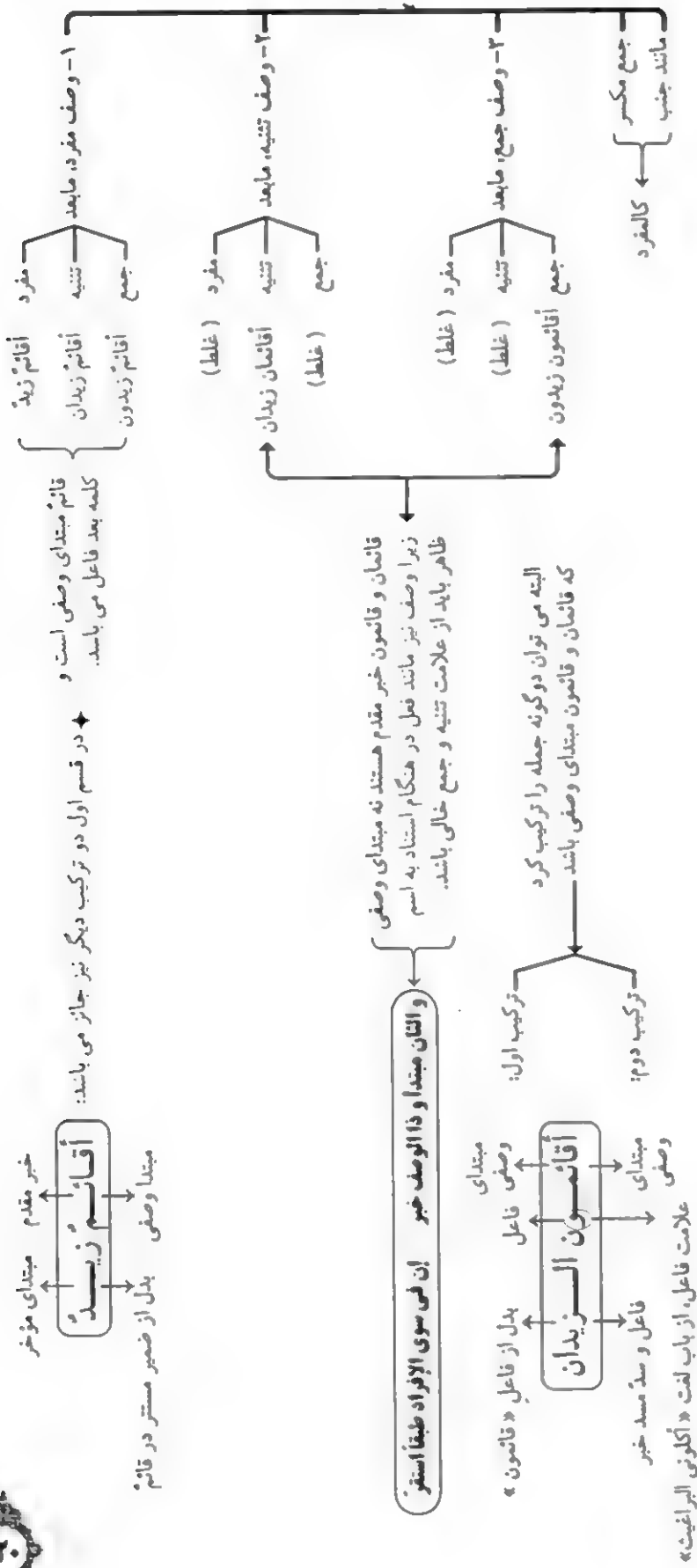
- ۱- جمهور: **فاعل** به ۲ دلیل
- ۱- آن عامله لفظی و هو أقوى من عامل المبتدأ المعنوی
  - ۲- أنه رفع للفرق بينه وبين المفعول وليس المبتدأ كذلك والأصل في الإعراب أن يكون للفرق بين المعاني
- ۲- سیویه: **مبتدأ** به ۳ دلیل
- ۱- أن المبتدأ مبدؤ به الكلام
  - ۲- أنه لا يزول عن كونه مبتدأ وإن تأخر و الفاعل تزول فاعل تزول فاعليته إذا تقدم
  - ۳- أنه عامل و معمول و الفاعل معمول ليس غيره
- ↓  
بنا بر مبنای سیویه که عامل در خبر مبتدأ است.

## مبتدأ ۲ قسم

- ۱- اسم مجرد عن العوامل اللفظية
- ۱- اسم در باب كان و اسم در أفعال مقاربه و اسم حروف مشبهه به ليس
  - ۲- اسم در باب إن و اسم در لاى نفى جنس
  - ۳- مفعول اول در باب ظن
- فصل يخرج
- مخبر عنه ← يخرج اسماء الأفعال
- غير الزيدة
- يدخل نحو بحسبك درهم ( بخلاف كافجى )
- صريح
- مؤول
- بوسيله حرف مصدرية ( أن تصوموا خير لكم )
- بدون حرف مصدرية ( سواء عليهم أنذرتهم أم لم تنذرهم )
- ۲- وصف رافع لمكتفى به
- این قيد خارج می کند « قائم » را در مانند: « أ قائم أبوه زيد » زیرا « قائم » أبوه را رفع داده است نه زيد را در نتیجه « قائم » خبر مقدم می باشد.
- مبتدأى وصفی
- ۱- مشتق یا مؤول به مشتق باشد ( اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبهه، اسم تفضيل، صيغه مبالغه، اسم منسوب )
- ۲- معتمد بر نفى یا استفهام ← أخفش و كوفيون لازم نمی دانند
- ۳- رفع دهد اسم ظاهر یا ضمير بارز را ← بخلاف « قائم » در « ما زيد قائم و لا قاعد »

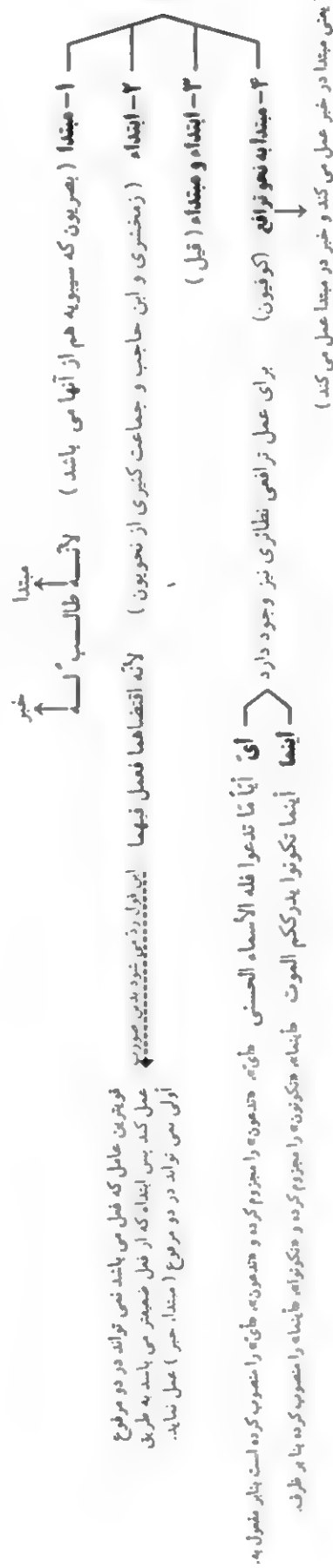


باسمہ تعالیٰ



عالمی

13



و أخبروا بظرف أو بحرف جر  
ناوین معنی کائن أو استقر

..... و یأتی جملة  
حاویة معنی الذی سبقت له

و الغیم الجزء المتم الفائدة  
کانه بر و الأیادی شاهدة

# جبر

و مفرداً یأتی و .....

لا یعنی آن ایجراہ الباب علی سن  
سارح در ناپند  
واحد اولی للإحتیاج باب آخر

## شبه جمله

ظرف (و الركب أسفل منكم)  
جار و مجرور ( الحمد لله )  
متعلق ۳ قول

اسم فاعل (معتف)  
فعل (الر حاحب)  
عاملی مفتر نیست (کوفیون و این خروف و این طاهر) این قول در کتاب ذکر ننوده است.

## جمله

اسمیه  
فعلیه  
شرطیه

شرط است که یا

مشتمل باشد بر عائد  
بی نیاز باشد از عائد  
در معنا عین مبتدا باشد  
نطقی الله حسبی  
و این یکن ایاه معنی اکتفی بها کنطقی الله حسبی

ضمیر موجود  
ضمیر مقدر  
اسم أنسیر به إله  
زید قام أبوه  
الرأف فیر بدرهم  
و لباس الثوی ذلک غیر

بتکرار المبتدا بلفظه  
بعموم فی الغیر بدخل تحته المبتدا  
الحاقه ما الحاقه  
إن الذین آمنوا و عملوا الصالحات أنا لانضع أبصر من أحسن عملاً

## مفرد

## جامد

کوفیون: دارای ضمیر می باشد (یعنی ضمیر در آن مستتر می باشد)  
بصریون: از ضمیر خالی است، زیرا تحمل ضمیر فرع بر این است که تحمل کرده، صلاحیت عمل در فاعل را  
داسته باشد و این صلاحیت، منحصر در فعل می باشد یا آنچه هم معای فعل است.

## مشتق یا مؤول به مشتق

إن یرفع ظاهراً و جرى علی من هو له ← خال من الضمیر  
إن لم یرفع ظاهراً ← یتحملہ و إن جرى علی من هو له  
إن جرى علی غیر من هو له  
بصریون و مصنف در الفیه: أبرزنه مطلقاً  
(زید عمرو ضاربہ هو - زید هند ضاربها هو)  
کوفیون و مصنف در کافیه: یجوز الاستتار اذا أمن من اللبس

و إن یشتق فهو ذو ضمیر مستکن

و أبرزنه مطلقاً حيث تلا ما ليس بمعناه

و المفرد الجامد فارغ



## مبتدا

اسم معنی + اسم مکان  
القتال في الشارع  
القتال يوم الجمعة

صحيح است زیرا أن الأحداث متجددة ففي الاخبار عنها به فائدة و هي تخصيصها بزمان دون ذلك

اسم معنی + اسم عين  
زيد في المسجد  
زيد يوم الجمعة (غلط) مگر اينکه افاده دهد بأن

كان المبتدا عاماً و الزمان خاصاً (نحن في شهر كذا)

كان اسم الذات مثل اسم المعنى في وقوعه وقتاً دون وقتاً (الورد في أيار)

ولا يكون اسم زمان خبراً عن جنة وإن يُبد فآخيراً

١- أن يتقدم الخبر و هو ظرف أو مجرور محتص (عند زيد مرة - في الدار رجل)

٢- أن يتقدمها استفهام (هل فتى فيكم)

٣- أن تكون  
موصوف بوصف مذكور (رجل من الكرام عندنا)  
مقدر (شرأهراً ناب)  
فيها معنى الوصف (رجيل عندنا)  
خلفاً من موصوف (مؤمن خير من كافر)

ولا يجوز الإبتدا بالنكرة ما لم تُبد كعند زيد مرة

و هل فتى فيكم؟ فما خل لنا و رجل من الكرام عندنا

و رغبة في الخير خير و عمل برّيزين، و ليقس ما لم يُقل

٤- أن يتقدمها نفي (فما خل لنا)

٥- أن تكون عاملة فيما بعدها (رغبة في الخير خير)

٦- أن تكون مضافة (عمل برّيزين)

## مسوغات ابتدا به نكرة

٧- أن يكون فيها معنى التعجب (ما أحسن زيدا) ← برخی مانند این هشام گفته اند مسوغ در این قسم آنستکه نکره از قبیل نکره موصوفه بوصف معنوی است مانند: رجیل جانی

٨- أن تكون دعاء (سلام على آل ياسين) (ويل للمطففين) ← و بالجمله یکی از مسوغات به معنای فعل بودن نکره است. و در این قسم به معنای «سَلِمْتُ سلاماً» و «هَلَكْتُ هلاکاً» می باشد.

٩- أن تكون شرطاً (من يَمُ أقم معه)

١٠- أن تكون جواب سؤال (رجل لمن قال: من عندك؟)

١١- أن يكون نكرة عامة (كل يموت)

١٢- أن يكون تالية لإذا الفجائية (خرجت فإذا أسدً بالباب)

١٣- أن تكون تالية لواو الحال بدون فاصله (سَرِينَا وَ نَجَمٌ قَدْ أَضَاءَ فَمُذْ بِدَا)

با فاصله (الذئب يطرُقها في الدهر واحدة و كل يوم تراني مديّة يدي

١٤- أن تكون دون شيء مما ذكر مع الإفادة (شجرة سجدت)

(ثمرة خير من جرادة) این مثال در واقع داخل در شماره ١١ می باشد زیرا معنایش آنست که هر خرمانی بهتر از هر ملخ است.



## وجوب تقديم مبتدا

- يُستوى الجزآن عُرْفاً وَ نُكْراً مع عدم القرينة  
یعنی مبتدا و خبر از نظر معرفه و نکره بودن در یک رتبه باشد
- فامنعهُ حينَ يستوى الجزآن  
عُرْفاً وَ نُكْراً عادى البيان
- إذا الفعلُ الراجعُ لضمير المستتر كان خبراً  
یعنی هنگامی که خبر، فعلی باشد که عامل آن ضمیر مستتر باشد که به معنی بر می گردد
- بِخلاف ( و أُسْرُوا النجوى الذين ظلموا )  
( زَيْدٌ قَامَ )
- كذا إذا ما الفعلُ كان خبراً
- فَصَدَّ استعمال الخبر محصوراً فيه  
یعنی خبر، محصوراً فيه باشد یعنی مبتدا محصور در آن خبر می باشد
- أَوْ قَصِدَ استعماله منحصرأ
- ( إِنَّمَا زَيْدٌ شَاعِرٌ ) ( مَا زَيْدٌ إِلَّا شَاعِرٌ زَيْدٌ نِسْتِ مَكْرَتَاهُ )
- أَوْ كَانَ مُسْتَدّاً لَدَى لَامِ ابْتِدَاءٍ
- كان الخبرُ مُسْتَدّاً لِمَبْتَدَأٍ فِيهِ لَامُ ابْتِدَاءٍ ( أَلَزَيْدٌ قَائِمٌ )  
یعنی خبر، مستند باشد برای مبتدائی که لام ابتدا دارد خلاصه آن اینکه بر سر مبتدا لام تعین آورده شده باشد
- شارح می گوید: اگر این مالک این قسم را ترک می نمود و ذکر نمی کرد، از شماره بعد فهمیده می شد و در واقع این قسم زائد می باشد.
- أَوْ لَازِمَ الصِّدْرِ كَمَنْ لِي مُنْجِداً؟
- كان الخبرُ مُسْتَدّاً لِمَبْتَدَأٍ لَازِمَ الصِّدْرِ  
یعنی خبر مستند باشد برای مبتدائی که صدارت طلب می باشد
- بِنَفْسِهِ ( مَنْ لِي مُنْجِداً؟ )  
بِسَبَبِ ( فَتَى مَنْ وَافِدٌ؟ )  
أَلَزَيْدٌ قَائِمٌ

## وجوب تقديم خبر

- مبتدا نکره و خبر
- طرف (عندی درهم)  
جار و مجرور (لی و طر)  
جمله (قصدک غلامه رجل)
- و نَحْوُ عِنْدِي دِرْهَمٌ وَلِي وَطَرٌ  
مُلْتَرَمٌ فِيهِ تَقَدُّمُ الْخَبَرِ
- إذا عاد ضميرُ من المبتدأ على الخبر ( فِي الدارِ صَاحِبُهَا )  
یعنی هنگامی که در مبتدا ضمیری باشد که به خبر بازمی گردد
- إذا كان الخبرُ يستوجب التصديراً ( أَيْنَ مَنْ عَلِمْتُهُ نَصِيراً )  
یعنی هنگامی که خبر، صدارت طلب باشد
- إذا كان المبتدأ محصوراً فيه ( مَا لَنَا إِلَّا اتِّبَاعُ أَحْمَدَ ص )  
یعنی هنگامی که مبتدا محصوراً فيه باشد یعنی خبر فقط برای آن مبتدا باشد
- كذا إذا عادَ عليه مُضْمَرٌ مِمَّا بِهِ عَنْهُ مَبْنِئاً يُخْرُ
- كذا إذا يستوجب التصديراً كَأَيْنَ مَنْ عَلِمْتُهُ نَصِيراً؟
- و خَرَّ الْمَحْصُورُ قَدَمُ أَبَدَا كَمَا لَنَا إِلَّا اتِّبَاعُ أَحْمَدَا

جواز تقديم خبر ← در غیر موارد فوق

و الْأَصْلُ فِي الْأَخْبَارِ أَنْ تُؤَخَّرَا وَ جَوِّزُوا التَّقديمَ إِذَا لَا ضَرَرَا

اولای امتناعیه: اولای که خبر آن موجوده باشد که واجب الحذف است. **اولاً علی لعلک صر**

دو قسم می باشد  
 امتناعیه غیر غالبیه: اولای که خبر آن خبر از موجوده باشد و  
 امتناعیه غیر غالبیه: اولای که خبر آن خبر از موجوده باشد و  
 در این صورت اگر قرینه برای خبر موجود باشد حذف خبر جایز است مانند: **اولاً زید لهلکت** در جواب کسی که پرسیده: **هل زید محسن**؟  
 البک؟ که از سؤال روشن است که منظور شما این بوده: **اولاً زید محسن لهلکت**.

## خبر

### جائز

بعد از لولای امتناعیه غیر غالبیه با قرینه و کلاً هر جایی که قرینه باشد.

و حذف ما یعلم جائز کما  
 تقول «زید» بعد «من عندکما؟»

بعد از مبتدای قسمی که نص در قسم نباشد. (عَهْدَ اللَّهِ لَا أَفْلَنْ)

### واجب

۱- بعد از لولای امتناعیه غالبیه (اولاً زید لآتیتک)

و بعد لولای غالباً حذف الخبر حتم...

۲- و فی المبتدأ الواقع نص یمین (العمرك لأفعلن کذا)

و فی نص یمین ذا استقرار

یعنی مبتدای که صریح در قسم باشد

۳- إذا وقع بعد المبتدأ، وأو عینت مفهوم «مع» (کل صانع و ما صنع) ای مقترنان

و بعد «واو» عینت مفهوم «مع»  
 کمنل کل صانع و ما صنع

یعنی حکای که بعد از مبتدأ، واو عینت آمده باشد و صریح در معیت باشد.

بخلاف: و کل امرئ و الموت یلتقیان که واو صریح در معیت نمی باشد.

مصدراً «ضرب العبد مسیئاً» ای حاصل إذا کان أو إذا کان مسیئاً

یعنی: زدن من، عبد را در حالی که بدکار است، حاصل می باشد.

۴- إذا کان المبتدأ

أو مضافاً إلى مصدر «أتم تبيين الحق منوطاً بالحکم» عی هر بیان کردن من، حق را.

منوط است به حکم

و هو (مصدر) قبل حال لا یصلح أن یكون خبراً عن المبتدأ بخلاف: «ضربی زید شدید» که حال (شدیداً) صلاحیت خبر

شدن را دارد، پس خبر (شدیداً) واجب الذکر است.

و قبل حال لا یكون خبراً عن الذي خبره قد أضمرنا  
 كضرب العبد مسیئاً و أتم تبيين الحق منوطاً بالحکم

## حذف

## مبتدا

### جائز

تمام مواردی که قرینه داریم.

و فی جواب کیف زید؟ قل ذیف فزید أستغنی عنه إذا عرف

وارفع أو انصب إن قطعت مضمراً  
 مبتدأ أو ناصباً لن یظهرا

و یذكر المخصوص بعد مبتدا  
 أو خبر اسم یبدو یبدو

### واجب

۱- إذا أخبر عنه بنعت مقطوع (مردت بزید الکریم) ای مؤکد

۲- إذا أخبر عنه بمخصوص «نعم» (نعم الرجل زید) ای مؤید

۳- إذا أخبر عنه بمصدر بدل من التلطف بفعله (صبر جميل) ای صبری

به جای صبر آمده است

۴- إذا أخبر عنه بصريح القسم (فی ذمتی لأفعلن کذا) ای یمین

ذکرهما فی  
 الکافیة



## مبتدا و خبر به اعتبار تعدد

- ۱- هر دو مفرد ← زید قائم
  - ۲- هر دو متعدّد ← زید و عمرو کاتب و شاعر
- (الأقرب للأقرب و الأبعد للبعد)

- ۳- مبتدا واحد و خبر متعدّد ← تعدّد خبر

- ۴- مبتدا متعدّد و خبر واحد

- ۱- هر دو مفرد (زید کاتب و شاعر) (زید کاتب شاعر)
- ۲- هر دو جمله (زید یکتب و یشرع) (زید یکتب یشرع)
- ۳- مفرد + جمله (زید کاتب و یشرع) (زید کاتب یشرع)
- ۴- جمله + مفرد (زید یشرع و یکتب) (زید یشرع یکتب)

خبر لفظاً و معنی مفرد است ← غلط (زید عمرو عالم)

خبر لفظاً واحد و معنی متعدّد است ← صحیح (زید و عمرو عالمان)

استعمال می شود

هم با عطف (هم سراً و شعراء) (زید عالم و عادل)

هم بدون عطف (هم سراً شعراء) (زید عالم عادل)

(من یک ذابت فهذا بتی مقيظ مصيف مشتى)

و أخبروا باثنين أو أكثر عن واحد كهم سراً شعراء

۲ قول

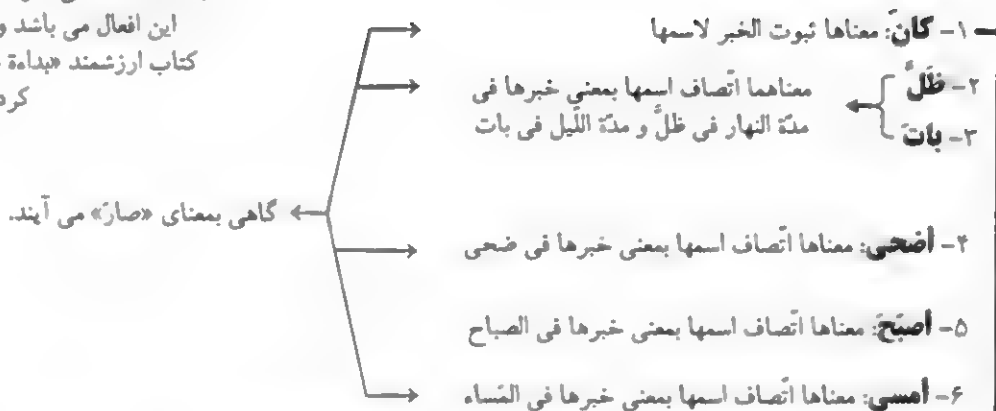
جمهور: فقط بدون عطف (الزمان خلوا حامض)

فارسی: با عطف هم جائز است (الزمان خلوا و حامض)

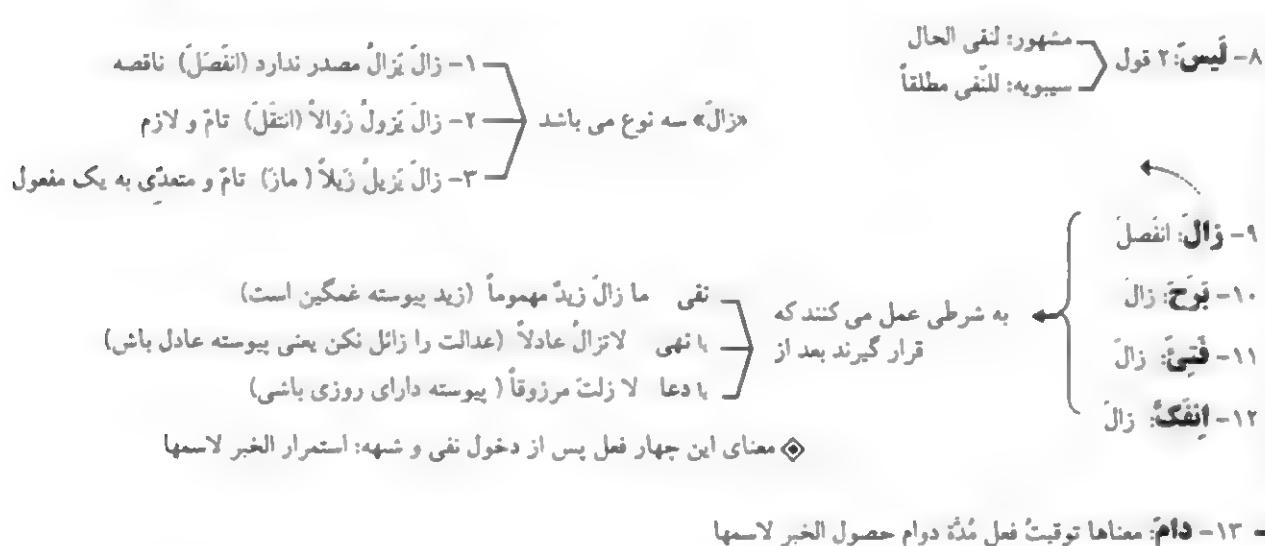
آن انار ترش و شیرین است.

مؤ: فليس ربي وسيد

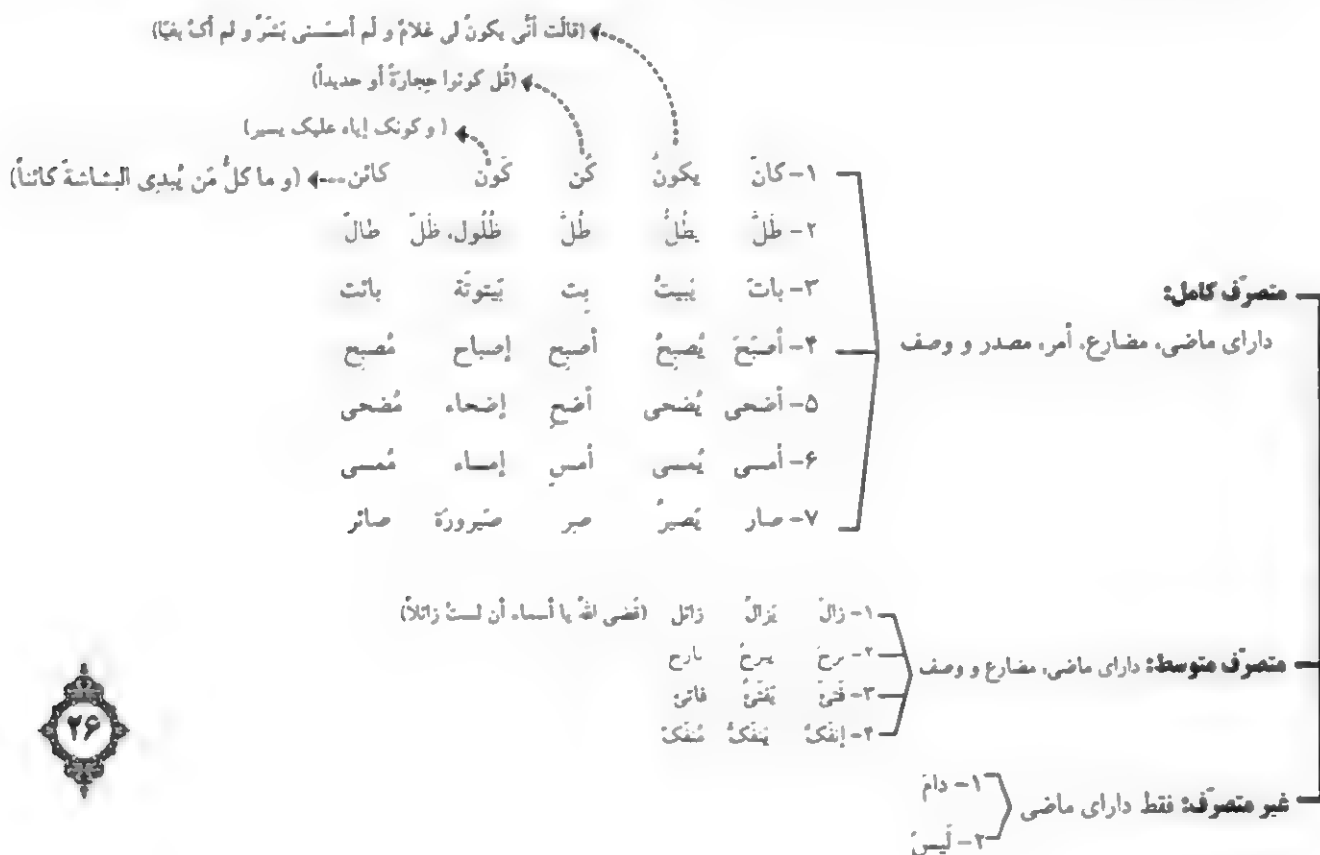
- أفعال ناقصة رفع به اسم و نصب به خبر می دهند.
- متأسفانه معانی ذکر شده در کتاب سیوطی، معانی تامه این افعال می باشد و ما در اینجا معانی ناقصه را از کتاب ارزشمند «هداة النحو» استاد صفائی بوشهری نقل کرده ایم. ص ۱۳۰



۷- صار: معناها تحوّل الاسم بمضمون الخبر العجّ به: أض، رجّع، عاد، استحال، فقد، حار، جاء، ارتد، تحوّل، غدا، راح، ذکرها فی الکافیة.



## أفعال ناقصة



## أفعال ناقصة

## أفعال ناقصة

۱- جمهور: در تمام افعال ناقصه جائز می باشد.

- تقدم خبر بر اسم
- ۲- ابن مُعَطّ: جائز مگر در «دام» — رَدّ می شود بواسطه: (لا طيبَ للعيشِ ما دامت مُنفَضّةٌ لذاتِهِ...) (۳ قول
- ۳- بعض: جائز مگر در لیس — رَدّ می شود بواسطه: (ولیسَ سِوَاهُ عَالَمٍ وَجَهْلٍ)

ضمیری که به  
ملابس اسم کان  
باز می گردد.

اعراب اسم و خبر تقدیری است، لذا اگر خبر مقدم  
شود، معلوم نمی شود فلذا تقدم خبر ممنوع است

(كَانَ غَلامٌ هُنْدٌ مُحِبُّهَا)

اسم کان  
خبر  
ملابس اسم کان

۱- خَيْفَ اللَّبِيسِ (كانَ صديقِي عَدُوِّي)

۲- اقْتَرَنَ الْخَيْرُ بِأَلَا (ما كانَ زَيْدٌ إِلَّا قائِماً)

۳- كانَ الْخَيْرُ مضافاً إلى ضمير يعودُ إلى ملابسِ اسمِ كانَ —  
یعنی خبر، به ضمیری اضافه شده که آن ضمیر به مضاف الیه اسم بر می گردد.  
فلذا نباید خبر را مقدم نمود زیرا تقدم مرجع ضمیر بر ضمیر لازم می آید.

تقدم  
خبر بر  
اسم

(فعل ناقصه + خبر + اسم)

- ۱- كانَ الاسمُ مضافاً إلى ضمير يعودُ إلى ملابسِ الْخَيْرِ (كانَ مُحِبّاً لِلْبَلْبَلِ غَلامُها) يعود الضمير على المتأخر لفظاً و رتبةً
- ۲- اسم محصور فيه باشد. (ما كانَ قائِماً إِلَّا زَيْدٌ) این مورد را کتاب ذکر نکرده است.

در مابقی موارد جائز می باشد

جائز: در ۷ فعل (كانَ، صارَ، باتَ، أصبحَ، أمسى، أضحى، ظَلَّ)

- ۱- فعلی که اولش مای مصدریه باشد یعنی دام +  
كُلُّ فعلٍ قارنه حرفَ مصدرٍ (يعجبني أن تكونَ عالِماً)

رل

رج

قن

لنك

۲- أفعالی که اولشان مای نافییه باشد، سواءً  
كانت شرطاً في عمل ذلك الفعل — أم لم تكن

تقدم  
خبر بر  
افعال  
ناقصه

مصنّف در شرح کافیّه: قیاساً علی عی فإنّها مثلها فی عدم التصرف و الاختلاف فی فعلیّتها  
اشکال بدرالدین به مصنّف: أن عی متضمّنة معنی ما له الصدر و هو لعلّ بخلاف لیس  
اشکال سیوطی به بدرالدین: «لیس» أيضاً متضمّنة معنی ما له الصدر و هو «ما» النافیة.

مصنّفه کوفون،  
مرد، ابن سراج،  
اکثر متأخرین:

مختلف فيه:

لیس

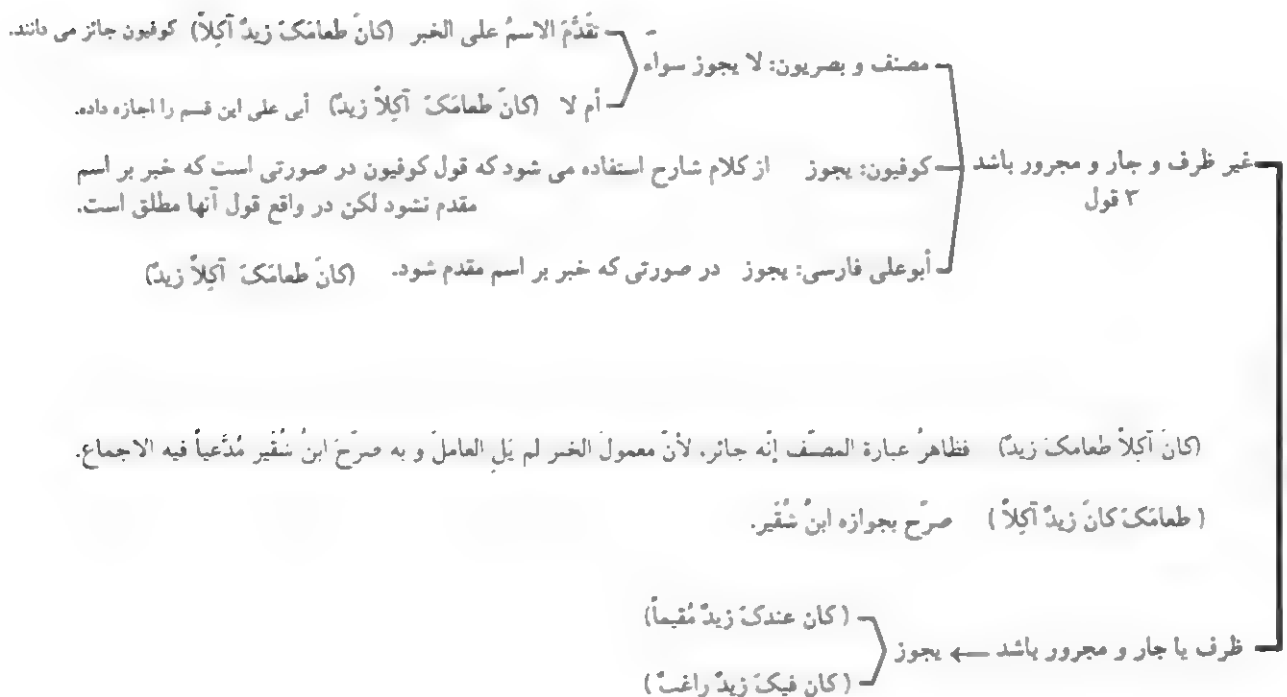
بعض: جائز  
مستندلاً بتقدیم معموله فی قوله تعالی: أَجِيبْ  
(ألا يوم يأتيهم ليس مصروفاً عنهم) — باتساعهم فی الطرف

تقدیمه علی الفعل (كَمْ كانَ مالُكَ)  
من الْخَيْرِ ما یجیبُ  
تأخیره عن الفعل (ما كانَ زَيْدٌ إِلَّا فی الدار)

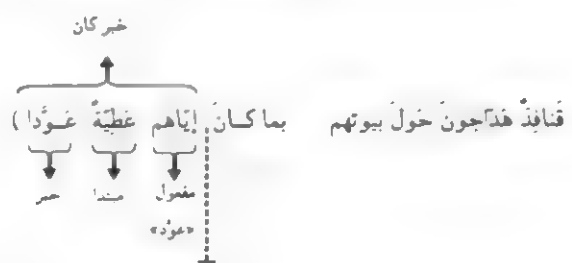
## أفعال ناقصة



## وقوع معمول خبر بعد از افعال ناقصة اگر معمول



در جایی که توهم شد معمول خبر بلافاصله پس از فعل ناقصه واقع شده به عنوان اسم برای فعل ناقصه، ضمیر شأن در تقدیر می گیریم



ضمیر شأن در تقدیر می گیریم تا خلاف قاعده پیش نیاید در اینصورت ضمیر شأن اسم کان و جمله بعد خبر کان می شود، و بین کان و إِيَّاهُمْ فاصله می افتد.

## ترجمه لغات و بیان نکات

بَاء در بسم الله: ( ۲ احتمال ) ۱- مصاحبت ← اَبْتَدَءَ باسم الله ۲- استعانت ← استعین باسم الله

نام کتاب ۲ قول: ۱- نَهَجَةُ الْمَرْضِيَّة: حسن و صفایی که پسندیده شده ۲- نَهَجَةُ الْمَرْضِيَّة: طریقه‌ی پسندیده شده (این قول خیری بهتر است).

إِسْم: ( ۲ قول ) ۱- بصری ← مشتق از شَمَسٌ به معنی غُلُوْ و ارتفاع ۲- کونی ← مشتق از سِمَة (وشم) به معنی علامت

حمد: ستودن و ستایش کردن. نِعَم: جمع نعمة. آلاء: جمع إلی، به معنی نعمت مانند [إلی رِبِّهَا ناظرة]

خاتَم: ما یُخْتَم به و همچنین به معنای انگشتری. خاتِم: ختم کننده آل: خاندان

شرح: مراد هویدا ساختن است و به معنای کشف (برده برداشتن از روی چیزی)

لطیف: چیزی است که در ابتداء فکر دانسته نمی‌شود بلکه نیازمند به دقت فکر و به کار بردن عقل است.

مَزَج: آمیزش دادن دو چیز با یک دیگر به حینی که ممکن نباشد جدا نمودن مانند آمیزش شیر با آب به خلاف خَلَط که جدا کردن ممکن است

مانند به هم آمیختن گردد با فندق. مَهْدَب: پاک کننده و خالص کننده از زوائد.

مقاصد: جمع مَقْصَد به معنی مراد. مسالك: جمع مَلَك، به معنی راه. معالم: جمع معلّم به معنی نشانه و علامت. حاو: دارنده.

تَفْوَح: می‌وزد. فُكَّت: جمع نکته: امر باریک دقیق که به فکر و تدبیر دانسته می‌شود. الطائی: منسوب به قبیله طی.

اندلس: شهری از شهرهای مغرب زمین جَبَّان: یکی از قریه های اندلس است.

شافعی: یکی از مذاهب چهارگانه که امام آن محمد بن إدريس شافعی است (چهار مذهب: ۱- حنفی، ۲- شافعی، ۳- مالکی، ۴- حنبلی)

أَحْمَدُ: اصفه بالجمل (سیوطی) مَصْلِيًّا: داعياً بالصلاة أی الرحمة.

النُّبوة: در لغت به معنی زمین مرتفع است مانند (لا تَصِلْ عَلَى النَّبِيِّ)

بنی کِنانه: یکی از اجداد رسول است و نیز اسم قبیله‌ای از عرب و به معنی جمعه‌ای که در آن تیر می‌نهند.

وُلْد: جمع وُلَد و گاهی جمع آن بر وزن وُلْدان می‌آید [و يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخْلِطُونَ] واقعه.

أَرْجُوْة: قصبه‌ای که از بحر رَجَز می‌باشد - و رَجَز یکی از بحور ۱۶ گانه دایره عروضیه است که وزنش ۶ یا ۸ مستفعلن می‌باشد.

شطر: جزء. الْأَقْصَى: دورتر بَدَع: امر تازه‌ی بی‌مثال مانند [ما كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ]

تَفَضَّى: طلب می‌کند. سُخْط: ناخشنودی (رضا و سُخْط ضِدّ یک دیگرند).

یشوبه: از شاب یشوب شوباً به معنی مخلوط نمودن. فائقه: دارای بلندی و برتری.

عصر: زمان ثناء: خوبی گفتن هِبَة: جمع هبه به معنی آنچه عطا شده. یَقْضَى: حکم می‌کند. وافر: زیاد و بسیار

درجات: جمع درجه به معنی مرتبه؛ (اگر از پایین به بالا روند درجات گویند از این رو نردبان را مِدْرَجَة گویند و اگر از بالا به پایین روند درجات گویند چون بهشت در علو است تعبیر به درجات می شود و دوزخ چون در سفلی است تعبیر به درجات می گردد. [إِنَّ الْمَنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ] شرح: تعریف، ترجمان و تفسیر معاشر: جمع معشر به معنی طائفه.

کَلَم: جرح از این جهت به کلمه و کلام این اسم را داده اند که مانند جراحات تأثیر در نفوس دارند.

لفظ: افکندن، انداختن مانند أَكَلْتُ الثَّمَرَةَ و لَقَطْتُ الثَّوَاءَ: خرما را خوردم و هسته را بیرون افکندم. - مراد صدایی که معتمد بر مخرج فم باشد. چون کلمات را از دهان بیرون می افکنیم به آن ها لفظ گفته اند. سیویه: بوی سیب. (در اصل سیب بویه بوده است)

استقراء: ۱- معنی لغوی: جست و جو نمودن و گردش کردن

۲- در اصطلاح علم میزان: اثبات حکمی برای کلی به جهت ثبوت حکم در جزئیات.

فُضْلَة: زیادی مراد در اصطلاح نحوی چیزی است که رکن کلام یعنی مبتدا و خبر نیست.

تمکن: او را تنوین تمکن و اُمَکْنِیَّة و صرف می گویند و این تنوینی است که ملحق می شود بر غالب الفاظ منصرف.

صَه: طلب ساکت شدن علی الاطلاق و نامعین صَه: طلب سکوت مشخص و معین در مورد چیزی و یا در زمان خاصی.

المنسبک: از سبک به معنی ریختن به قالب و بوته زرگری و به معنی مطلق ریختن نیز می آید.

#### شعر شماره ۱:

أَلَامَ عَلَى لَوْ و إِنْ كُنْتَ عَالِماً بِأَذْنَابِ لَوْ لَمْ تَقْتُلْ أَوَانِلَهُ (شاعر مشخص نیست)

اَلِإِم: سرزنش کرده می شوم (لَوْ: سرزنش کردن) لَوْ: اسم برای مقاله لولو گفتن

سرزنش کرده می شوم بر گفتن لَو کان کذا لکان کذا و اگر دانا بودم به اواخر (و عاقبت های) لولو گفتن فوت نمی شد عمرم در اوائل و ابتدای او.

أَذْنَاب: جمع ذَنْب به معنی دم مراد در این جا اواخر است به قرینه ی با اوائل.

#### شعر شماره ۲:

أَقَائِلُنْ أَحْضَرُوا الشُّهُودَا يَا أَبَتَهْ گویند ای که حاضر کنید شاهد ها را.

شاعر: رجل من هذیل - این شعر را شاعر خطاب به مردی گفته که ازدواج با همسرش را انکار می کرد. که شاعر به او می گوید اگر این زن، جوانی را بیاورد تا با او ازدواج کند آیا باز هم می گویی که حاضر کنید شاهد را برای عقد نکاح این زن با این جوان یا این که اقرار می کنی که این زن همسر توست.

تَسْمَعُ بِالْمُعِيدِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ: این کلام مَثَل است و آورده می شود برای کسی که خیرش بهتر از منظرش باشد و مانند این مثل فارسی (آواز دهل شنیدن از دور خوش است) و گفته اند اول کسی که این کلام را گفته نعمان بن منذر بوده برای شقه ابن ضمره و از او برای نعمان اخبار عجیب نقل می شد چون او را دید از منظره اش نفرت کرد و گفت تسمع...



يَنْجَلِي: آشکار می‌شود، تمیز داده می‌شود. هات: بیاور. تعال: بیا

حرف: در لغت به معنی طرف است و او را حرف گفته‌اند به جهت این که در کلام، در طرف واقع می‌شود زیرا مراد نیست به خلاف مسند و مسند الیه.

حَيَّوْ: حَتَّبَ يَشْمُ بويیده است مِم: علامت بگذار.

حَيْهَل: (۳ قسم) ۱- متعدی بنفسه ← بیاور ۲- متعدی بياء ← عجله کن ۳- متعدی بعلی ← اقبل

شَتَان: بَغْد و افترَق أَوْه: اتَوَجَّع (دردمند می‌شوم).

لَا بُدَّ: چاره‌ای نیست (بَدَّ به معنای مناص و مهرب و عوض یعنی چاره و فرار و نائب). - اسم لاء و خبر لاء محذوف است (لا بُدَّ موجود)

أَمَالِي: جمع إملاء از (امليت عليه الكتاب) هر گاه کتاب را بر او بخوانی. فَوَاتِح: جمع فاتحه یعنی آغاز

سُبْحَانَ: قِيلَ مِنْ عِلْمِ الْجَنَسِ سُبْحَانَ لِلنَّبِيِّ.

مضارع: در لغت به معنی مشابه از مضارعة مشتق از ضَرَعَ گویا هر دو شبیه، از یک پستان شیر خورده‌اند و به نام برادر رضاعی‌اند.

اعتوار: پیاپی آمدن بر سبیل بدلیت. يَرْطُنْ: می‌ترسد از رَاغ يَرُوغ فُتْن: دیوانه شده.

### شعر شماره ۳:

لَيْتَ شِعْرِي مُسَافِرٌ بِنَ أَبِي عَمْرٍ وَ لَيْتَ يَقُولُهَا الْمُتَحَزُّونَ لَيْتَ شِعْرِي: آي علمی حاصل

کاش دانا بودم از حال مسافر پسر ابی عمر و لفظ لیت (ای کاش) را کسی می‌گوید که غمگین باشد.

شاعر: ابوطالب که به وسیله‌ی این شعر مرثیه‌خوانی می‌کند برای مسافر بن ابی عمر که در زمان جاهلیت ندیم او بود که برای مداوای ورم شکمش

به حیره رفت و در آن‌جا مرد.

يُقَلِّ: ضَدَّ خَفَّتْ جَيَّرَ: نَعَمَ أَجَلَّ: نَعَمَ شِ: فعل امر از وشی وشی وشیا به معنی نثامی کردن: سخن‌چیزی کردن.

لن اهايا: هرگز نخواهم ترسید (از هاب بهاب) يَشْرُ: مسرور می‌گرداند.

أَصْف: وصف بر ۲ قسم است: ۱- بیان ذات ۲- شرح حال و بیان صفات (شارح أصف را به اذکر تفسیر کرد تا بهمهاند منظور معنی اول است)

منقوص ۲ معنی دارد ۱- معنی لغوی: آنچه که حرف آخر او حذف شده (در این‌جا مراد معنی اول است). ۲- معنی اصطلاحی: آنچه حرف

آخرش یاء ثابته ما قبل مسکور باشد.

امره: مرد اِبنم: در اصل ابن بوده و میم برای مبالغه بر او افزوده شد و در تشبیه و جمع او اِبنمان و اِبنمون گفته می‌شود.

حَم: خویشاوندان زن است و از طرف شوهر مانند ۱- عموی شوهر، ۲- برادر شوهر، ۳- پدر شوهر ۴- و مانند آن‌ها؛ اضافه نمی‌شود مگر به زن.

تَغَزَّى: نسبت بدهد و مراد کسی است که مردم را می‌خواند تا خارج شوند برای جنگ در باطل.

عَضُّ: گزیدن عزاء جاهلیت: بعضی گفته‌اند مراد افتخار به آباء و اجداد است.

جاهلیت اولی: آن را جاهلیت قدیم و جاهلیت جهلاء نیز گویند و آن زمان حضرت ابراهیم بوده [و لا تَبْرَجنَ تَبْرَجَ الجاهلیة الأولى]

جاهلیت آخری: زمان بین حضرت رسول خاتم (صلی الله علیه وآله وسلم) و حضرت عیسی (علیه السلام).

پندر: تفسیر پندر به یقل برای آن است که بفهماند مراد قلت است نه شذوذ و خلاف قیاس.

#### شعر شماره ۴:

بَابِي أَقْتَدَى عَدِيٍّ فِي الْكَرَمِ      وَ مَنْ يُشَابِهُ أَبَةً لَمَّا ظَلَمَ      شاعر: رؤبه که مدح می کند عَدِيٍّ پسر حاتم طائی را.

ما ظَلَمَ: مراد از «ما ظلم» ستم نیست بلکه مراد «مانقص» می باشد یعنی. (فما نقص حق الشبه) در مثل است (من شبه أباه فما ظلم) یعنی ما نقص حق الشبه و در قرآن است [فَأَتَتْ أَكْثَرَهَا] و لم تظلم منه شيئاً] یعنی لم تنقص

عَدِيٍّ بن حاتم در جود و کرم به پدرش اقتدا کرده و هر کس به پدر خود شباهت داشته باشد در مشابهت نقصان نکرده.

#### شعر شماره ۵:

إِنْ أَبَاهَا وَ أَبَا أَبَاهَا      قَدْ بَلَّغَا فِي الْمَجْدِ غَايَتَاهَا      شاعر: أبی النجم.

غایتها: ضمیر راجع به مجد است و تأنیث آن به اعتبار تأویل مجد به خصلت است.

غایتان: مفعول بلغا می باشد و باید غایتین می شد اما شاعر طبق لغتی گفته که تشبیه را در حالت رفع و نصب و جر به الف می آورند. تشبیه غایتها به اعتبار جد و پدر است. ترجمه شعر: به درستی که پدر و جد او در بزرگواری به نهایت رسیده اند.

ص ۶۲- خیال: آن که اتفاق بر او می شود از اهل.

ص ۶۳- دیوان: فیروزآبادی گفته به معنی مجتمع صُحُف و کتاب که اسم لشکریان و اهل عطیه در آن نوشته می شود. بر کتب شعر نیز گفته می شود.

ثَقَلَيْنِ: مراد جن و انس می باشد. [سفرع لکم ایها الثَّقَلَيْنِ]

#### شعر شماره ۶:

طال لیلی و بیت کالمجنون      واغترتني المهموم بالمطرون      شاعر: أبی ذهیل خزاعی

طال: بات      بالمطرون: فی المطرون      المهموم: جمع هم به معنی حزن

مطرون: موضع بناحیه الشام. اغترت: غَشِيتَ (فرا گرفت)

طول کشید شب من و شب را به روز آوردم مثل دیوانه و فرا گرفت مرا غم ها در مطرون.

#### شعر شماره ۷:

و لَهَا بِالْمَاطِرُونَ إِذَا      أَكَلَ النَّمْلُ الَّذِي جَمَعَا

إِذَا أَكَلَ النَّمْلُ الَّذِي جَمَعَا: کنایه از زمستان      لها: خبر مقدم و ابتدای آن (خبرقه) می باشد که در بیت بعد آمده

شاعر: یزید (درباره ی زنی نصرانی که در دیر خرابی در مطرون رهبانیت می کرد)

و از برای آن زن نصرانیه غله و آذوقه است در مطرون هنگامی که مورچه آن چه را که جمع کرده بخورد (یعنی آذوقه ی زمستان آن زن مهیاست).

ص ۳۰ سَنَةً: سال [و کِبَتْ فِي السَّجَنِ بَضْعَ سَنِينَ]      سَنَةً: چرت و مقدمه ی خواب [لَا تَأْخُذُهُ سَنَةٌ]

## شعر شماره ۸:

دَعَانِي مِنْ نَجْدٍ فَإِنْ مَنِينَهُ لَعِينٌ بِنَا شَيْبًا وَشَيْبَتُنَا مُرْدًا شاعر: صمة بن عبدالله (شاعر در نجد سختی‌های بسیاری کشیده است).

دَعَانِي مِنْ نَجْدٍ أَي مِنْ ذِكْرِ نَجْدٍ نجد: هر زمین مرتفع از تهامه تا عراق (نجد در لغت به معنای زمین مرتفع عکس تهامه)

دَعَانِي: ترک دهید مرا و منع کنید. شیب: جمع آشیب (آن که مویش سفید شده).

شَيْبَتٌ: پیر کردند مُرد: جمع اُمرد (کسی که هنوز مو در صورتش نرویده).

ترک دهید مرا از یاد کردن نجد همانا سال‌های او بازی کردند به ما در حالتی که پیر بودیم و پیر کردند ما را در حالتی که جوان بودیم.

## شعر شماره ۹:

و مَا ذَا يَبْتَنِي الشَّعْرَاءُ مِنِّي وَ قَدْ جَاوَزْتُ حَدَّ الْأَرْبَعِينَ

شاعر: سحیم بن وثیل الریاحی ابتغاء: طلب حَدَّ: منتهی الشيء

چه چیزی طلب می‌کند شعرا از من و حال آن که به تحقیق گذشته‌ام متهای چهل سالگی را.

## شعر شماره ۱۰:

عَلَى أَحْوَذَيْنِ اسْتَقَلْتُ عَشِيَةً فَمَا مَيَّ إِلَّا لَمَحَةٌ وَ تَغِيبُ

شاعر: حمید بن ثور وصف می‌کند قَطَاة یعنی مرغ سنگ‌خوار را

أَحْوَذِي: بال استقلت: ارتفعت فی الهواء عَشِيَّة: وقت العشاء لَمَحَةٌ: المنظره الواحدة

بر دو بال خود (قرار گرفت و) بلند شد آن قَطَاة در وقت شام پس نمی‌باشد به آن حالت مگر یک لحظه و پنهان می‌شود (بعد از آن نظر)

## شعر شماره ۱۱:

أَعْرِفْ مِنْهَا الْجَيْدَ وَ الْمَيَّانَا وَ مَنَحْرَيْنِ أَشْبَهَا ظُيَّانَا شاعر: رجلٌ من بنی ضَبّه

منها: ای من سلمی الجید: در برخی نسخ انف دارد أَشْبَهَا ظُيَّانَا ای أَشْبَهَا مَنَحْرَيْنِ ظُيَّانَا

جَید: گردن أَنف: بینی مَنَحْر: سوراخ بینی ظُيَّان: اسم مردی

می‌شناسم از آن سلمی گردن و دو چشم او را و دو سوراخ بینی که شباهت دارند به دو سوراخ بینی ظُيَّان.

## شعر شماره ۱۲:

يَا أَبَا أَرْقَنِي الْقِدَانُ فَالْتَوُّمُ لَا تَأْلَفُهُ الْعَيْنَانُ

قِدَان: جمع قَذْ به معنی برغوث یعنی کَبْك (کک) أَرْق: پیدا کردند

ای پدر من، بیدار (و بد خواب) کردند کبک‌ها مرا پس الفت نمی‌گیرد خواب دو چشم مرا

## ترجمه لغات ص ۶۰ الی ۷۱

ص ۶۰- سیرافی: منسوب به سیراف اسم محلی است در شیراز.

سُرَادِق: خیمه، آن چه کشیده می‌شود بر فرار حیاط خانه [اَنَا اعْدُنَا لِلطَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا] ← آتش تشبیه به خیمه شده که انسان را فرا می‌گیرد.

إِسْطَبِل: جایگاه حیوانات ص ۷۰- لغات: جمع لَفَة از لَفَى یلفی لَفَا به معنی تکلم نمودن

أذرعَات: جمع اذرع جمع ذراع (از سر انگشتان تا بازو) - اسم محلی در شام

ص ۷۱- رَدَف: فعل متعدی الی واحد بمعنى تبع (حاشیه ابن عقیل)

عُكُوف: اقامت نمودن اعمی: کور اَصَم: کر، ناشنوا

### شعر شماره ۱۳:

تَنَوَّرَتْهَا مِنْ أَذْرَعَاتٍ وَأَهْلِهَا يَشْرَبُ أَذْنَى دَارِهَا نَظْرًا عَالٍ شاعر: امرء القیس

«ها» در تَنَوَّرَتْهَا و أَهْلِهَا و دَارِهَا به محبویه شاعر بازمی گردد. يَشْرَبُ آي فَي يَشْرَبُ نظر: به معنی مفعول است یعنی منظورِ الیه

تَنَوَّرَ النَّارَ نگاه کرد به آتش أَذْرَعَات: موضعی در شام العالی: دور

نگاه کردم (منظور نگاه قلبی) از اذرعَات به آتش آن (در شعر مفذّر است) محبویه درحالی که اهل آن محبویه (و خود محبویه) در یَشْرَب هستند و نزدیک ترین مکان خانه اش منظر دوری می باشد.

### شعر شماره ۱۴:

رَأَيْتُ الْوَلِيدَ بْنَ الْيَزِيدِ مَبَارَكًا شَدِيدًا بِأَعْيَاءِ الْخِلَافَةِ كَاهِلُهُ لَاِبْنِ عَبَادَةَ

در برخی نسخ به جای «أَعْيَاء» أَحْنَاء (بمعنی أَعْيَاء) یا أَعْيَاء (به معنی مشقت) آمده است.

مَبَارَك: اسم مفعول به معنی صاحب برکت

أَعْيَاء: جمع عَيْبَه به معنی سنگینی و مراد امور مشکل خلافت است. كَاهِلُ: مابین دو کتف

دیدم ولید پسر زید را با برکت در حالتی که صاحب قوت بود به برداشتن سنگینی های بار خلافت میان دو دوشش

ص ۷۰- لَمْ تَكُونِي لِتُرَوِّمِي مَظْلَمَةً: نبوده ای تو ای زن برای قصد کردن ظلم

ص ۷۳- مَشَى عَلَيْهِ: مستمر و ثابت است بر این قول.

### شعر شماره ۱۵:

أَيْتُ أَسْرَى وَ تَيْتِي تَذْلُكِي وَجْهَكَ بِالْعَنْبَرِ وَ الْمِسْكَ الزَّكِي

«أَسْرَى» و «تَذْلُكِي» حال می باشند. أَيْتُ: من البیتوته (شب را به روز آوردن)

أَسْرَى: من السَّرى: (سیر کردن در تمام شب) تَذْلُكِي: من الذَّلَك (مالیدن)

الزَّكِي: خالص (به تخفیف یا به جهت ضرورت)

شب را به صبح می رسانم در حالی که تمام شب را سیر می کنم (برای کسب روزی) و تو شب را به صبح می رسانی در حالی که می مالی صورتت را

به عنبر و مشک خالص (در مصراع دوم قلب صورت گرفته و مراد این است که می مالی عنبر و مشک خالص را بر روی خود).

### ترجمه لغات ص ۷۴

ص ۷۴- المَرْتَقَى مَكَارِمًا: بالا رونده است مکرمت ها و درجات شرافت را.

يُنَوِّي: نیت به معنای در نظر داشتن معنای شیء است و تقدیر به معنای در نظر داشتن لفظ و معنی هر دوتا است و چون مراد از نیت در این مقام تقدیر است او را به (بقدر) تفسیر نمود.

منقوص: او را منقوص نامند: ۱- یا برای آن که بعضی از حرکات از او نقص شده

۲- یا برای آن که لام او با تنوین حذف می شود، مانند: «قاصی» و حذف حرفی از کلمه نقص است.

تقص: ای تحکم، تفسیر تقص به تحکم برای آن است که بفهماند (حکماً) مفعول مطلق است نه مفعول به. اگر «تقص» را به معنی تودی (ادا می کنی) بگیریم (حکماً) مفعول به می باشد.

[الزبانیه]: مراد از زبانیه فرشتگان عذابند که موکلان بر دوزخند. «ربن» به معنی دفع است و شاید از این جهت ربانیه گفته شده که انسان ها را به آتش دفع و پرتاب می کنند. کسان: بکسر کاف و بعضی بفتح گفته اند خروف: فرزند پسر میش اضمار: مخفی داشتن و پنهان ساختن (و به دل اضمار و ضمیر گفته می شود به واسطه ی پنهان بودن او) کنایه: پنهان آوردن در مقابل تصریح کردن

بلی: یقع بعد، نیکو آن بود که بگوید یقع بعد بلافاصله زیرا معنای یلی عقب آمدن بدون فاصله است.

#### شعر شماره ۱۶:

و ما بُئالی إذا ما كنت جارتنا ألا يجاورنا إلا كي ديار (شاعر مشخص نیست)

ماء دوم: زانده ألا يجاورنا: من مقدر است (من آن لا يجاورنا)

ديار: أخذ (ديار منسوب به دار است یعنی صاحب خانه)

و باک نداریم در وقتی که بوده باشی تو همسایه ی ما از این که همسایگی نکند ما را مگر تو احدى.

#### ترجمه لغات ص ۹۰

منح: جمع منحة یعنی عطیه و هدیه نغبط: عبطه می خوریم (یعنی مثل نعمتی که تو داری را آورو می کنیم بدون این که آرزوی زوال آن را از

تو داشته باشیم) در صورتی که آرزوی زوال برای مخاطب داشته باشیم حسادت می باشد نه غبطه.

اثاث: اسباب خانه (أثاثاً و متاعاً إلى جین) نحل ۸۰ تأتی: ممکن باشد انتمی: انتسب

خلتیبه: خلئت اگر ۲ مفعولی باشد ۲ معنی دارد: ۱- غلیمت ۲- ظننت

لبس اشتاه لبس: پوشیدن

#### شعر شماره ۱۷:

لو بجهك فی الاحسان بسط و بهجة أنا لهماء قفو أكرم والدی (شاعر مشخص نیست)

بسط: بشاشة بهجة: الحسن و السرور أنال: رسانیده است

قفو: متابعت کردن مانند آیه شریفه: (وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ بِكَ عِلْمٌ) تبعیت نکن از آنچه چیزی که به آن علم نداری.

برای روی توست در حال نیکی کردن گشایش و خوش حالی که رسانیده است آن گشایش و خوش حالی را به وجه تو پیروی کردن از والدی که

کریم تر است (که پدر می باشد). (یعنی چون در اخلاق از پدرت پیروی کرده ای در حال بخشش هم گشاده رو هستی)

## شعر شماره ۱۸:

بالباعث الوارث الأموات قد ضمنت إياهم الأرض في دهر الدهاير

بالباعث: متعلق به خلقت است که در بیت قبل مذکور می باشد. شاعر: فرزاد که با این ابیات تفاخر می کند و مدح می کند یرید بن عبدالملک را.

دهاير: شدید ضمنت: اشمعلت

قسم می خورم به کسی که برانگیزاننده و وارث مردگان است، به تحقیق در برگرفته است ایشان را زمین در روزگار سخت.

۹۸- بیح: جایز می باشد وقایة: نگه داری (تقوی را از این جهت تقوی گفته اند که انسان خود را نگه می دارد از مخالفت فرمان خدا در واجب و حرام).

## شعر شماره ۱۹:

عذذت قومی کفديد الطیسی إذ ذهب القوم الکرام لیس

کفديد: متعلق به کائنات، صفت برای مفعول مطلق محذوف (عديداً) الکرام: جمع کریم

شمردم قوم خود را همچون شمارش ریگ بیابان زمانی که قوم شریفم رفتند و من رونده نبودم.

نذر: ای شد تفسیر نذر به شد برای آن است که بفهماند مراد از نذرت شذوذ است یعنی برخلاف قانون نحو است اگر چه در قول عرب آمده.

## شعر شماره ۲۰:

کمنیة جابر إذ قال لینی أصادفُهُ و أفقدُ جُلُ مالی

کمنیة: صفت برای مفعول مطلق محذوف (تمنیاً) أصادفُهُ ای أصادفُ زیداً أفقدُ: أنف جُلُ: بعض

شاعر: زید الخیل که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله او را زید الخیر نامیدند. مزید و جابر از دشمنان زید بودند و آرزوی دیدار او را داشتند هنگامی که مزید،

زید را دید از زید نیزه خورد و فرار کرد و همین طور جابر.

بیت قبل: تمنی مزید زیداً فلاقی' أخطأ بقة إذا اختلفت العوالی

جابر و مزید: اسم دو نفر از دشمنان زید منیة: آرزو أصادفُهُ: می یافتم أفقدُ: معدوم می ساختم جُلُ: معظم از شیء

و کرد مزید آرزویی را که این صفت داشت که مثل آرزوی جابر بود در وقتی که گفت آن جابر کاش می یافتم زید را (و در راه کشتن او) معدوم

می کردم معظم مالم را.

## شعر شماره ۲۱:

نقلت أعیرانی القَدومَ لعلی أخطَ بها قبرا لأبيضَ ماجدٍ (شاعر مشخص نیست)

بها ای بالقَدوم (نیشه) أعیرانی: عاریه بدهید به من (عاریه به معنی گرفتن چیزی از کسی برای استفاده از آن به طور مجانی)

در بعضی نسخ به جای أخطَ، أخطَ دارد: (طبق هر روایت معنا متفاوت می شود):

۱- أخطَ: بتراشم ← قبر: مراد غلاف شمشیر است ← أبيض: مراد شمشیر است ← ماجد: مراد اصیل است.

۲- أخطَ بکنم ← قبر: گور ← أبيض: مراد برادر است.

ترجمه شعر بنا بر روایت «أخطَ» که بهتر می باشد: پس گفتم عاریه بدهید مرا نیشه ای، امید دارم که بتراشم به واسطه ای آن نیشه ای غلافی را برای

شمشیر اصیل.

### شعر شماره ۲۲:

و اِنِّی عَلٰی کُلِّی الزَّارِ و اِنِّی عَلٰی ذَاکَ فِیْمَا یَتَنَبَّأُ مُسْتَدِیْمُهَا (شاعر: قیس بن الملوح)

ذاک: زری (مُستدیم: زری) زار: من الزری (عتاب کردن) المستدیم: طالب الدوام

به درستی من بر لیلی هر آینه عتاب کننده ام و به درستی که من بر این عتاب کردن در آن چنان چیزی که در میانه ی ماست طلب دوام کننده ام آن را.

### شعر شماره ۲۳:

اَیُّهَا السَّائِلُ عَنْهُمْ وَ عَنِی لَسْتُ مِنْ قِیْسٍ وَ لَا قِیْسٌ مِنِّی (شاعر مشخص نیست)

ای کسی که سؤال کننده ای از (نسب) ایشان و از (نسب) من، نیستم از قبیله ی قیس و نه قیس از قبیله ی من.

### شعر شماره ۲۴:

۲۴- فِی فِتْنَةٍ جَفَلُوا الصَّلِیْبَ إِلَهِیْمُ حَاشَا یَ اِنِّی مُسْلِمٌ مُّعْذَرٌ (لأقشر الأمدی)

فی فِتْنَةٍ: خبر برای مبتدای معذوف (هو) فِتْنَةٍ: جمع فتنی: الشاب (جوان) من الرجال معذور: ختنه شده

آن مرد در جوانانی چند است که قرار داده اند صلیب را خدای خود، سوای من همانا من مسلمانی هستم ختنه شده.

### ترجمه لغات:

قَطَّ: (۳ نوع)

۱- ظرف زمان ماضی (ما رأیته قَطَّ: ندیده ام او را هرگز (تا به حال) ← الحاق نون غلط

۲- به معنای حسب (قَطَّ) ← الحاق نون جائز و بیش تر از اسقاط است.

۳- اسم فعل مضارع به معنی یکنفی ← الحاق نون واجب

قَدْ: (۳ نوع)

۱- حرف مانند (قد ضَرَبَ) ← الحاق نون غلط

۲- اسم به معنی حسب ← الحاق جائز و بیش تر از اسقاط است.

۳- اسم فعل مضارع به معنی یکنفی ← الحاق واجب

### شعر شماره ۲۵:

قَدْنِی مِنْ نَصْرِ الْخُبَیْبِیْنِ قَدِی لیس الإمام بالشَّحِیحِ الْمُلْجِدِ

حمید بن مالک مدح می کند عبدالملک بن مروان را و تعریض می کند به ابن زبیر

قَدْنِی: حسبی شحیح: بخیل مانند آیه شریفه: [مَنْ یُوقْ شَحْ نُفِیْهِ] نصر: عون (یاری)

خُبَیْب: تصغیر خَبْ (خُداع مکار) و مراد از خُبَیْبِیْن: ۱- پسر عبدالله بن زبیر است که به او خُبَیْب می گفتند ۲- و خود عبدالله بن زبیر که به او

أَبُو خُبَیْب می گفتند. مُلْجِد: بیرون رونده از راه حق.

بس است مرا از یاری کردن عبدالله بن زبیر و پسرش، بس است. امام (عبدالملک بن مروان) بخیل و بیرون کننده از راه حق نیست.

## ترجمه لغات:

قَطْ قَطْ بَعْرَتَكَ: از اهل تسنن نقل شده است که جهنم در روز قیامت پیوسته می‌گوید [هل من مزید] تا این که خداوند پایش را در جهنم می‌گذارد و جهنم می‌گوید: کافی است کافی است به عزت.

عَلَم: علامت و نشانه - بر کوه نیز اطلاق می‌شود - بر پرچم نیز گفته می‌شود. در اصطلاح: اسم يُعَيَّنُ الْمُسَمَّى مطلقاً

جعفر: ۴ معنی دارد: ۱- زردک ۲- الاغ ۳- آدم ۴- نهر کوچک و همچنین اسم علم است برای نام مردی. -

۴ معنی فوق در این شعر جمع است (جعفری دیدم بر جعفر سوار / جعفری می‌خورد و از جعفر گذشت)

خِرْتَق: در لغت به معنی بچه خرگوش و بعد علم شده برای زن شاعره‌ای

عَدَن: اسم شهر است در ساحل دریای یمن منسوب به عدن که یکی از ده پسر عدنان جد رسول اکرم ﷺ می‌باشد.

لاحق: (۲ احتمال) ۱- بعضی گفته‌اند اسم اسب معاویه ابن ابی سفیان علیه اللعنه بوده

۲- بعضی گفته‌اند اسم اسب معروفی در زمان جاهلیت بوده.

شَدَقَم: اسم است برای شتر نری از شترهای «نعمان بن منذره» و به او نسبت داده می‌شود ابل شذقمیات

بعضی باذال روایت کرده‌اند که ظاهراً خطا است.

بَطَّة: مرغابی، لقب شده برای آدم چاق شکم بزرگ و کله کوچک تأنف: از آنف (به معنی کراحت داشتن)

قَفَّة: فرموک دان - اکنون علم شده برای رجل صنیر یا رجل قصیر ضعیف

## شعر شماره ۲۶:

أبلغ هذيلًا وأبلغ من يلفها عني حديثًا وبعض القول تكذيب أبلغ: برسان

بأن ذا الكلب عمرواً خيرهم نسباً بيطن شريان يعوى حوله الذئب

بأن: متعلق به حديثاً یا بدل از او عمرواً: بدل نسباً: تمییز بيطن شريان: متعلق بمحذوف حال از عمرو

شاعر: لجنوب خواهر عمرو که به وسیله‌ی این شعر برای عمرو مرثیه خوانی می‌کند. شريان: اسم مکانی

برسان به قبیله‌ی هذیل به این که «ذا الكلب» که اسم او عمرو است بهتر از این قبیله است از حیث نسب در حالی که مدفون است در میان شریان

که صدا می‌کند در اطراف آن وادی گرگ.

## ترجمه لغات:

ص ۱۱۲- کُرْز: خرج چوپان که او را خرجین می‌گویند و حال لقب شخصی شده.

أنف الناقة: لقب، جعفر بن قریع است، و سبب این لقب آن بود که پدر او شتری نحر نمود و آن را بین زن‌هایش قسمت نمود و مادر جعفر او را

فرستاد که از آن گوشت بیاورد. جعفر وقتی رسید که شتر تمام شده بود و گوشت او قسمت گشته بود. و فقط سر شتر باقی بود پدرش سر شتر را

به جعفر داد که به خانه برد و او دستش را در بینی شتر کرده و او را به زمین می‌کشاند تا به خانه رسید از آنجا ملقب شد به «أنف الناقة» و از

این لقب جعفر و اهل او متفر بودند و هر کس آن‌ها را به این لقب می‌خواند موجب غضب آن‌ها می‌شد تا این که خطیبه شاعر آن‌ها را به این

شعر مدح نمود: قوم هم الأنف والأذنان غیرهم و من يسوی بأنف الناقة الذئبا



ترجمه: آنها بینی هستند و دنباله های بینی دیگران هستند و چه کسی است که برابر کند دنباله را با بینی شتر.

بعد از این شعر (انف الناقه) که لقب ذم بود، لقب مدح گردید و مایه افتخار آنها گشت.

۱۱۳- شَمْرُ: در اصل به معنی دامن به کمر زدن و کوشش کردن است و بعد علم شده برای اسبی - گفته شده شَمْرُ اسم اسب حجاج بوده.

إصْبَتْ: فعل امر است از صَمَتَ يَصْمُتُ و اکنون علم شده برای بیابانی - امر يَصْمُتُ می شود أَصْمَتُ و همزه ی آن وصل است. اما این علم را به صورت إصْبَتْ با همزه قطع روایت نموده اند بنابراین از سه جهت با قانون امر مخالف است:

۱- قطع همزه - جواب: هر فعل امری که همزه ی او وصل است اگر علم شود همزه ی آن قطع می گردد.

۲ و ۳- کسر همزه و کسر میم - جواب: ممکن است صمت از دو باب باشد یکی نصر دوم ضرب و اصمت منقول از قسم دوم باشد و ممکن است تغییر یافته باشد. حارث: اسم فاعل از حرث به معنی زراعت نمودن [مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ]

شُعَاد: علم برای زنی است أَذَد: علم برای مردی است.

ص ۱۱۴- تَأْبَطُ شَرًّا: علم است برای عمرو بن ثابت در وجه تسمیه او گفته اند روزی دسته ی هیزم زیر بغل گرفته بود و ماری در میان هیزم ها بود یکی گفت: تَأْبَطُ شَرًّا یعنی (أَخَذْتُ تَحْتَ، أَبْطَه شَرًّا) یعنی گرفته است زیر بغلش ماری را.

بعضی گفته اند جهت تسمیه آن بود که روزی شمشیر زیر بغل گرفت و از خیمه خارج شد از مادرش پرسیدند (أَيْنَ ذَهَبَ) گفت: نمی دانم (غیر آنه تَأْبَطُ شَرًّا ثم خرج) و غیر از این دو وجه، وجوه دیگری نیز گفته اند.

بعلبک: اسم شهری است در شام بَغْل: اسم بت قوم حضرت الیاس بوده [أَتَدْعُونَ بَغْلًا وَ تَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ]

بَکْ: اسم صاحب شهری است که عابد آن بت بوده (عابد و معبود را مرکب نمودند و اسم شهر قرار داده اند).

۱۱۵- عبد شمس: اسم است برای برادر هاشم بن عبد مناف ابی قحافة: کنیه است برای پدر ابویکر.

حَذَام: علم است برای زنی. (اذا قالت حَذَامُ فَصَدَّقُوها) فَإِنَّ الْقَوْلَ مَا قَالَتْ حَذَامُ

مَيْسَرَة: به معنی قمار زدن و یسار و ميسرة اگر چه به معنای ثروت و غنی نیز آمده اند نظیر [فَنظَرَةُ إِلَى مَيْسَرَة]

و ميسره به معنای خلاف میانه نیز آمده است ولی ظاهر آن است که در این جا به معنی قمار باشد.

فَجْرَة: عمل زشت کردن - فَجْرَة جمع فاجر است [أَوَّلَنكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجْرَة] از این رو شارح گفت بسکون الجیم تا با جمع اشتباه نشود.

فَاءُ: از فَاءُ يَفْوُهُ یعنی نطق کن توصل: صله آورده می شود.

## شعر شماره ۲۷:

رَأَيْتُ بَنِي غُبْرَاءَ لَا يُنْكِرُونَنِي وَ لَا أَهْلَ هَذَاكَ الطَّرَافِ الْمُمَدَّدِ شاعر: طرفه بن عبدالبکری

غُبْرَاء: به معنی زمین زیرا زمین دارای غبار است - مقصود از بنی غُبْرَاء فقراء هستند. طِراف: خیمه

مُمَدَّد: المنبسط - کنایه است از بزرگی خیمه و غنی بودن صاحبان خیمه.

دیدم فقراء را که انکار نمی کردند مرا (در شجاعت و سخاوت) و نه اهل این خیمه های کشیده شده (یعنی اغنیاء) (یعنی اغنیاء هم سخاوت و شجاعت مرا انکار نمی کردند)

فقط: تفتازانی گفته این فاء برای تزیین است و گویا این فاء جواب شرط مقدر است به تقدیر (ان وصلت بالمضارع فَأَنْتَ عَنْ غَيْرِهِ)

### شعر شماره ۲۸:

أَبْنَى كَلْبٍ إِنَّ عُمَى اللّٰذَا قَتَلَا الْمُلُوكَ وَفَكَكَا الْأَغْلَالَ شاعر: أخطأ، هجو می کند جریر شاعر و قبیله اش را.

أَبْنَى: حرف ندا + منادا عُمَى: در اصل عَمَيْنِ + ی متکلم اللّٰذَا: خبر إِنَّ

بنی کلب: قبیله ی جریر. عُمَى: ۲ عموی من (منظور آنس و عمرو بن کلثوم است).

مُلُوك: جمع مَلِك أَغْلَال: جمع غُلّ (غل و زنجیر که با آن اسیر را می بندند).

ای بنی کلب به درستی که دو عموی من آنس و عمرو بن کلثوم کسانی هستند که کشتند پادشاهان را و برداشتند غل ها را (ز اسیرانی که گرفتار بودند در بند آن پادشاهان).

### شعر شماره ۲۹:

هَمَا اللَّئَا لَوْ وَلَدَتْ تَمِيمٌ لَقِيلَ فَخْرٌ لَهُمْ صَمِيمٌ شاعر: أخطأ که وصف می کند ۲ زن را

هَمَا: ۲ زن (هما: مفعول محذوف) لَهُمْ: قبیله ی تمیم صَمِيم: صفت فخر الصمیم: الخالص من کل شیء

آن دو زن کسانی هستند که اگر زاییده بود آن دو را قبیله ی بنی تمیم هر آینه گفته شده بود که فخری که خالص می باشد برای این قبیله است.

### شعر شماره ۳۰:

و تَبْلَى الْأُولَى يَسْتَلِمُونَ عَلَى الْأُولَى تَرَاهُنَّ يَوْمَ الرُّوْعِ كَالْحِدَّةِ الْفُتُلِ

تَبْلَى: مرجع می، متون (مرگ) می باشد الْأُولَى: الّذین عَلَى الْأُولَى: حال از واو در یستلمون

تَبْلَى: من الإبلاء بمعنى الإفناء يَسْتَلِمُونَ: يلبسون اللامه (زره) رُوْع: خَرَب

حِدَّة: جمع حِدَّة (مرغ موش گیر) قُبُل: جمع قُبْلَاء: لوح، أحوال، یعنی کسی که سیاهی چشمش مایل به بینی یا ابروی اوست.

و فانی می کند آن مرگ جماعتی را که زره می پوشند در حالی که (سوار می باشند) بر اسب های ماده که می بینی آن اسب ها را در روز جنگ مثل مرغ های موش گیری که لوح هستند. (اسب وقتی می ترسد چشم هایش شبیه شخص لوح می شود).

### شعر شماره ۳۱:

نَحْنُ اللَّذَوْنَ صَبَّحُوا الصَّبَاحَا يَوْمَ التَّخْيَلِ غَارَةً مِلْحَاخَا قِيلَ هُم لِرَجُلٍ جَاهِلِيٍّ مِنْ بَنِي عَقِيلٍ

الصَّبَاحَا: ظرف و ممکن است مفعول مضی باشد. غَارَةً: مفعول له مِلْحَاخَا: صفت غَارَة

تَخْيَل: محلی در شام مِلْحَاخ: صیغه ی مبالغه و مشتق از الحاح به معنی بسیار اصرار نمودن

ما جماعت سواران آن چنان کسانی هستیم که آمدیم در وقت صبح در روز جنگی که در نخیل واقع شد به جهت غارت کردنی که با اصرار همراه بود.

### شعر شماره ۳۲:

فَمَا أَبَاؤُنَا بِأَسَنِّ مِنْهُ عَلَيْنَا اللَّاءُ قَدْ مَهَّدُوا الْحُجُورَا لِرَجُلٍ مِنْ بَنِي سَلِيمٍ

ضمیر در منه: ممدوح اللَّاء: صفت آباء أَفْن: أَكْثَرُ نِفْمَة

پس نیستند پدران ما مِنْمَع تر از آن شخص بر ما، پدرانی که به تحقیق گهواره کردند دامن های خود را (یعنی آن شخص بشیر را پدران ما به ما داد).

### شعر شماره ۳۳:

أَسْرَبَ الْقَطَا هَلْ مِنْ يَعْبِرُ جَنَاحَهُ / لَمَلَى إِلَى مَنْ قَدْ هَوَيْتُ أَطِيرُ      عباس بن الاحنف

أ: حرف نداء      مَنْ: مبتدا برای خبر محذوف (موجود)      يَعْبِرُ: صله      هَوَيْتُ: مفعولش محذوف (هویته)

سِرَب: جماعت      قَطَا: مرغ سنگ‌خوار که آواز او نیز قطاقطا است.      يَعْبِرُ: عاریه بدهید (دادن شیء برای استفاده‌ی مجانی)

جَنَاح: بال      هَوَيْتُ: آهیت

ای گروه مرغان قَطَا آیا کسی که عاریه بدهد به من بال خود را در میان شما موجود است، امید دارم بموی کسی که دوست دارم او را پرواز کنم.

### شعر شماره ۳۴:

فَإِنَّ الْمَاءَ مَاءُ آبِي وَجَدْتِي      بَثْرِي ذُو حَقَرْتُ وَ ذُو طَوَيْتُ      شاعر: صنام بن مغل که با قومش بر سر چاهی نزاع داشتند

فَإِنَّ: فاء تعلیلیه      بَثْرِي: عطف بر ماء      ذُو: صفت بثر

به علت آن‌که هم‌ا آن آبی (که در آن نزاع هست) آب پدر و جد من است (که به میراث من رسیده است) و چاه من است آن‌چنان چاهی که کدم آن را و آن‌چنان چاهی که سنگ چیده‌ام دور آن را.

### شعر شماره ۳۵:

فَإِنَّا كَرَامٌ مُوسِرُونَ لَقِيَهُمْ      فَخَبَسِي مِنْ ذِي عَندهُمْ مَا كَفَانِيَا      شاعر: منظور بن سحیم که مردم را سه دسته کرده است.

پس (مردم) یا بزرگواران صاحب مال هستند که ملاقات کردم ایشان را پس بس است مرا از آن‌چنان چیزی که در نزد ایشان است آن‌چنان قدری که کفایت می‌کند مرا. (و یا بزرگواران فقیر و یا افراد لثیم و پست)

### شعر شماره ۳۶:

جَمَعْتُهَا مِنْ أَيْتِي مَوَارِقِ      ذَوَاتِ يَنْهَضْنَ بِغَيْرِ سَائِقِ      شاعر رؤیه که شترانش را وصف می‌کند.

جَمَعْتُهَا ای جَمَعْتُ النِّوَقَ (جمع ناقة)      أَيْتِي: اصل آن أَلَوَقَ (جمع ناقة) بوده است، و او مقدم بر نون شد به علت ثقیل بودن صمه بر او، سپس و او قلب به پاه شد.      مَوَارِقِ: جمع مَارَقَة من مَرَقَ السُّهْمَ (یعنی تیر از کمان خارج و به سرعت دور شد) ← مراد شتران سریع السیر هستند.

جمع کردم شتران را که از (جنس) شتران تندرو هستند که برمی‌خیزند (از زیر بار) بدون آن‌که کشته باشند کسی مهار آن‌ها را.

### شعر شماره ۳۷:

أَلَا تَسْأَلَانِ الْمَرْءَ مَاذَا يُحَاوِلُ      أَتُخِبُ قُبْنُضِي أَمْ ضَلَالٌ وَ بَاطِلُ

ألا: استفتاحیه      يُحَاوِلُ: مفعولش محذوف (يُحَاوِلُه)      أَتُخِبُ: بدل ما      تُخِبُ: نذر

بدانید و آگاه باشید آن دو سؤال می‌کند آن مرد را که چه چیز است، چیزی که آن مرد در آن چیز تدبیر می‌کند - از امور دنیا - آیا نذر است که آن را انجام دهد یا ضلالت و گمراهی است.

### شعر شماره ۳۸:

عَدَسٌ مَا لَبَّادَ عَلَيْكَ إِمَارَةً      أَمِنْتُ وَ هَذَا تَحْمِيلِينَ طَلِيقِ

تحملین: مفعولش محذوف (تحملینه)      عَدَسٌ: اسم صوت است که برای حرکت دادن اسب به کار می‌رود.

شاعر: یزید بن زیاد است که هجو کرده است عَباد بن زیاد را که از طرف معاویه والی خراسان بود و یزید بن زیاد به علت هجو و ذم او در بصره به زندان افتاده بود قورش او را نجات دادند و او بعد از بیرون آمدن از زندان خطاب به مرکب خود این شعر را سرود.

حرکت کن، نمی‌باشد برای عباد بن زیاد بر تو سلطه و قدرتی، ایمن شده‌ای تو و این آزاده‌ای است در حالی که تو را حمل می‌کنی.

#### شعر شماره ۳۹:

فَوَاللّٰهِ مَا نَلْتَمُ وَمَا نَيْلٌ مِنْكُمْ بِمَعْتَدِلٍ وَفَقِيٍّ وَلَا مُتَقَارِبٍ (شاعر مشخص نیست)

«ما» در ما نلتم: نافیه      ما نلتم: آی ما الذی نلتم (الذی محذوف)      «ما» در ما نیل: موصوله

پس قسم به خدا که نیست چیزی که عطا شدید و چیزی که عطا شد از جانب شما متوسط و مساوی و نزدیک به هم (منظور شاعر این است که عطا و بخشش شما به غیر بسیار بود و بخشش دیگران به شما کم بود در نتیجه این دو بخشش مساوی نبودند و نزدیک به هم نبودند و هیچ کدام معتدل نبود زیرا یکی زیاد و یکی کم بود).

#### شعر شماره ۴۰:

مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ الرَّضَىٰ حُكْمُهُ وَلَا الْأَصِيلِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ

شاعر: فرزاد خطاب به یک اعرابی که حکم شده بود در حضور عبدالملک بن مردان بگوید که کدام یک، از فرزاد و اخطل و جریر زشت‌تر هستند و آن اعرابی هجو کرده بود فرزاد را.

نستی تو حکم کننده‌ای که پسندیده شده باشد حکم او و نه صاحب استقلال در امر و نه صاحب رأی و نه خصومت و جنگ‌جویی با دشمن.

#### شعر شماره ۴۱:

مِنْ الْقَوْمِ الرَّسُولُ اللَّهُ مِنْهُمْ لَهُمْ دَانَتْ رِقَابُ بَنِي مَعَدٍ (شاعر مشخص نیست)

مبتدا (آنا) محذوف، یعنی: آنا من القوم.... رقاب: جمع رقبه (کردن)

من از قومی هستم که رسول خدا ﷺ از آن قوم است و برای آن قوم خضوع کرده است گردن‌های (جمع عرب که) فرزندان معد بن عدنان هستند.

#### شعر شماره ۴۲:

مَنْ يُفْنِ بِالْحَمْدِ لَا يَنْطِقُ بِمَا سَفَهُ وَ لَا يَجِدُ عَنْ سَبِيلِ الْحِلْمِ وَالْكَرَمِ (شاعر مشخص نیست) کسی که قصد می‌شود به ستایش

کردن (یعنی کسی که مردم او را ستایش می‌کنند) سخن نمی‌گوید به چیزی که او باطل و بیهوده است و میل نمی‌کند از طریق حلم و کرم.

#### شعر شماره ۴۳:

فَأَطَعْتُهُ مِنْ لَحْيِهَا وَسَامِيهَا شِرَاءً وَ خَيْرُ الْخَيْرِ مَا كَانَ عَاجِلَةً (شاعر: حاتم طائی)

فَأَطَعْتُهُ: اطعام کردم مهمان را      لَحْيِهَا و سَامِيهَا: مرجع ضمیر: ناله      شِرَاءً: مفعول دوم اطعمته      ما کان عاجله آی ما کانه عاجله

عاجله: در اصل «الخير العاجل» بوده صفت به موصوف اضافه شد (عاجل الخير) سپس به جای الخير ضمیر آمد شد عاجله.

خورانیدم آن مهمان را از گوشت آن شتر و از کوهانش بریان شده‌ای را و بهترین خیر آن چیزی است که خیر سریع او باشد.

خَيْرُ الْخَيْرِ مَا      عاجله      کانه

#### شعر شماره ۴۴:

ما الله مولىٰك فضلًا فاحمدته به فما لدى غيره نفع ولا ضرر (شاعر مشخص نیست)

ما: موصول مولىٰك مفعول دومش محذوف (مولىٰكه) ضمير در «به» به «ما» بازمی گردد.

چیزی که خداوند عطا کننده است تو را آن چیز را نیکی و نعمت است پس به این علت ستایش کن البته آن خداوند را به سبب آن نعمت پس نیست نزد غیر خداوند نفعی و نه ضرری.

#### شعر شماره ۴۵:

ولقد جئتك أكمؤًا وعاقلاً ولقد نهيتك عن بنات الأوير (شاعر مشخص نیست)

جئتك: یک لام محذوف است، یعنی: (جئت لك)

عاقلاً: جمع عسقل (نوعی از قارچ که بزرگ و سفید است) - عسقل در اصل عاقیل بوده که بآ آن به جهت ضرورت برای تخفیف حذف شده است. أكمؤًا: جمع كمء به معنی قارچ بنات الأوير: جمع ابن اوير (نوعی قارچ سمی)

و محققاً چیدم برای تو قارچ‌هایی و قارچ‌های عسقل و محققاً نهی کرده‌ام تو را از (خوردن) قارچ‌های سمی بنات الاوير.

بنات الأوير: جمع ابن اوير (نوعی قارچ سمی) زیرا مرکب اضافی که در اول آن ابن، أخ، ذی باشد و مضاف الیه آن غیر عاقل باشد در هنگام تشبیه و جمع تنها مضاف آن به صورت مؤنث جمع بسته می‌شود.

#### شعر شماره ۴۶:

وأنتك لما أن عرفت وجوهنا صدذت و طبت النفس يا قيس عن عمرو

آن: زانده وجوهنا: أراد بالوجوه الأعيان الصدود: الإعراض

شاعر: رشید ابن شهاب که خطاب می‌کند قیس بن مسعود را و به او می‌گوید که ترس از ما سبب شده است که خون‌خواهی از دوستت عمرو که توسط ما کشته شده است نکنی.

دیدم تو را که چون شاحتی اعیان و بزرگان ما را (و دانستی که با ایشان نمی‌توانی مقاومت کنی) إعراض کردی (و گریختی از ما) و خوش حال شدی از حیث نفست ای قیس از کشته شدن عمرو.

#### شعر شماره ۴۷:

خَلِيلِي ما وافِ بِنَهْدِي أُنْتَا إِذَا لَمْ تَكُونَا لِي عَلَى مَنَ أَقَاطِعُ (شاعر مشخص نیست)

خَلِيلِي: حرف ندا محذوف، (یا خَلِيلِي) لام در «لی»: للاتّاع علی: أَقَاطِعُ مفعولش محذوف: (أَقَاطِعُ)

ای دو دوست من نیستید وفا کننده به عهد من شما دو نفر هر گاه نباشید به نفع من بر ضرر کسی که دور می‌کنم او را.

#### ترجمه لغات ص ۱۳۰ الی ۱۵۷:

سَنَن: طریقه وَهْم: غلط (عبارت سیوطی را به صورت وَهْم نخوانید زیرا وَهْم به معنی توهم می‌باشد)

ذات چند معنی دارد: ۱- اسم موصول مفرد مؤنث (نزد قبیله‌ی سیوطی) (الكرامة ذات اکرمك الله به)

۲- مؤنث ذو به معنی صاحب [وَالسَّمَاءُ ذَاتُ الْخَبْكِ] ۳- نفس و شخص ۴- حالت [وَأَصْلَحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ] حالی که در میان خویش دارید را اصلاح کنید. ۵- جَهَّةٌ (تَرَاوَزُوا عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ) ۶- زائده توانی: الوهن (ضعف و ناتوانی)

أَبْطَحُ: در اصل به معنای رودخانه‌ی وسیع و سیل‌گاه بود و بعد علم شده برای مگان با وسعت - مکه را أَبْطَحَ گویند چون وادی با وسعتی است و رسول اکرم ﷺ را أَبْطَحَى گویند چون از مکه بوده. نمط جامه‌ای که بر هودج افکنده می‌شود (هودج کجاوه‌ای که زنان بر آن سوار شوند) اللات: اسم بت قبیله‌ی بنی ثقیف که در مکه بوده.

حارث: برزگر - علم شده برای شخصی و بعد ال بر او داخل شده، برای فال نیک گرفتن به اینکه زندگی می‌کند و زراعت می‌کند. نَعْمَانُ: خون - علم شده برای نعمان بن منذر که یکی از پادشاهان عرب بود - و بعد ال بر او داخل شد برای فال نیک گرفتن به این که زندگی می‌کند و سالم و تندرست می‌باشد و صورت او مانند خون قرمز می‌شود زیرا انسان مریض صورتش زرد است و شخص سالم صورتش قرمز است. عَبَادِلَةُ: جمع عبدالله عَقَبَةُ: اسم است برای هر راهی که در کوه است و بعد علم شده برای عقبه‌ی ایل و ایله اسم شهری است بین یثرب و مصر. آعشی کسی که در شب نمی‌بیند بعد علم شده برای مردی و گفته‌اند این اسم علم برای ۱۷ نفر است.

عُيُوقُ: ۱- گفته‌اند عیوق اسم ملکی است که اختیار آب‌ها به دست اوست. (ران نشنگان هنوز به عیوق می‌رسد فریاد العطش ز بیابان کریملا) ۲- بعضی گفته‌اند. اسم کوکب کوچکی است که بسیار دور است واقع در نزدیک قطب شمال (آهم نفس گرفته به عیوق می‌رسد اشکم گذار بسته به جیحون همی شود)



شعر شماره ۴۸:

لَكَ الْغِزُّ إِنْ مَوْلَاكَ غَزٌّ وَإِنْ يَهَنُ فَأَنْتَ لَدَى بُحْبُوحَةِ الْهُونِ كَانَنْ (شاعر مشخص نیست)  
مَوْلى: مراد یاور یا هم‌قسم می‌باشد. الْبُحْبُوحَةُ: مِنَ الشَّيْءِ وَسَطُهُ

از برای توست عزت اگر یاور (یا هم‌قسم) تو عزیز باشد و اگر ذلیل و خوار شود پس تو نزد وسط خواری هستی.



شعر شماره ۴۹:

سَرَيْنَا وَنَجْمٌ قَدْ أَضَاءَ فَمَنْزِلُ بَدَا مُحْتَبَايَ أَخْفَى ضَوْؤُهُ كُلُّ شَارِقٍ (شاعر مشخص نیست)

ضَوْؤُهُ: اَى ضَوْؤُهُ مُحْتَبَايَ سَرَى: سیر در تمام شب بَدَا: ظهر مُحْتَبَايَ: الوجه شَارِقُ: مُضَىء

راه رفتن تمام شب را و حال آن که ستاره‌ای به تحقیق روشنایی می‌داد پس زمانی که ظاهر شد روی تو پنهان ساخت روشنایی روی تو هر روشنایی دهنده را.



شعر شماره ۵۰:

بَنُونَا بَنُو أَبْنَانِنَا وَبَنَاتُنَا بَنُوهُنَّ أَبْنَاءُ الرِّجَالِ الْأَبَاعِدِ شاعر عمر بن خطاب بعضی گفته‌اند برای فرزندی است و بعضی گفته‌اند شاعرش معنوه بیست

أَبَاعِدُ: جمع أبعد (در این جا به معنی بعید)

فرزندان پسران ما همچون فرزندان ما هستند و دختران ما، فرزندان آن‌ها، فرزندان مردانی هستند که از ما دور هستند (از حیث نسب)

اگر بگویند در این شعر تشبیه معکوس است می‌گوییم:

۱- تشبیه معکوس نادر الوقوع در زبان عرب است.

۲- این ترکیب مخالف اصل اولی در کلام تشبیه است که آن اصل عبارت است از عدم مبالغه و تأکید در کلام وعدم تشبیه معکوس.

#### شعر شماره ۵۱:

فيا ربِّ هل الایک التَّصَرُّ يُرْتَجى<sup>۱</sup> عليهم و هل إلیک المَقُولُ<sup>۲</sup>

«هل» در هر دو مورد: حرف استفهام انکاری به معنی نفی المَقُولُ: مصدر میمی به معنای اعتماد

پس ای پروردگار من آیا مگر به وسیله‌ی تو یاری، امید داشته می‌شود بر این دشمنان و آیا به‌جز بر تو اعتماد کردن می‌باشد.

#### شعر شماره ۵۲:

تَمَتُّوا إلی الموت الذى یَشْتَبُ الفَتى<sup>۱</sup> و کُلُّ اَمرءٍ و الموت یلتقیان<sup>۲</sup> شاعر: فرزددق

آرزو کردند آن جماعت (و رساندند) به‌سوی من مرگ را مرگی که پراکنده می‌کند جوانی مرد را و هر مردی و مرگ ملاقات خواهند کرد  
دو روایت وجود دارد اگر:

روایت اول: تَمَتُّوا إلی؛ در این‌صورت باید «تَمَتُّوا» را متفصّل معنای وصول بگیریم یعنی آرزو کردند و رساندند به‌سوی من مرگ را.

روایت دوم: تَمَتُّوا لی؛ در این‌صورت ترجمه می‌شود: آرزو کردند برای من مرگ را

#### شعر شماره ۵۳:

من یك ذابۃ فہذا بئى مُقَبَّطٌ مُصَبَّفٌ مَشْتى<sup>۱</sup> شاعر: رُوبہ

بئى: الكساء الغیظ المربع

هر کس بوده باشد صاحب عباى کلفت مربع، پس این است عباى کلفت مربع من که تابستانی و بهاری و زمستانی است.

تابستانی است یعنی مرا از گرما حفظ می‌کند. زمستانی است یعنی مرا از سرما حفظ می‌کند.

#### أَمَّا یَقْبَلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِینَ

خداوند اعمال خیر را فقط از اهل تقوا قبول می‌کند (کسانی که واجبات را انجام می‌دهند و محرمات ترک می‌کنند)

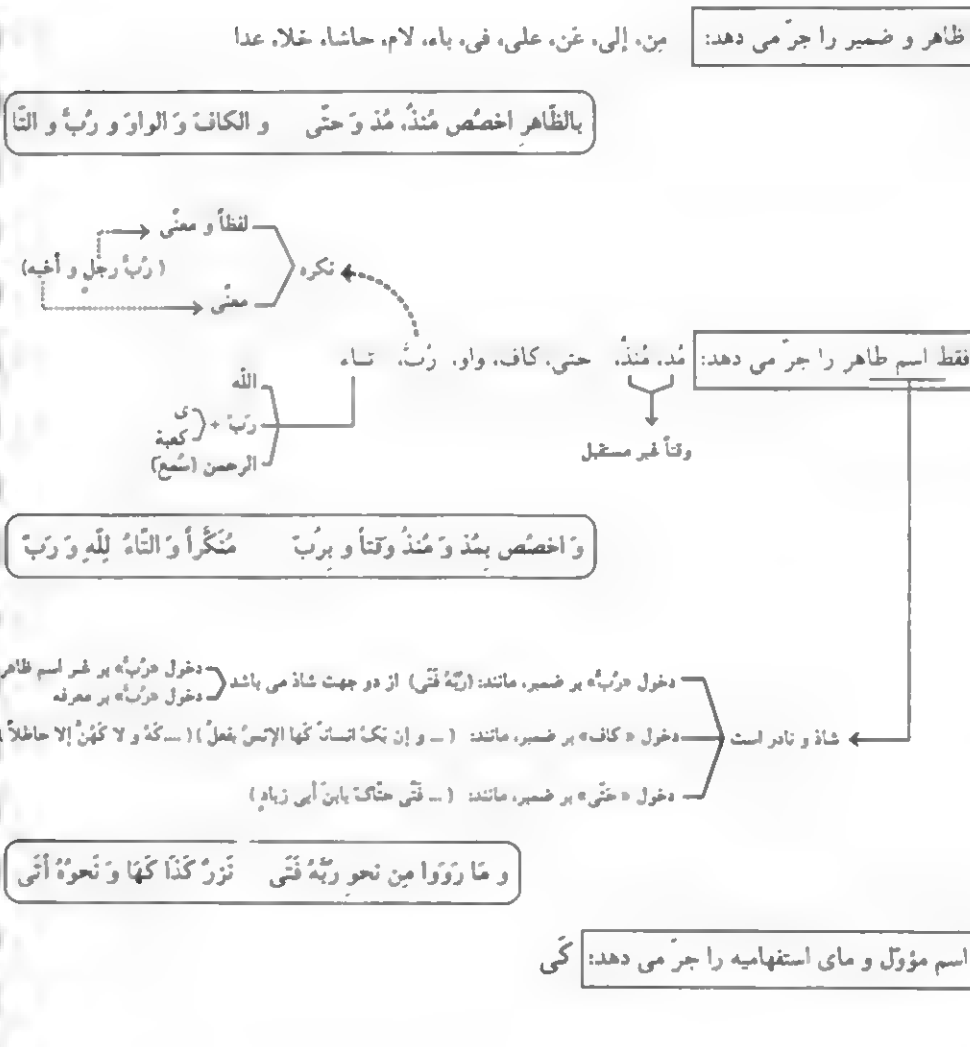
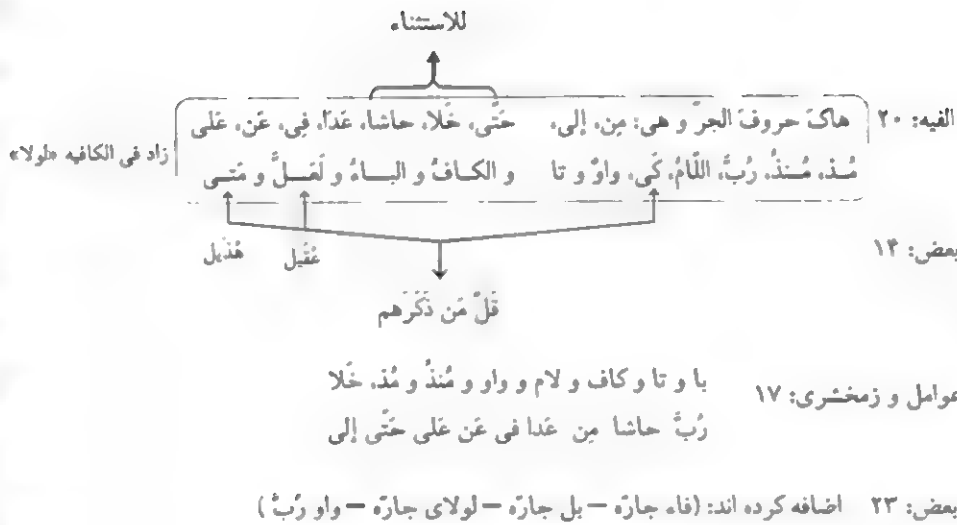
من یَتَّقِ اللّٰه یجعل له مخرجا و یرزقه من حیث لا یحسب

جلد دوم

نمودار سیوطی



# حروف جرّ



در این باب از سه جهت درباره حروف جرّ بحث خواهد شد

## ۲- مدخول حروف جرّ

## ۳- معانی حروف جرّ

۱- مختصر شده «کَی»

«کَی» ۳ استعمال دارد ۲- مانند «أَنْ» مصدریه معنی و عملاً (لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ)

۳- بمنزله «لَام» علت لفظاً و عملاً اسم صریح و معرب را

- جرّ نمی دهد بلکه فقط ۳ چیز را جرّ می دهد
- ۱- مای مصدریه و صله اش (جَسْتَكْ كَيْمَا تَقُوم)
  - ۲- أَنْ مصدریه و صله اش (جَسْتَكْ كَيْ أَنْ تَقُوم)
  - ۳- مای استغهامیه (این قسم در وقت سؤال از علت شیء است و گفته می شود: «کَیْتَه» به حذف الف و العاق هاء سکت)



# معانی حروف جر

مِنْ

- ۱- تبعيض (لَنْ تَأْكُلُوا الْبَرَّ حَتَّى تُفَقُّوا مِمَّا تُحِبُّونَ) علامت من بعضیه، صحت وقوع کلمه بعض در جای آن است. (بَعْضٌ مَا تُحِبُّونَ)
- ۲- بیان جنس (فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ) علامت من بیانیه، صحت وقوع موصول در جای آن است. (الَّذِي هُوَ الْأَوْثَانُ)
- ۳- ابتداء غایت مکانی (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى) علامت این قسم آن است که صحیح باشد که «إِلَى» در مقابل آن آورده شود.
- ۴- ابتداء غایت زمانی (لَمَسْجِدَ أُسَسِّ عَلَى الْتَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ) بیشتر بصریون وجود این قسم را منکر هستند.
- ۵- زائده به ۳ شرط
  - ۱- مسبوق باشد به { نهی (لا تضرب من أحد) یا نفی (ما لباع من مفر) یا استفهام به «هل» (هل من خالق غير الله) }
  - ۲- مجرورش نکره باشد ← اخفش این شرط را قبول ندارد دلیل وجود: (قد كان من مطر من فضل رزقنا)
  - ۳- مجرورش در اصل متدا یا فاعل یا مفعول به باشد (این شرط در مضمی ذکر شده است)
- ۶- بدل (أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ)

نقض و بین و ابتداء فی الامکنه  
بین و قد تأتي لبده الأزمنة  
وزید فی نفی و شبهه فجبر  
نکرة کما لباع من صغر

لَام

- ۱- انتهاء غایت (سُقْنَاهُ لِلْبِدْمِثِ)
- ۲- ملک (لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ) عاقل بودن مالک شرط است
- ۳- شبه ملک (اختصاص) (الشرح للذابة: زين برای آن چهاریا است)
- ۴- تعدیه (فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً)
- ۵- تعلیل (لَا يَلْفَ قَرِيضٍ) (إِنِّي لَتَمُرُونِي لِذَكَرِكَ هِرَةً)
- ۶- زائده (و لَا إِلَهَ بِهِمْ أَبَدًا دَوَاةً)
- ۷- تقویت برای قوت دادن عامل ضعیف که ضعف آن
  - ۱- یا بواسطه تأخیر آن عامل از معمول است. (إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ)
  - ۲- یا بواسطه شبه فعل بودن عامل است. (فَقَالَ لَمَّا يُرِيدُ)

و النَّامُ لِلْمَلِكِ وَ شِبْهِهِ وَ فِي  
تعدیه أيضاً و تعلیل نفی و زید ...

مصنف در شرح کافیه گفته است که تقویت بواسطه این لام در فعل دو مفعولی اعمال نمی شود زیرا آمدن لام بر دو مفعول با هم از عرب شنیده نشده است و بر یک مفعول نیز ممکن نیست زیرا مرجعی وجود ندارد.

بَاء

- ۱- بدل
  - ۱- زمانی (وَ أَنْتُمْ تَقْرُونَ عَلَيْهِمْ مُسَبِّحِينَ وَ بِاللَّيْلِ)
  - ۲- مکانیه (وَ مَا كُنْتُ بِجَانِبِ الْغَرْمِ)
- ۲- ظرفیه
  - ۱- حقیقیه
  - ۲- مجازیه (بِأَيْكُمُ الْفِتْنُونَ) (وَلَقَدْ أَنْذَرْتُكُمْ غَمَامًا فَانْهَارُوا بِالْأَنْدَرِ)
- ۳- سببیه (فَبَطَلْهُمْ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا) (و دَخَلَتْ امْرَأَةُ النَّازِقِ فِي هِرَةٍ حَسْبَهَا)
- ۴- استعانت (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) داخل می شود بر آلت شیء
- ۵- تعدیه (ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ) باء تعدیه با همزه باب افعال جمع نمی شود.
- ۶- تمویض (يَمْكُ هَذَا يَهَذَا) (أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) داخل می شود بر امر خارج زائل از تصرف (اشتریت الكتاب بدرهم)
- ۷- الصاق عبارتست از لُصُقُ امری به مجرور باء و آن دو قسم است
  - ۱- حقیقی: ما قبل باء ملصق به ما بعد باء شود (وصلت هذا بهذا)
  - ۲- مجازی: ما قبل باء ملصق می شود به چیزی که قریب به مجرور باء میباید (مررت بزيد)
- ۸- بمعنی مع (نَسِجَ بِخَمْدِكَ)
- ۹- بمعنی من (غَلَبْنَا بِشَرْبِهَا عِبَادَ اللَّهِ)
- ۱۰- بمعنی عن (سَأَلَ سَائِلٌ بِقَذَابٍ وَاقِعٍ) سَأَلَ بَا عَنْ مُتَعَدِّیْهِ شُود. (لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ ...)

... وَ الظَّرْفِيَّةُ اسْتَجِنَ بَيَاءَ وَ «فِي» وَ قَدْ يَبَيِّنُ السَّبَبَا  
بِالْبَاءِ اسْتَجِنَ وَ غَدَّ غَوْضُ الصَّقِ وَ مِثْلُ مَعَ وَ مِثْلُ عَنْ بَهَا انطِق



# معاني حروف جرّ

مِنْ

- ١- تبعيض ← بَعْض
- ٢- بيان جنس ← وَبَيْنَ
- ٣- ابتداء غایت مكاني ← وَابْتَدِئْ فِي الْأَمَكَةِ بَيْنَ
- ٤- ابتداء غایت زمني ← وَقَدْ تَأْتِي لَيْدَةُ الْأَزْمَةِ
- ٥- زائده ← وَبَدَأَ نَفْسِي وَشِبْهِي فُجْرًا نَكْرَةً كَمَا يَبْغِي مِنْ شَفَرٍ
- ٦- بدل

إِلَى

حَتَّى

- إنتهاء غایت
- إنتهاء غایت
- لأنّها حَتَّى وَلاَمٌ وَإِلَى

لَام

- ١- إنتهاء غایت
- ٢- ملك ← وَاللَّامُ لِلْمَلِكِ
- ٣- اختصاص ← وَشِبْهِي
- ٤- تعدية ← وَفِي تَعْدِيَةٍ أَيْضًا
- ٥- تعليل ← وَتَعْلِيلٌ قُنْيٌ
- ٦- زائده ← وَزَيْدٌ ...
- ٧- تقويت

فِي

- ١- سببیت
- ٢- ظرفیت
- وَالظَّرْفِيَّةُ اسْتَيْنَ بِهَا وَفِي
- وَقَدْ يَبَيِّنَانِ السَّبَبَا

بَاء

- ١- بدل
- ٢- ظرفیت
- ٣- سببیت
- ٤- استعانت ← يَا أَبَا اسْتَعِين
- ٥- تعدية ← وَعَدٌ
- ٦- تعويض ← غَوْضٌ
- ٧- إلصاق ← أَلْصَقَ
- ٨- بمعنى «مع»
- ٩- بمعنى «من» ← وَمِثْلُ مَعَ وَمِنْ وَعَنْ بِهَا انْطِقَ
- ١٠- بمعنى «عن»



(أَنْ تَسْأَلُوا الْبِرَّ حَتَّى تُفَقُّوا مِمَّا تُحِبُّونَ)

(فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ)

(شِعَارٌ أَذَى أَسْرَى بِعِيْدِهِ لَهَذَا مِنَ الْمَسْجِدِ الْغَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى)

(لَمَسْجِدٍ أَسَسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ)

(هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ)

(أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ)

(سِرَتْ الْبَارِحَةُ إِلَى آخِرِ اللَّيْلِ)

(سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ)

(سُقْنَاهُ لِيَلِدَ مَيْتًا)

(إِلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ)

(الْشَّرْحُ لِلذَّابَةِ: ذَنْ بَرَأَى أَنْ جَهَارِيَا لَسَتْ)

(فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً)

(إِلَّا يَلْفُ قُرَيْشٍ) إِنِّي لَتَمُورُنِي لَذَكْرَاتُ حِرَّةٍ

(وَلَا لِيَلْمَا بِهِمْ أَبْدًا دَوَاءً)

(إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ) (نَقَالَ لَمَّا يُرِيدُ)

(دَخَلَتْ إِمْرَأَةُ النَّارِ فِي حِرَّةٍ حَبَسَتْهَا)

(لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ)

(فَلَيْتَ لِي بِهِمْ قَوْمًا إِذَا رَكِبُوا)

(وَإِنْكُمْ لَتَمُورُونَ عَلَيْهِمْ مُسَبِّحِينَ وَبِاللَّيْلِ)

(فَيُظْلَمُ مَنْ أَلْزَمَ هَازُوا)

(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)

(ذَهَبَ اللَّهُ يَتُورِهِمْ)

(يَعْنِي هَذَا هَذَا) (أَدْخَلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) (الْشَّرْحُ الْكِتَابُ بِدَرَاهِمِ)

(وَصَلَتْ هَذَا هَذَا) (مَرَرْتُ بِزَيْدٍ)

(نُسُحُ بِحُمْدِكَ)

(عَلَيْنَا بِشَرِّهَا عِبَادُ اللَّهِ)

(سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ)

( وَ عَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ )  
 ( وَ اتَّبِعُوا مَا تَلُوا الشَّيَاطِينَ عَلَى مُلْكٍ سَلِيمَانٍ )  
 ( إِذَا رَضِيتَ عَلَى بَنِي قُثَيْبٍ )  
 ( غَدَّتْ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظَمُؤُهَا )

( رَمَيْتَ السَّهْمَ عَنِ الْقَوْسِ )  
 ( لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ )  
 ( عَنِّي وَلَا أَنْتَ دِيَانِي فَتَخْزُونِي )  
 ( مِنْ عَنِ يَمِينِ الْعُبَيَّاتِ نَظْرَةً قَبْلَ )  
 ( زَيْدٌ كَالْأَسَدِ )  
 ( وَ أَذْكُرُهُ كَمَا هَدَاكُمْ )  
 ( لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ )  
 ( أَبْدَأُ كَالْفِرَاءِ فَوْقَ ذُرَاهَا )

۱- استعلاء ← عَلَى للاستعلاء

۲- معنى فى  
 ۳- معنى عن ← وَمَعْنَى فِي وَ عَنْ

عَلَى

۴- اسمية ( به معنای فوق )

۱- مجاوزة بِ «عَنْ» تَجَاوَزَ عَنْ مَنْ قَدْ فُطِنَ

۲- معنى بعد  
 ۳- معنى على ← وَ قَدْ تَجِبَى مَوْضِعَ «بَعْدَ» وَ «عَلَى»  
 كَمَا «عَلَى» مَوْضِعَ «عَنْ» قَدْ حُمِلَا

عَنْ

۴- اسمية ( به معنای جانب )

وَ اسْتَعْمِلَ اسْمًا وَ كَذًا «عَنْ» وَ «عَلَى»  
 مِنْ أَجْلِ ذَا عَلَيْهِمَا مِنْ دَخَلَا

كاف

۱- تشبيه شبه بكاف

۲- تعليل وَ بِهَا التَّطْيِيلُ قَدْ نَحْنِي

۳- زائده وَ زَائِدًا لَتَرْكَبُوا وَرَدَ

كاف

۴- اسمية ( به معنای مثل )

۳ نوع می باشد  
 فاعل ( اُتَتْهَوْنَ وَ لَنْ يَنْهَى ذَوَى شَطَطٍ كَالطَّعْنِ يَذْهَبُ فِيهِ الزَّيْتُ وَ الْفُلُّ )  
 مجرور باسم ( فَصَيِّرُوا مِثْلَ كَفْصِفٍ مَأْكُولٍ )  
 بحرف ( بِكَالْفِقْوَةِ الشَّعْوَاءِ جُلِلَتْ فَلَمْ أَكُنْ )

۲ معنای مذکور یعنی «أول المدة» و «جميع المدة» فقط در صورت ترکیب اول می یابند.

۱- خبر برای مُذ وَ مُنْذُ

۲- مبتدای مؤخر و مذ وَ مُنْذُ خبر مقدم

۳- فاعل برای کَانَ تَامَةً ( مذ وَ مُنْذُ ظرف هستند )

۴- خبر برای مبتدای محذوف ( در کتاب نیامده )

ماضي: أول مدة ( ما رَأَيْتُهُ مُذْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ )  
 حال: جميع المدة ( ما رَأَيْتُهُ مُذْ يَوْمَنَا )

۱- رَفْعًا ← مصر آنها در رفع هستند

اسم هستند هنگامی که

مُذْ وَ مُنْذُ

الفعل یعنی بعد از آنها فعل قرار گیرد ( جِئْتُ مُذْ دَعَا: آمَدَمْ زَمَانِي كِه صَدَاكَرْدِي )  
 الجملة الاسمية یعنی بعد از آنها جمله اسمیه قرار گیرد ( وَ مَا زِلْتُ أَبْنَى الْمَالَ مُذْ أَنَا يَافِعٌ )  
 بعد از مُذْ وَ مُنْذُ آورده شود ( توضیح در باب صفتها )

حرف هُـ ← هُـ مُضِيٌّ ← بمعنی من ابتدائیه هستند. ( ما رَأَيْتُهُ مُذْ يَوْمِي نَدِيدِمِ او را از دو روز پیش )  
 هُـ ← هُـ فِي الْحُضُورِ ← بمعنی فی الظرفیه هستند. ( ما رَأَيْتُهُ مُذْ يَوْمَنَا نَدِيدِمِ او را در امروز )

وَ مُذْ وَ وَ مُنْذُ اسْمَانِ حَيْثُ رَفْعًا أَوْ أُولَئِكَ الْفِعْلُ كَجِئْتُ مُذْ دَعَا  
 وَ إِنْ يَجْرَأُ فِي مُضِيٍّ فَكَكَيْنَ هُمَا وَ فِي الْحُضُورِ مَعْنَى «فِي» اسْتَبْنِ



ماضي معلوم ثلاثي مجرد = وَكَيْلُ الْفِعْلِ مُذْ وَ مُنْذُ : فعل بعد از مُذْ وَ مُنْذُ قرار گرفت.

ماضي معلوم باب افعال = أُولَئِكَ الْكَاتِبُ الْفِعْلُ مُذْ وَ مُنْذُ : كاتبه فعل را بعد از مُذْ وَ مُنْذُ قرار داد

ماضي مجهول باب افعال = أُولَئِكَ الْفِعْلُ : فعل بعد از مُذْ وَ مُنْذُ قرار داده شد. در عبارت «أُولَئِكَ الْفِعْلُ» كلمه «الفعل» مفعول اول می باشد و الف در «أُولَئِكَ» نائب فاعل می باشد و در اصل مفعول دوم بوده است.

توضیح لغوی برای روشن شدن ترکیب «أُولَئِكَ»

بهتر بود مصنف می گفت: أُولَئِكَ الْفِعْلُ لِأَنَّهَا زِيْرَا در افعال دو مفعولی بهتر این است که مفعول اول، نائب فاعل قرار گیرد البته نائب فاعل شدن مفعول دوم نیز چنانچه شارح در باب نائب فاعل گفته، جایز می باشد.

و بعد از «من» و «عن» و «باء» رید «ما»  
فَلَمْ يُفَسِّحْ عَنِ عَمَلٍ قَدْ عَلِمَا

بِسْ از دخول ما، از عمل جر منع نمی شوند و به این ما، مای زائده توکیدیه گفته می شود.

عَنْ (عَمَّا قَلِيلٍ)  
مِنْ (مِمَّا خَطَبْتَهُمْ)  
بَاءً (فَبِمَا تَقْضِيهِمْ)

گاهی «ما» زائده داخل می شود بر

و زید بعد «رُبَّ» و «الكاف» فَكَفْتُ

از عمل منع کافه باشد ← می شوند و بر جمله داخل می شوند:

رُبَّ ماضی (رَبَّمَا أَوْفَيْتُ فِي عِلْمٍ)  
مضارع (رَبَّمَا يَوْزُ الَّذِينَ)  
اسمیه (رَبَّمَا الْجَامِلُ الْمُؤْتَلُ فِهِمْ)  
کاف (كَمَا سَيَفُ عَمْرُو لَمْ تُخْنَهُ مُضَارُّهُ)

رُبَّ  
کاف

اگر ماء زائده

غیر کافه باشد ← از عمل منع نمی شوند، مثال

رُبَّ (يَا مَأْوِيَّ يَا رَبِّمَا غَارَةُ)  
کاف (كَمَا النَّاسُ مَجْرُومٌ عَلَيْهِ وَ جَارِمٌ)

وَقَدْ يَلِيهِمَا وَ جَرَّ لَمْ يُكْفَ

وَحَذَفْتُ رُبَّ وَ جَرَّتْ بَعْدَ «نَل» و «الها» و بعد از «الواو» شَاخَ ذَا الْقَمَلِ

بَلْ بَلَدٍ مِلَّةَ الْبَحَااجِ قَتْنَه

فَمِنْ بَلَدٍ حَبْلِي قَدْ طَرَقْتُ وَ مُرْضِعِ

وَلَيْلٍ كَمْوَجِ الْبَحْرِ أَرْخَى سُذُولَه

رَسْمِ دَارٍ وَ قَتْتُ فِي طَلَلَه

بعد بل  
بعد فاء  
بعد واو  
غیر موارد فوق ← شاذ

جَرَّ دادن در حالت حذف توسط

حذف سماعی: مانند قول رؤیه که به او گفته شد: «كَيْفَ أَصْبَحْتَ؟» و او در جواب گفت: «خَيْرٌ وَ الْحَمْدُ لله» یعنی علی خیر

تعیین «کَمْ» استغایه هنگام دخول حرف جر بر سر «کَمْ» مانند: (بَكَمْ دَرِهَمٍ انْتَرَيْتَ؟ آی: بَكَمْ مِنْ دَرِهَمٍ انْتَرَيْتَ؟) قیاسی است زیرا مجرور بودن تعین کم استغایه در صورت مجرور بودن «کَمْ» شایع و صحیح است

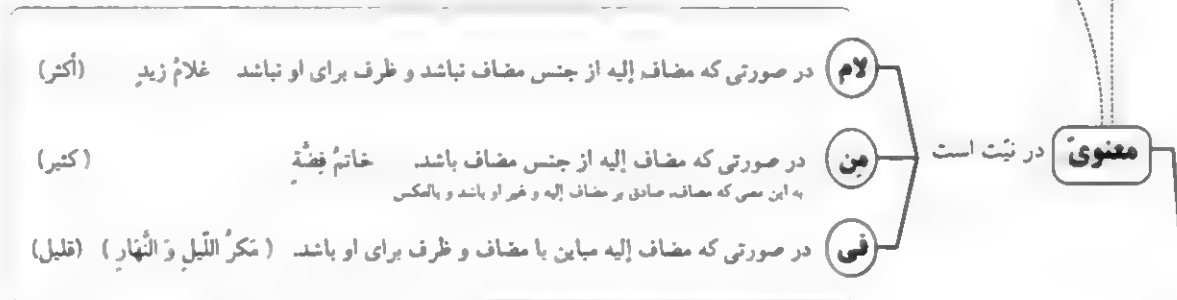
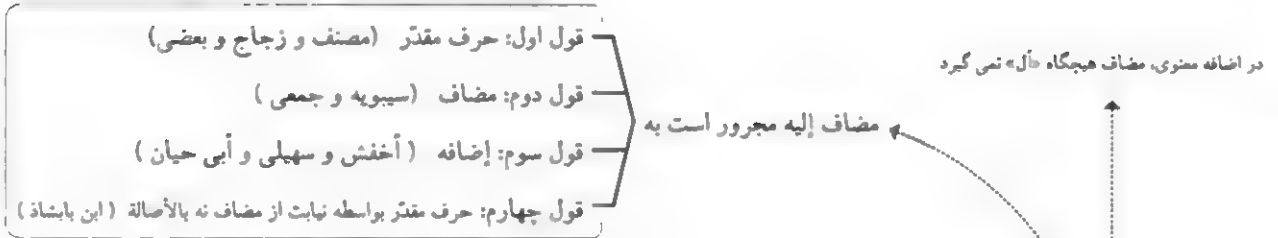
حذف قیاسی و شایع

ساختار مقابل: مرث بر جلِ صالحِ إلا صالحِ فطالِحِ  
فل + حرف جر + مجرور + إلا + مجرور + ف + مجرور  
آی: إِنْ لَا أَمْرٌ بِصَالِحٍ فَقَدْ مَرِثَ بِطَالِحٍ

وَقَدْ يُخْرِجُ بَسْوَى «رُبَّ» لَدَى حَذَفٍ وَ بَعْضُهُ يُرَى مُطَرِّدًا



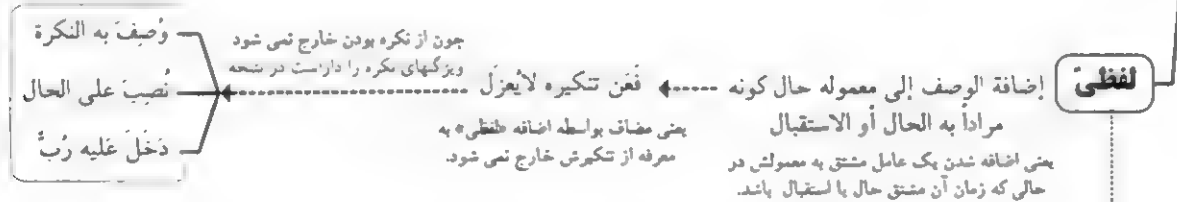
والتاني: انحر و انحر من او منى اذا لم يصلح الا ذاك و «اللام» خذنا  
لما سوى ذينك و اخضع اولاً او اعطى التعريف بالذی تلا



## اضافه

اگر مضاف نکره و مضاف إليه

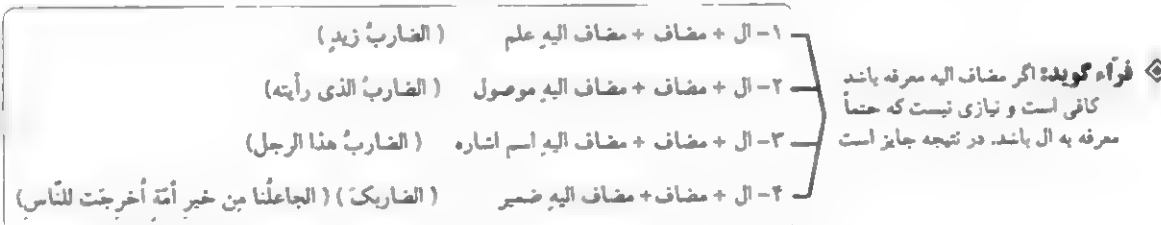
- نکره باشد ← مضاف از مضافه إليه کسب تخصیص می کند (غلام رجل) نسبت به «غلام» مصادیق کمتری را شامل می شود و تخصیص به همین معناست یعنی دایره آن کوچکتر می شود به خلاف تعریف که دایره را آندرد کوچک می کند که متعین در یک مصداق خاص می شود.
- معرفة باشد ← مضاف از مضافه إليه کسب تعریف می کند (غلام زید)



وإن يُشَابِهَ الْمُضَافُ يُفْعَلُ وَصفاً عَنْ تَكْرِيرِ لَا يُعْزَلُ كَرُبُّ رَاجِنَا عَظِيمَ الْأَمَلِ مَرْوَعُ الْقَلْبِ قَلِيلَ الْحَبْلِ وَ ذِي الْأَضَافَةِ اسْمُهَا لَفْظِيَّةٌ وَ تِلْكَ مُحَضَّةٌ وَ مُنَوَّيَةٌ



ووصل «آل» بهذا المضاف مُنْفَرَقاً  
أو بالذی له أضيف الثاني كزید الضارب رأس الجاني  
وكونها في الوصف كافٍ إن وقع مُشْتَرِكاً أو جمعاً سبباً أُنْتَبِهُ



۲ وجه جائز  
نزد مصف و کوفی

تمام اسمانی که ممتنع و واجب  
الاضافه نیستند. مانند:

— يوم

— عین

۲ وجہ جائز

← مثل ضمائر و اسماء اشاره و «مع» وقتی حال واقع می شود بمعنی جمیع. (عن الجهل بعد العلم أسبأنا معاً)

۴ اسم ظاهر، مانند: (فلانی فلانی پدای مسوَر)

— ذوالی (نحو دوالیک)

100

بسیوی مفرد

وَأَخَذَ + ضَمِيرُ

مردود -

حیث

اسمیه (جلستُ حیثُ زیدُ جالسُ)

فعلیه (جلستُ حیثُ جلَسَ زیدُ)

۴ اضافه به مفرد شاذ است (أما ترى حیثُ سهیلُ طالما)

﴿ وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلًا ﴾ فعلية  
﴿ إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ ﴾ اسمية  
﴿ وَأَنْتُمْ حَبِطْتُمْ تَتَضَرَّوْنَ ﴾ جملة محذوف

(هَنْ إِذَا عَتَلَى)

(هَنْ إِذَا عَتَلَى)

وَالزُّمُو «إِذَا» إِضَافَةٌ إِلَى جُمْلَةِ الْأَصْنَافِ كُنْهٌ إِذَا اعْتَلَى

واجب الاضافه مگر اينکه  
ما بعد «غدوة» باشد که  
آوجه جائز است

«غذوة»

۲- قطع اضافه و

رفع

وَالزَّمُوا إِخَافَةَ «لُدُنْ» فَحَرَّ وَنَصَبُ «غُدُوَّة» بِهَا عَنْهُمْ تَذَرُ

وَابْنُ أَوْ عَرَبٍ مَا كَذَبَ قَدْ أَجْرِيَا      وَاخْتَصَرْنَا مَتْلُوْهُ فَعَصَلُ بُيَا      وَقَبْلَ فَعِلَ مُعَرَّبٌ أَوْ مُبْتَدَأُ      أَعْرَبَ وَ مِنْ بَنَى فَلَنْ يُقْنَدَا

۱- اعراب (علی الأصل) ← { ۱- فعل مبنی باشد بناء مختار (علی حین الھی الناس جلُ أموریهم)  
 ۲- فعل معرب باشد ۲ قول { ۲- فعل معرب باشد اعراب واجب (بصری) [ هَذَا یَوْمٌ یَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ]  
 ۳- جمله اسمیه باشد { ۳- بناء جائز (کوفی و مصنف) [ هَذَا یَوْمٌ یَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ]

۱- ثَمَارِ  
۲- خَمَادِ  
۳- وَدِی  
۴- بَیْدِ  
۵- سَوِی  
۶- عِنْدِ  
۷- کُلِّ  
۸- بَعْضِ  
۹- اِیْ

فَدِ یَا تَ لَفْظاً مُفْرَداً {وَأِنْ کَلَّمَا لَنَا لَبِیقِیْهِمْ} [مَصْلَاً بِحُضْرِهِمْ عَلٰی بَعْضٍ] [أَيُّ مَا تَدْعُو]

۱- مَوْصُولَةٌ: مُخْتَصَّ بِه مَعْرِفَةٍ

مَعْرِفَةٍ ← غُلْطٌ، جَوْنٌ «أَيٌّ» مُطْلَقاً بِه مُفْرَد مَعْرِفَةٍ إِضَافَةٍ نَعْمَى شُود.

مَعْرِفَةٍ ← مَعْرِفَةٍ  
مَعْرِفَةٍ ← مَعْرِفَةٍ  
مَعْرِفَةٍ ← غُلْطٌ (خِلَافاً لِأَیْنِ عَصْفُورِ)

مَعْرِفَةٍ ← مَعْرِفَةٍ  
مَعْرِفَةٍ ← مَعْرِفَةٍ  
مَعْرِفَةٍ ← غُلْطٌ

مَعْرِفَةٍ ← غُلْطٌ، جَوْنٌ «أَيٌّ» مُطْلَقاً بِه مُفْرَد مَعْرِفَةٍ إِضَافَةٍ نَعْمَى شُود.

مَعْرِفَةٍ ← مَعْرِفَةٍ  
مَعْرِفَةٍ ← مَعْرِفَةٍ  
مَعْرِفَةٍ ← غُلْطٌ

مَعْرِفَةٍ ← مَعْرِفَةٍ  
مَعْرِفَةٍ ← مَعْرِفَةٍ  
مَعْرِفَةٍ ← غُلْطٌ

۲- صَفْتِیْهِ  
۳- حَالِیْهِ

مُخْتَصَّ بِه نَکْرَه

۴- شَرْطِیْهِ  
۵- اسْتِفْهَامِیْهِ

هَمْ نَکْرَه وَ هَمْ مَعْرِفَةٍ

صَحِیْحٌ

وَأِنْ نَکُنْ شَرْطاً أَوْ اسْتِفْهَاماً فَمُطْلَقاً کَمَثَلِهَا الْکَلَامَا

۱۰- کلا و کلنا اضافه می شود به  
اسمی که ۳ شرط  
را دارا باشد

مُفْهِمِ اثْنَيْنِ } لَفْظاً وَ مَعْنًى ← (جاءنی کلا الرجلین)  
                      } أَوْ مَعْنًى ← (و کَیلاً ذَلِکَ وَ جَدَّ وَ قَبْلَ)

وَ مُتَرَقِّبٍ ← (وَ خِلَافاً لِلکوْفِیُونِ)

بَلَّا تَرْقُبُ ← وَ شَذَّ نَحْوُ (کَلَا أَخًی وَ خِلِیلًی وَاجِدًی عَضُدًی)

لَمْ یُفْهِمِ اثْنَيْنِ مُتَرَقِّبٌ بَلَّا تَفَرَّقُوا أَضْعَافُ «کَلْنَا» وَ «کَلَا»

۱۱- غیر- مضاف الیه

- مذکور ← [هل من خالق غیر الله]
- محذوف
  - در نیت نمی باشد ← (غیراً)
  - در نیت می باشد
    - لفظاً و معنی
      - ۱- مصنف و میرد: مبنی بر ضم (الزوال المعارض للشمه المتیقن للبناء)
      - ۲- سیوطی إخفش: معرب (الوجود هذه الملة فيما إذا لم يتو)
    - لفظاً ← غلط

واضم بناء «غیراً» إن غلبت ما له أضيف تأویاً ما عُدما

۱۲- قبل - مضاف الیه   
 مذکور (جنت قبل العصر)   
 ولم یُنَوْ - (فساخ لی الشراب و کنت قبلاً)   
 محذوف   
 لفظاً و معنی - (و من قبل نادى کلّ مولی قرابة)   
 یُنَوْ - (الله الامر من قبل و من بعد)   
 ۱۳- بعد   
 ۱۴- حسب   
 (مانند غیر و قبل است)   
 ۱۵- اوّل   
 ۱۶- دون

١٢- جهات سِت (بمیں، ہنسار (شمال)، امام (قدام)، وِراء (خلف)، فوق، تحت)

۱۸- عل: مضاف الیه } مذکور فہم من ذکر المصنف لها جواز إضافة لفظاً و بہ صرح الجوہری و خالفہ ابن اُبی الریبع  
 ولم یُنَو } محذوف } لفظاً و معنی (کَجَلْنُوہُ صَغِرَ حَطُّهُ السَّيْلِ مِنْ غُلٍّ)  
 یُنَو } معنی (کَجَلْنُوہُ صَغِرَ حَطُّهُ السَّيْلِ مِنْ غُلٍّ)

۱۹- مع: ۲ قول } ۱- معرب است ( چون در اصل ۳ حرفی است )  
 ۲- مبنی است و به صورت «مع» ( زبیهه ) با اتصال به ساکن ۲ وجه } ۱- فتح  
 ( سببه ) سکون عین را از باب ضرورت شمری دانسته نه لغت وجهه } ۲- کسر





وَاضْمُمْ بِنَاءً «غَيْرًا» إِنْ عَدِمْتَ مَا لَهُ أُضِيفَ نَائِبًا مَا عُدِمَا

یعنی: مبنی بر ضم کن «غیر» را، اگر مضاف إليه آن را حذف نمودی و معنای آن را در نیت گرفتی.

«غیر»  
مضاف الیه

مذکور

معرب

(رَأَيْتُ غَيْرَ زَيْدٍ) خرج بقوله «إِنْ عَدِمْتَ الْخ» ما إذا لم يعدم المضاف إليه.

یعنی مصنف بواسطه عبارت «عَدِمْتَ مَا ...» خارج ساخت «غیر» را در حالی که مضاف الیه آن مذکور باشد.

محذوف

مضاف الیه محذوف  
در نیت نمی باشد

معرب

(رَأَيْتُ غَيْرًا)

خرج بقوله «إِنْ عَدِمْتَ الْخ» ما إذا عُدِمَ ولم يَنْوَ سَأَتِي تصريحه بهذا الحالة في قوله: (وَأَعْرَبُوا نَصْبًا إِذَا مَا نَكَّرُوا قَبْلًا وَمَا مِنْ بَعْدِهِ قَدْ ذَكَرُوا)

خطأ و معنی

معرب

(رَأَيْتُ غَيْرًا)

عبارت شارح «كُنَّا إِذَا نَوَى لَفْظُهُ دُونَ مَعْنَاهُ» مربوط به این قسم است، اگر «دُونَ» را به معنای «عند» بگیریم نه به معنای «غیر».

معنی

(رَأَيْتُ غَيْرًا)

غیر» در این حالت به ۲ صورت استعمال می شود

فتح

با تَوْن (رَأَيْتُ غَيْرًا)

بدون تَوْن (رَأَيْتُ غَيْرًا)

اجماع نحویون این است که «غیر» در این حال معرب است.

ضم

با تَوْن (رَأَيْتُ غَيْرًا)

بدون تَوْن (رَأَيْتُ غَيْرًا)

سویلی اخفش: معربیه فی هذا الحالة أیضاً (رَأَيْتُ غَيْرًا) مصنف و مراد مبنی بر حرکت ضم (رَأَيْتُ غَيْرًا)

لفظاً

این استعمال غلط می باشد

عبارت شارح «كُنَّا إِذَا نَوَى لَفْظُهُ دُونَ مَعْنَاهُ» مربوط به این قسم است، اگر «دُونَ» را به معنای «غیر» بگیریم نه به معنای «عند».

و أَخْرَجَهُ تَقْيِيدُ النَوَى بِالمَعْنَى فَقَطْ.

یعنی: این قسم اخیر از قسم مد نظر مصنف خارج شد بواسطه تقید من که بعد از کلمه «نَوَايَا» کلمه «معنی» را اضافه نمودم تا این قسم خارج شود.

ابن هشام برای حذف مضاف إليه «غیر» شرط کرده که غیر بعد از «لیس» واقع شود. ابن سراج و غیر او گفته اند که بعد از «لا» هم واقع شده است. بیشتر نحویین فقط معلوم بودن مضاف الیه را شرط دانسته اند

علت مبنی شدن: قال فی شرح الکافیة: لزوال المعارض للنَّسَبِ الْمُتَضَيِّعِ لِلْبِنَاءِ وَ هُوَ عَدَمُ الْإِسْتِقْلَالِ بِالمَعْنُوْمَةِ قُلْتُ: وَ هِيَ نَظِيرَةُ «أَيُّ» فَيَأْتِي فِي هَذِهِ مَا قُلْتُ فِيهَا وَ هُوَ وَجُودُ هَذِهِ الْعَلَّةِ فِيمَا إِذَا لَمْ يُنَوَّ الْمُضَافُ إِلَيْهِ

علت حرکت دار شدن: لِأَنَّ لَهَا أَصْلًا فِي التَّمَكُّنِ وَ لَوْلَا لَمْ يَفَارِقْهَا الْبِنَاءُ. وَ بِهَا يَهْدِي الْفَتْحُ سَائِكِينَ

علت ضمه دار شدن: وَ كَانَتْ ضَمَّةٌ ثَلَا يَلْتَبِسُ الْإِعْرَابُ بِالْبِنَاءِ (قاله فی شرح التسهيل)

نکات خارج از کتاب

تمیز



آیا لفظاً اضافه می شود؟ فَهَمَّ من ذکر المصنّف لها جواز إضافتها لفظاً و به صرح الجوهري و خالفه ابن ابي الربيع.  
آیا اعراب نصب می گیرد؟ شمل ذلك «عل» و به صرح بعضهم لكن قال ابن هشام: «ما أظنّ نصبها موجوداً»

**اسماء الجهات**

- فوق و تحت و هم معنی این دو: غیر متصرف و فقط نصب آنها بنا بر ظرفیت و یا جرّشان که شبه ظرف است جایز می باشد.
- یمین و یسار و هم معنی این دو: مصنف در کتاب تسهیل آنها را داخل در ظرفی کرده که تصرف زیادی دارند. محقق رضی معتقد است که از عرب شنیده نشده که مضاف إليه «یمین» و «یسار» حذف شود.
- امام و خلف و هم معنی این دو: تصرف متوسّطاً نصب بنا بر ظرفیت و رفع بنا بر ابتدائیت، خبریت و فاعلیت

**معانی دون**

- ۱- ظرف مکان بمعنی: عند (جلستُ دون زيد) که غالباً به معنای نزدیکترین مکان مربوط به مضاف إليه می آید.
- ۲- در رتبه مفضول استعمال می شود (زيدٌ دون عمرو في الرئاسة)
- ۳- در مطلق تجاوز از شیء به شیء (أعطيتُ زيدا دون بكر)
- ۴- أمام (مشی دونه)

وَمَا يَلِي الْمِضَافَ يَأْتِي خَلْفًا عَنْهُ فِي الْإِعْرَابِ إِذَا مَا حُذِفَا

غالباً مضاف إليه

جانشین مضاف

محذوف می شود در

مضاف

حذف

رفع (وَجَاءَ رَيْكَ) أَيْ جَاءَ أَمْرُكَ

نصب (وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْتُمْ تُكْذِبُونَ) أَيْ بَدَلَ شُكْرِ رِزْقِكُمْ

جر مثال ندارد زیرا تحصیل حاصل می شود.

تذكیر و إعراب (يَسْقُونَ مِنْ وَرْدِ الْبَرِيصِ عَلَيْهِمْ بَرْدِي يُصَفِّقُ...)

آی ما بَرْدِي (بَرْدِي) ابتدا مضاف إليه و مجرور بوده که پس از حذف مضاف یعنی همان جانشین او و تقدراً منصوب شد و برای او فعل مذکور (يَصَفِّقُ) استعمال شد

تأنيث و إعراب (وَالْيَسْكُ مِنْ أَرْدَانِهَا نَافِثَةٌ) أَيْ رَائِعَةُ الْمَسْكِ

إفراد و إعراب (إِنَّ هَذِينَ حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي) أَيْ اسْتِعْمَالُ هَذِينَ

جمعیة و إعراب و عاقل بودن (تِلْكَ الْقَرْيَ أَهْلُكُنَّاهُمْ) أَيْ أَهْلُ تِلْكَ

تنکیر و إعراب (تَفَرَّقُوا أَيَادِي سَبًّا) أَيْ مَثَلُ أَيَادِي

\* جانشینی در تعریف وجود ندارد زیرا حالتی نداریم که مضاف معرفه و مضاف إليه نکره باشد.

بشرطیکه مضاف

محذوف عطف

شده باشد بر

مضافی که

مضاف إليه آن با

مضاف الیه او

گاهی هم مضاف إليه جانشین مضاف محذوف نمی شود و بر جایش باقی می ماند

معادل باشد أَكْلُ امْرِئٍ تَحْسِبِينَ امْرَأً وَنَارٌ تَوْقَدُ بِاللَّيْلِ نَاراً

یا مقابل باشد (تُرِيدُونَ غَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ)

وَرَبِّمَا جَرُّوا الَّذِي أَبْقَوْا كَمَا قَدْ كَانَ قَبْلَ حَذْفِ مَا تَقْدَمَا لَكِنْ بِشَرْطٍ أَنْ يَكُونَ مَا حُذِفَ مُمَّا يَلَا لِمَا عَلَيْهِ قَدْ عُطِفَ

مضاف الیه محذوف  
مضاف  
مضاف الیه  
مضاف

عطف شده باشد بر مضاف یک

مضافی که مضاف الیه آن با آن

مضاف الیه محذوف مماثل باشد

بشرطیکه

مضاف بر همان

حال قبل از حذف

باقی می ماند

مضاف إليه

گاهی بدون شرط (أَفَوْقَ تَامٌ أَمْ أَسْفَلُ؟) أَيْ أَفَوْقَ هَذَا تَامٌ أَمْ أَسْفَلُ هَذَا؟

وَيُحَذَفُ الْبَاقِي فَيَبْقَى الْأَوَّلُ كَحَالِهِ إِذَا بِهِ يُتَّصِلُ بِشَرْطٍ عَطْفٍ وَإِضَافَةٍ إِلَى مِثْلِ الَّذِي لَهُ أَضْفَتِ الْأَوَّلَا

۱- مضاف مبنی می شود (بِضْءِ عَشْرَةٍ لَيْسَ غَيْرُ)

۲- مضاف منون می شود (كُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ)

۳- مضاف به اعراب قبل از حذف و بدون تئوین باقی می ماند

حذف مضاف إليه  
و بقاء مضاف  
قسم ۳

بحث ما در این قسم است

فَصْلٌ مضافٌ شبه فعلٍ مَا نَصَبَ مفعولاً أو ظرفاً أَجَزَ وَلَمْ يُعَبِّ  
فَصْلٌ يَمِينٍ واضطراباً وَجِدَا بِأَجَنَبِيٍّ أو بِنَعْتٍ أو نِسْبَا



جدایی  
افتادن  
بین  
مضاف و  
مضاف إليه

سویلی اشتباه این مثال را برای شماره ۲ ذکر کرده و برخی برای  
توجه آن «وحد» را فاعل گرفته اند و چنین توجیحی اشتباه می باشد  
زیرا فاعل هیچگاه بر عامل مقدم نمی شود.

( وَلَا عَذِيبَنَا قَهْرٌ وَجِدْ صَبٌّ )



باحتمل علی لفظه إجراء «أب» بالأنف علی کلّ حال و «زید» بدل منه أو عطف بیان

یعنی احتمال دارد که این مثال از باب فصل بین مضاف و مضاف الیه نباشد بلکه طبق  
لفظی باشد که «أب» را در هر اعرابی با «الف» استصمال می کنند در این صورت «أبَا  
عصام» مضاف الیه می باشد و مجرور و «زید» بدل یا عطف بیان برای آن می باشد

بسم الله الرحمن الرحيم

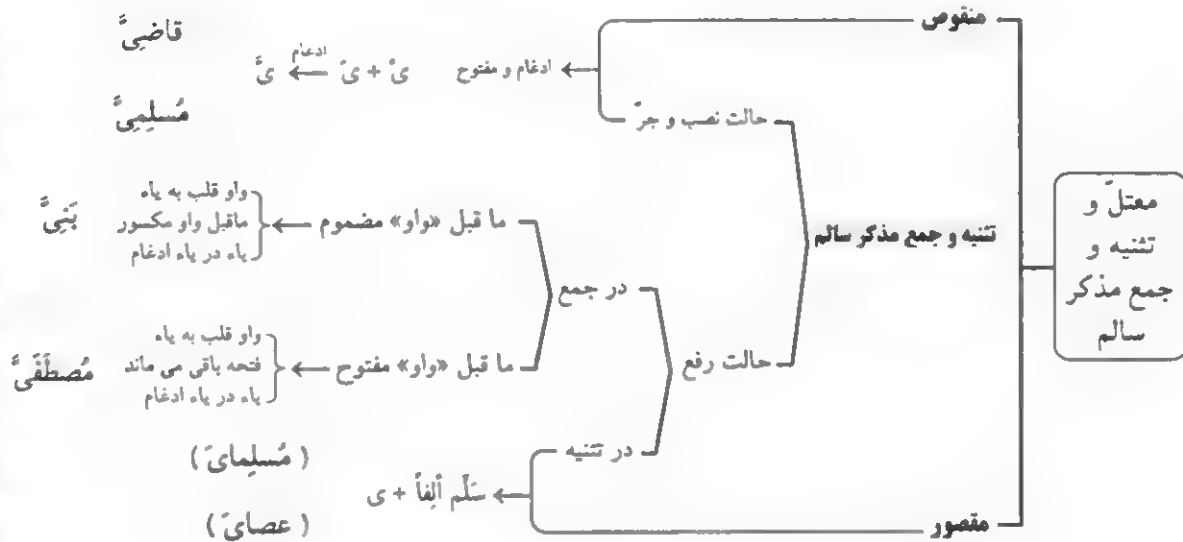
- اسم مضاف به یاء متکلم
- قول صحیح: أَنَّهُ مَعْرَبٌ لِأَعْرَابِ الْمَضَافِ إِلَى «الْكَافِ» وَ «الْهَاءِ» وَ الْمَتْنِ الْمَضَافِ إِلَى الْيَاءِ.
  - قول ابن خُشَّابٍ وَ جَرَجَانِي: أَنَّهُ مَبْنِيٌّ مُرَدُّودٌ زَيْراً فِي إِينصُورَتِ يَافِدِ مِلَّ «غَلَامِكُ» وَ «غَلَامُهُ» نِيزِ مَبْنِيٌّ بِأَنْشِدِ.
  - قول بَعْضُ: لَيْسَ بِمَبْنِيٍّ لَعَدَمِ الشَّبَهِ وَ لَامَعْرَبٍ لَعَدَمِ تَغْيِيرِ حَرَكَتِهِ

أَخِرَ مَا أَضِيفَ لِيَا أَكْبَرُ إِذَا لَمْ يَكُ مُعْتَلًّا كَرَامٍ وَ قَذَى

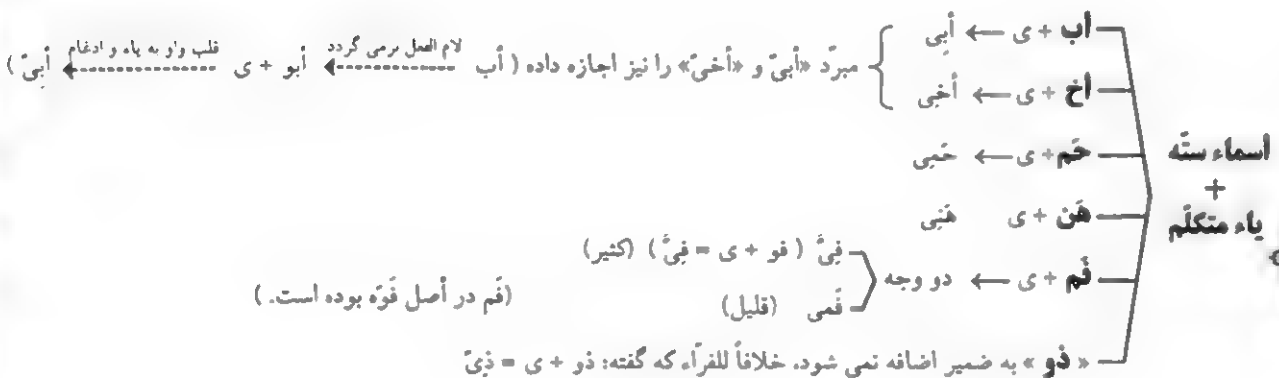


صحيح و شبهه  
جائز است  
«ياء» را  
حذف

اسم مضاف  
به ياء متکلم



أَوْ يَكُ كَابِتِينَ وَ زَيْدِينَ قَذَى جَمِيعُهَا «الْيَا» بَعْدَ فَتْحِهَا اِحْتَذَى وَ تُدْعَمُ «الْيَا» فِيهِ وَ «الْوَاوُ» وَ إِنْ مَا قَبْلَ وَاوٍ ضَمٌّ فَأَكْبَرُهُ يَهْنُ وَ «أَلْفَا» سَلَمٌ وَ فِي الْمَقْصُورِ عَنْ هَذِيلِ انْقِلَابُهَا «يَاء» حَسَنٌ



- عمل می کند به ۴ شرط
- ۱- ضمیر نباشد بخلاف (ضربك المسمى حسن و هو المحسن قبيح)
  - ۲- محدود نباشد بخلاف (عجبت من ضربتك زيد) و شد (بضربة كفيه الملا نفس راكب)
  - ۳- مجموع نباشد و شد (تركته يملا جيب البقر اولادها)
  - ۴- آن یا مای مصدریه با فعل در محل مصدر حلول کند.

- در این حالت اگر تابع بیاید برای
- ۱- فاعل
    - ۱- محرور
    - ۲- مرفوع (منى الهلوك عليها الخيل الفضل)
  - ۲- مفعول
    - ۱- مجرور
    - ۲- منصوب (مخافة الإفلاس واليأس)
    - ۳- مرفوع (عجبت من اكل اللحم والخبز)

- ۱- مضاف ← أكثر [لولا دفع الله الناس] اگر فعل آن لازم باشد اضافه بسوی فاعل واجب است. متعدی باشد جائز است اضافه شود به

- فاعل (أعجبتني ضرب زيد بكراً) استعمالش بسیار
- مفعول ← فاعل { محذوف (كثير) [لا يسأم الإنسان من دعاء الخير] }  
 (بذل مجهول مثل ذن)  
 و رد بقوله تعالى [فله على الناس حج البيت من استطاع] بعضی جواب داده اند که من در محل جر بدل از الناس است و عائد منهم محذوف است- و ابن هشام گفته کسانی اجازه داده من مبتدا و اگر موصوله باشد خبرش محذوف و اگر شرطیه باشد جوابش محذوف باشد بتقدير (من استطاع فليحج)

- ۲- مجرد از اضافه با توين ← أقيس [أو إطعام في يوم ذي مسغبة يتيماً]

- ۳- با آل ← أندر (ضعيف النكاح أعداءه)

(چون مصدر به تأویل آن و فعل است و همانگونه که آل بر آن و فعل داخل نمی شود سزاوار است که بر مصدر مؤول به آن نیز داخل نشود)

- بدل از فعل نیست ← عمل برای فعل است { چه مذکور باشد (ضربت ضرباً زيداً) }  
 { چه محذوف به طور جواز (ضرباً زيداً) }  
 زیرا با وجود فعل قوی در کلام، عمل کردن مصدر ضعیف جائز نیست.

این عقیل این مثال را زده و گفته مصدر عمل کرده.

- بدل از فعل است مانند سقیاً لك ۲ وجه
- ۱- عمل کردن فعل چون اصل است.
  - ۲- عمل کردن مصدر چون نائب است.

مصدر

مفعول مطلق است

- اسم مصدر ۳ نم
- ۱- آنکه نه علم است نه میمی ( عطاء ) ← عمل می کند بمذهب کوفین و بغدادین ( و بعد عطائک البائتة.. )
  - ۲- آنکه علم است ( فجار ) ← عمل نمی کند بالاتفاق
  - ۳- آنکه میمی است ( مُصاب ) ← عمل می کند اجماعاً ( أَظْلَمُ إِنَّ مُصَابَكُمْ رَجُلًا.. )

كَيْفِيَّةُ اسْمٍ فَاعِلٍ فِي الْعَمَلِ    إِنْ كَانَ عَنْ مُضِيِّهِ بِمَعْرَلٍ  
وَوَلَّى اسْتِفْهَاماً أَوْ حَرْفَ نِدَاءٍ    أَوْ نَفْيًا أَوْ جَا صِفَةً أَوْ مُنْذَرًا

۱- حال یا استقبال باشد ( کسانی این شرط را لازم نمی داند )

نصبی: ۲ شرط

۱- حرف استفهام (أضارب زيداً عمراً)

۲- حرف ندا

۳- حرف نفی

۲- معتمد باشد  
بر یکی از

۴- موصوف (مذکور (مررت برجل ضارب زیداً)

محذوف (و من الناس و الذنوب و الاتعاب مختلف الوائنه)

وَقَدْ يَكُونُ نَعْتٌ مُحَذَوْفٌ عَرَفَ    فَتَحَقِّقُ الْفَعْلَ الَّذِي وَصِفَ

۵- ذو الحال (جاء زيد ضارباً عمراً)

۶- مبتدا (زيد ضارب عمراً)

(كان العبد محباً مولاه)

(إن زيداً مكرماً عمراً)

(ظننتُ عمراً ضارباً خالداً)

۱ شرط (معتمد باشد بر یکی از ۶ مورد فوق)

وفعی:

بدون ال:  
برای عمل

اسم فاعل

۱- جمهور: يعمل مطلقاً (زیرا در اینصورت بتقدیر فعل است زیرا صله موصول باید جمله باشد.)

۲- رمائی: يعمل فی غیر الحال (و الاستقبال)

۲ قول  
بال

۳- بعضهم: لا يعمل مطلقاً و أن ما بعده باخمار الفعل ( گفته اند قائل این قول أخفش است و ال را حرف تعریف می داند و از این رو شباهت بفعل تضعیف می شود.)

وإن يكن صلة «أل» في النفي و غيره إعمالاً قد ارتضى

اسم فاعل اگر موصوف یا مصتر باشد أصلاً عمل نمی کند

( فَعَالٌ صِيفَةٌ نِسْبَتُهُمْ مِثْلُ ظَلَامٍ بِمَعْنَى ذُو ظُلْمٍ )

(مِفْعَالٌ اسْمُ آلَةٍ هُمْ مِثْلُ مِقْرَاضٍ)

(فَعُولٌ صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ هُمْ مِثْلُ ذَلُولٍ)

(فَعِيلٌ صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ هُمْ مِثْلُ كَرِيمٍ)

(فَعِلٌ صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ هُمْ مِثْلُ خَتِينٍ)

فَعَالٌ  
مِفْعَالٌ  
فَعُولٌ  
فَعِيلٌ  
فَعِلٌ

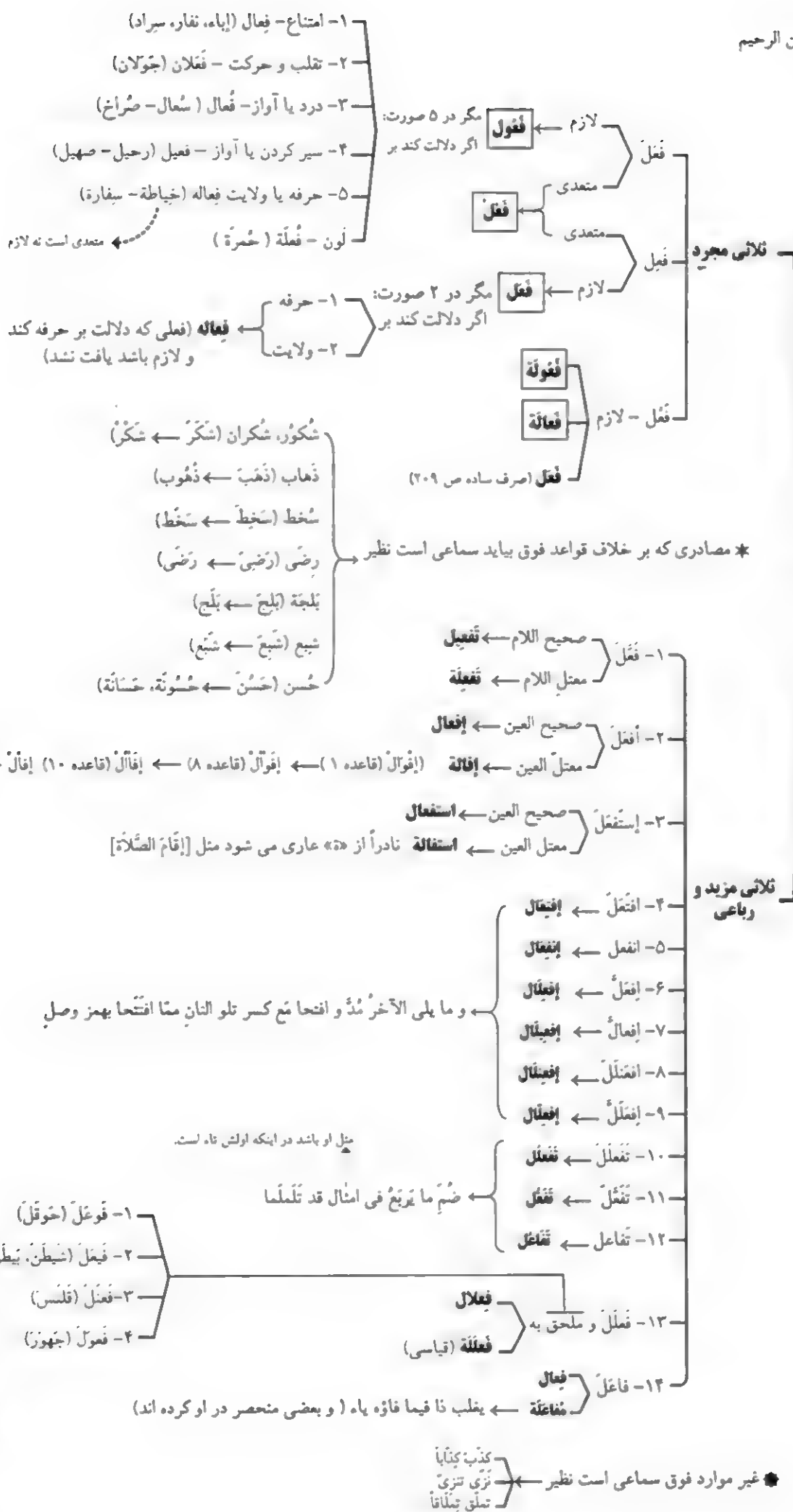
كثيراً

قليلاً

فَعَالٌ أَوْ مِفْعَالٌ أَوْ فَعُولٌ    فِي كَثَرَةٍ عَنْ فَاعِلٍ يُدِيلُ  
فَيَسْتَحِقُّ مَا لَهُ مِنْ عَمَلٍ    وَفِي فَعِيلٍ قُلٌّ ذَا وَفَعِلٌ

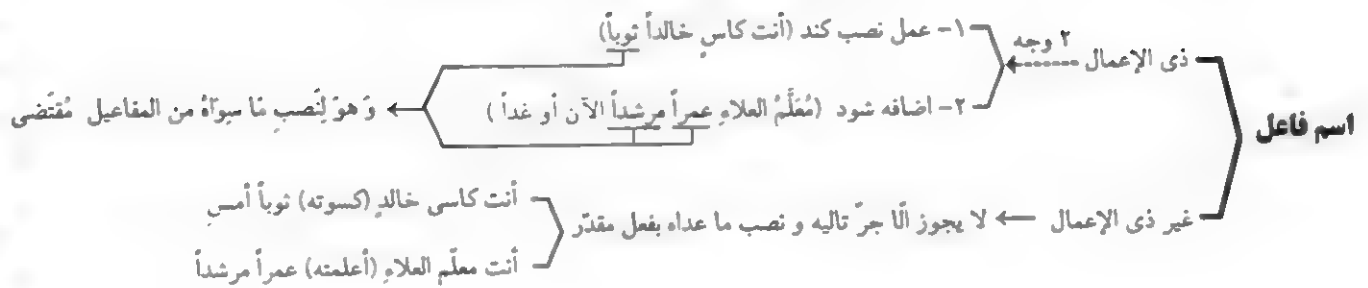
کذا اسم مفعول و صیغه های مبالغه

# اوزان مصدر

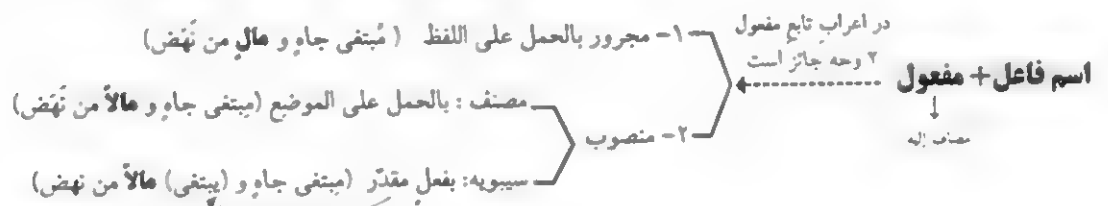




وَأَنْصِبْ بِذِي الْإِعْمَالِ تَلَوًّا وَآخِضًا وَهُوَ لَنْصِبِ مَا سِوَاهُ مُقْتَضَى

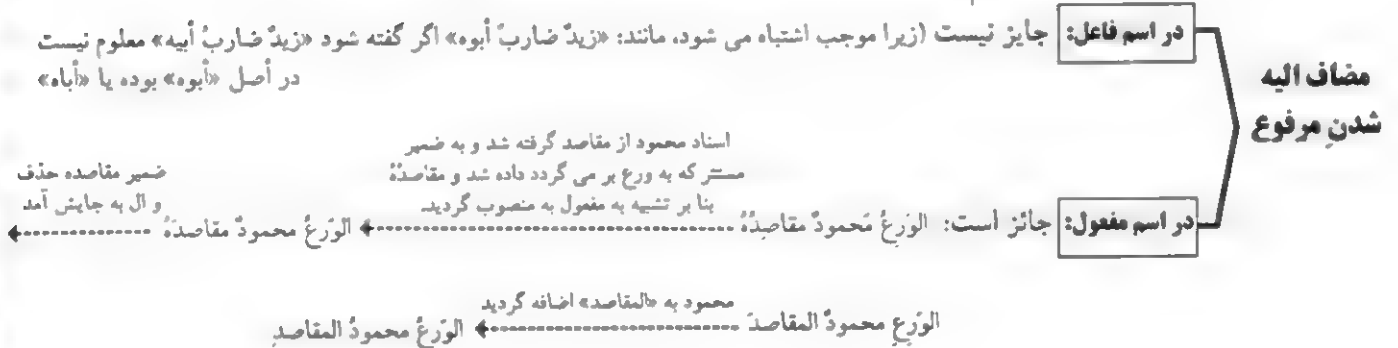


وَأَجْرُ أَوْ أَنْصِبْ تَابِعِ الَّذِي انْخَفَضَ كُتِبَتْغِي جَاءَ وَهَالاً مَنْ نَهَضَ



وَقَدْ يُضَافُ ذَا إِلَى اسْمٍ مُرْتَفَعٍ مَعْنَى كَمَحْمُودِ الْمَقَاصِدِ الْوَرَعِ

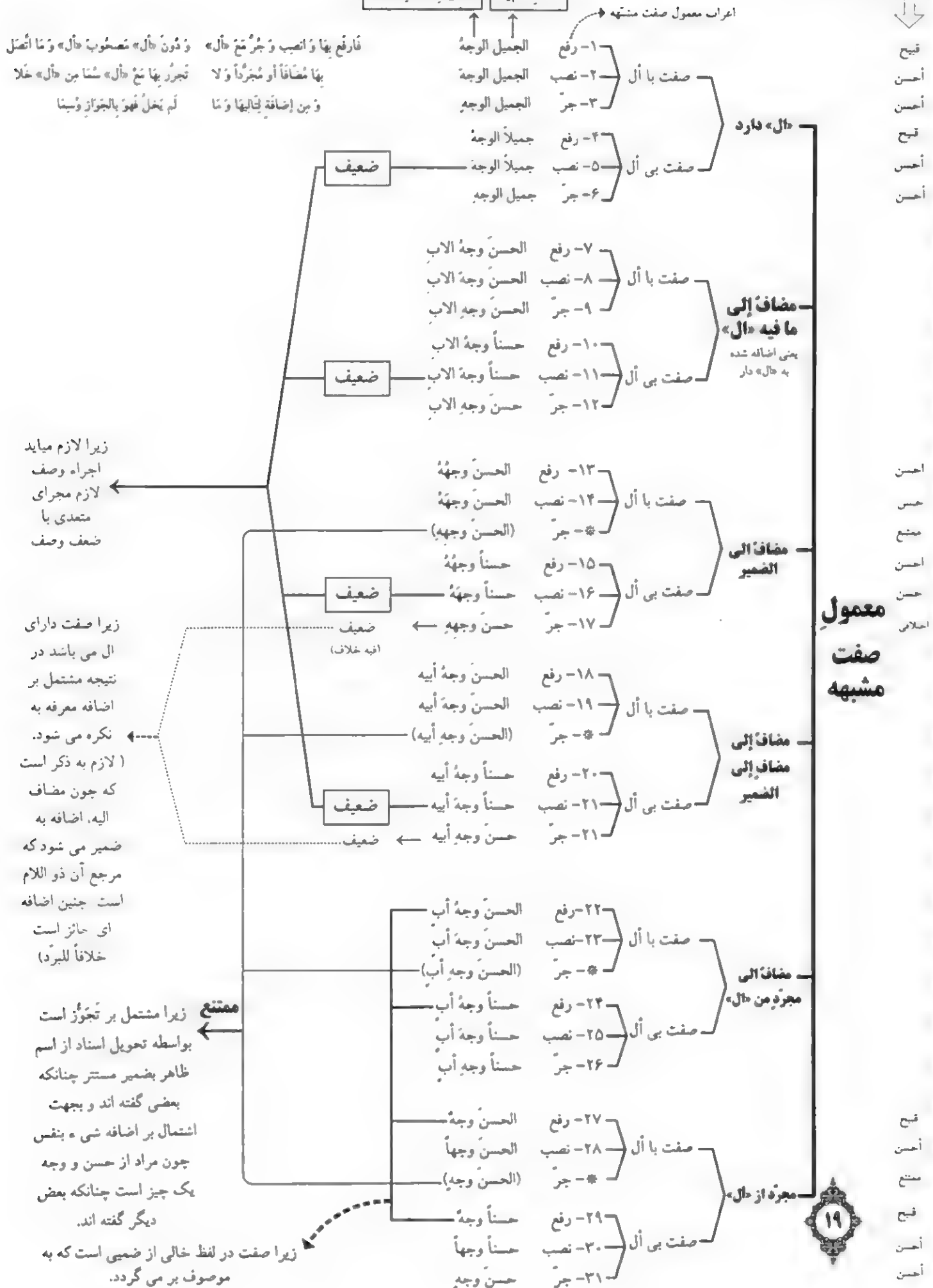
«لا إذا كان بمعنى الثبوت نحو: «قامت الأب» لكنه حينئذ صفة مشبهة



وَ «فَعْلَةٌ» لَمَرَّةٍ كَجَلْسَةٍ وَ «فَعْلَةٌ» لِهَيْئَةٍ كَجَلْسَةٍ فِي غَيْرِ ذِي الثَّلَاثِ بِأَلَا الْمَرَّةُ وَ شَذَّ فِيهِ هَيْئَةٌ كَالْخَمْرَةِ



## صفت مشبیه معمول صفت مشبیه



# تعجب

## مطلق

- ۱- [كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ] ۲۸ بقره
- ۲- [أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَيْثِكَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ] فرقان ۲۵ (مكررات ج ۳ ص ۷۳۹)
- ۳- (سبحان الله إن المؤمن لا ينجس)
- ۴- (واها لليلی تم واها واها هی المئی لو آتانا یلناها)
- ۵- شَدَّ ← (شَدَّ ما یفتخر اللئیم بأصوله إن كان له أصول و یتمدَّح بفعاله إن كان له فعل محمود)
- ۶- عَجَبَ و مشتقات ← (عجبت لمن یشتري الممالیک بماله، و لا یشتري الاحرار بکرم فَعَالِه)
- ۷- لام تعجبه + منادا (فتی کسی از کیفیت یا کمیت چیزی تعجب کند آن را منادا قرار می دهد و لام تعجبه بر آن قرار می دهد مانند یا ایلماء)
- غیر منادا (الله درّه فارساً متعجبم از مهارت او در سوار کار بودن)

## اصطلاحی

- ۱- ما أَفْعَلَ زیداً
  - اسم است و در محل رفع و دربارۀ آن قول موجود است
  - ۱- سیبویه: نکره تاقصه بمعنای شیء و جمله بعد خبر است و در محل رفع
  - ۲- أخفش: (احتمال اول) معرفه ناقصه بمعنی الذی و جمله بعد صله و خبر محذوف است
  - ۳- أخفش (احتمال دوم): نکره ناقصه جمله بعد صفت و خبر محذوف است.
  - ۴- قرأه: استفهامیه و جمله بعد خبر (شیخ رضی گفته از حیث معنی قوی است)
- معنی واجدیت نه تعدیه

- ۲- أَفْعَلَ یزید
  - مانند أحسن یزید ← در اصل أحسن زید (بمعنی صار زیداً ذا حسن)
  - سبب برای افاده تعجب ظاهراً به صورت امر در آمد ← أحسن زید
  - سبب چون لفظ مرفوع بعد از امر حقیقی واقع نمی شود بعد از چیزی که به هیئت امر است نیز واقع نمی شود لذا برای اصلاح لفظ یک باء زائده لازمه می آوریم. ← أحسن یزید

در صورت وجود قرینه حذف متعجب منه جایز می باشد  
مانند: (أبصر بهم و أسمع)

و حذف ما منه تعجبت استیح إن كان عند الحذف معناه بضع

يَأْفَعْلُ أَنْطِقَ بَعْدَ مَا تَعَجَّبَا أَوْ جِيءَ يَأْفَعْلُ قَبْلَ مَجْرُورٍ بِنَا  
وَيَلَوْ «أَفْعَلَ» انصِبْنَهُ كَمَا أَوْفَى خَلِيلِنَا وَأَصْدِقَ بِيَهْمَا  
وَفِي كَيْلَا الْفَعْلَيْنِ قِدْمًا لَزِمَا مَنَعَ تَصَرُّفٍ بِحَكْمٍ خِيَمَا

## موارد شاذ

- ما أذرعها
- ما أخضره
- ما أعماه
- ما أحمته
- ما أخصره

- ۱- فعل باشد
- ۲- ثلاثی باشد ← زیرا اگر رباعی باشد لازم می آید یک حرف اصلی از آن حذف شود و اگر ثلاثی مزید باشد پس از حذف زائد، معنایی که حرف زائده آن را می رساند نامشخص و مبهم می شود مثل منارکت در تضارب
- ۳- متصرف باشد ← بخلاف بئس و نعم زیرا ساختن تعجب از آنها موجب تصرف غیر متصرف می شود.
- ۴- قابل زیادی باشد
- ۵- تام باشد ← بخلاف كان و كاد زیرا دو اسم منصوب بعد از آنها ذکر نمی شود و صحیح نیست (ما أكون زیداً قائماً)
- ۶- مثبت باشد ← برای آنکه بعد از ساختن تعجب مشخص نمی شود که در اصل منفی بوده.
- ۷- وصفی بر وزن أفعل نباشد ← أفعل تفضیل از این قسم ساخته نمی شود چون موجب اشتباه است پس أفعل تعجب هم ساخته نمی شود.
- ۸- مجهول نباشد ← بخلاف ضرب زید زیرا اگر گفته شود (ما أضرب زیداً) توهم می شود زید زنده است نه خورنده.

کلمه ای که تعجب از آن ساخته می شود ۸ شرط دارد

وَصَفُهُمَا مِنْ ذِي ثَلَاثٍ صَرْفًا قَابِلٍ فَضْلٍ ثُمَّ غَيْرِ ذِي انْتِفَا وَ غَيْرِ ذِي وَصْفٍ يُضَاهِي أَشْهَلًا وَ غَيْرِ سَالِكٍ سَبِيلًا قُبُلًا

وَيَالْتَدُورِ احْكُمْ لِغَيْرِ مَا ذُكِرَ وَلَا تَقِمْ عَلَى الَّذِي مِنْهُ أُتِرَ

وَأَشْدِدْ أَوْ أَشَدَّ أَوْ شَبَّهْتُمَا يَخْلَفُ مَا بَعْضُ الشَّرْطِ عَدَمًا  
وَمَصْدَرُ الْقَادِمِ بَعْدُ يَنْتَضِبُ وَبَعْدُ أَفْعِلْ جَرُّهُ بِإِلْيَا يَجِبُ



## احکام فعل تعجب

- ۱- غیر متصرف می باشد  
وَفِي كَلِمَا الْفَعْلَيْنِ قَدَمًا لَزِمًا مَنَعُ تَصَرُّفٍ بِحَكْمِ حُبِّمَا
- ۲- تقدیم معمول بر فعل جائز نمی باشد  
وَفِعْلٌ هَذَا الْبَابِ أَنْ يُقَدِّمًا مَعْمُولُهُ وَوَصْلُهُ بِهِ الزَّمَا
- ۳- فاصل شدن بین عامل و معمول بوسیله ظرف و جار و مجرور  
غیر ظرف و جار و مجرور ← لا يجوز  
آخفتی و میرد و بیشتر نحوین ← لا يجوز  
جرمی و مازنی و جماعتی ← جائز (بدلیل شنیده شدن از عرب)
- ۴- فصل بین «ما» و «فعل تعجب» بیشتر نعاة قائل به جواز شده اند، مانند: (ما كان أحسن زيداً) و در باب افعال ناقصه مذکور است که زیادی کان بین ما و فعل تعجب مطرود است.  
بوسیله «کان»
- ۵- در عین الفعل صیغه تعجب قاعده اعلال جاری نمی شود، مانند: (ما أقوم زيداً) (أقوم بزيد) (صرف ساده)
- ۶- در «أفعل بِه» قاعده ادغام جاری نمی شود، مانند: (أعزز بزيد) (صرف ساده)

۱- نِعَمَ (أصل) ← حجازی جز اصل را اجازه نمی دهد.  
 ۲- نَعَمَ  
 ۳- نَعَمَ (مشهور) ← لغت بنی تمیم  
 ۴- نَعَمَ

نِعَمَ ۲ وجه

بصریین و کسائی: فعل غیر متصرف ۲ دلیل  
 ۱- لدخول التاء الساكنه عليهما في كُلِّ لَفَات  
 ۲- لاتصال ضمير الرفع بهما في لغة حكاها الكسائي (نعمما رجلين و نعموا رجالاً)  
 کوفیون: اسم ← لدخول حرف الجرّ عليهما. مثل: ( والله ما هي نعم الولد) ← تقدیر چنین است: «ما هي بولد مقول في حقّه نعم الولد»  
 ابن عصفور  
 قبل از اسناد بفاعل: لم يتخلف أحد في أنهما فعلان.  
 بعد از اسناد بفاعل: بصریون: جملتان فعلیتان  
 کسائی: جملتان اسمیتان محکیتان بمنزلة «تأبط شراً» تُقَالُ عَنْ أَصْلِهِمَا وَ سُمِّيَ بِهَذَا الْمَدْحِ وَ الْمَذَمِّ

نِعَمَ وَ بَشَسَ

۱- جنس حقیقی  
 ۲- جنس خارجی  
 ۳- عهد ذهنی  
 ۴- عهد خارجی  
 ۲ قول در نوع «أل»

۱- مقارن ال (نعم المولى و نعم النصير) (مخصوص به مدح، نه)

فَعْلَانِ غَيْرُ مُتَصَرِّفَيْنِ      نَعَمَ وَ بَشَسَ رَافِعَانِ اسْمَيْنِ  
 مُقَارِنِي «أل» أَوْ مُضَافَيْنِ لِمَا      قَارَنَاهَا كُنِعَمَ عُقْبَى الْكُرْمَا  
 وَ يَرْفَعَانِ مُضَمَّرًا يَفْسُرُهُ      سَمِيحُ كُنِعَمَ قَوْمًا مَعْسُرُهُ

۲- مضاف به مقارن ال (نعم عُقْبَى الْكُرْمَا)

۳- مضاف به مضاف مقرون به ال (نعم ابنُ أختِ القوم)

فاعل  
 نِعَمَ وَ بَشَسَ  
 (بنابر قول فعلیت)

۴- ضمیر مستتر (که بوسیله تمیز بعدش تفسیر می شود) (نعم قوماً معسرُهُ) - [بشس للظالمين بدلاً] ← ممل بالنة  
 ← همی مستر: خصلة

اگر مقصود از ضمیر معلوم باشد حاجت به تمیز نمی باشد مانند (من تَوْضاً يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهَا وَ نَعَمْتُ)

تمیز محذوف (خصلة) →  
 مخصوص به مدح محذوف (الوضوء) →

۵- نكوه { مفردة (نعم رجل) ← حکایت اخفش  
 مضافة (نعم غلام رجل) }

۱- جائز (مبرد و مختار مصنف) أن التمييز قد يجاء به تأكيداً  
 ۲- غير جائز (سيبويه و سیرافی) لاستغناء الفاعل بظهوره عن التمييز المبين له  
 ۳- تفصيل - اگر تمیز فائده  
 بیشتری از آنچه که فاعل می رساند داشته باشد جمع جائز (نعم الرجلُ فارساً زيداً)  
 بیشتری را نرساند جمع جائز نیست (نعم الرجلُ رجلاً زيداً)

آوردن تمیز در جایی که فاعل ظاهر شده است

وَ جَمْعُ تَمِيِزٍ وَ فَاعِلٍ طَهَّرَ      فِيهِ خِلَافٌ عَنْهُمْ قَدْ اسْتَهْزَأَ

- ۱- فاعل ( معرفه تامه ) و مخصوص محذوف - تقدير: نعم الشيء الدق  
 ۲- قول دربارہ «ما»  
 ۲- تمیز (نکره تامه) و مخصوص محذوف - تقدير: نعم شيئاً الدق  
 بعد از «ما» چیزی نیاید ( دَقَّتُهُ دَقًّا نَعِمًا )

- ۱- فاعل ( معرفه تامه ) [إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعْمًا هِيَ] فنعمة الشيء إبدائها  
 ۲- تمیز (نکره تامه) [إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعْمًا هِيَ] فنعمة شيئاً هي  
 ۳- مركبة مع الفعل قبلتها تركيب «ذا» مع «حب» فلا موضع لها و ما بعدها فاعل (فراء)  
 + مفرد [إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعْمًا هِيَ] قول دربارہ «ما»

و ما مُبْتَدًى وَ قِيلَ فَاعِلٌ فِي نَحْوِ «نَعِمَ مَا يَقُولُ الْفَاضِلُ»

نَعِمَ + مَا

- ۱- نکره موصوفه بالفعل بعدها و المخصوص محذوف (ازمختاری و کثیر متأخرین)  
 ۲- نکره تامه و الفعل بعدها صفة لمخصوص محذوف  
 ۳- نکره تامه و المخصوص ما أخرى موصولة و الفعل صلة لما الموصولة المحذوفة  
 ۱- تمیز قول دربارہ نوع «ما»  
 ۲- فاعل ۵ قول دربارہ نوع «ما»  
 ۱- معرفه تامه و الفعل بعدها صفة لمحذوف (سببه و ابن خروف)  
 ۲- موصولة و الفعل صلته و المخصوص محذوف  
 ۳- موصولة و الفعل صلته مكثف بها و وصلتها عن المخصوص  
 ۴- مصدره سادة وصلتها لاشتمالها على المسند و المسند اليه مسد الفاعل و الاسم المخصوص جميعاً  
 ۵- موصوفه و المخصوص محذوف  
 ۳- مخصص: أنها موصولة و الفاعل مستتر و ما أخرى محذوفة هي التميز  
 ۴- كافة: إِنْ كَفَتْ عن العمل كما كَفَتْ «قُلْ» و «طال» عنه فصارت تدخل على الجملة الفعلية  
 + جملة  
 «نَعِمَ مَا يَقُولُ الْفَاضِلُ»  
 ۲ قول دربارہ نفس «ما»

- ۱- مبتدا و جمله ما قبل خبر  
 ۲- خبر برای مبتدای محذوف (بنا بر اینکه جمله (هو زيد) جمله مستأنفه و جواب سؤال مقدّر باشد)  
 ۳- مبتدا و خبر محذوف (بتقدير نعم الرجل زيد المدحوح) [ابن عصفور]  
 ۴- بدل از فاعل  
 مخصوص به مدح یا ذم

مخصوص مقدم شود (العلمُ نَعِمَ الْمُقَنَّنِي وَ الْمُقَنَّنِي)  
 لازم است بعد از نعم و فاعل ذکر شود  
 کلامی که مُشَبَّه بمخصوص است مقدم شود [إِنَّا وَجَّه نَاه صَابِرًا نَعِمَ الْعَبْدُ]

و يُذَكِّرُ الْمُخْصُوصُ بَعْدَ مُبْتَدَا أَوْ خَيْرَ اسْمٍ لَيْسَ يَبْدُوا أَبَدًا  
 و إِنْ يُقَدِّمُ مُشَبَّهٌ بِهِ كَفَى كَالْعِلْمِ نَعِمَ الْمُقَنَّنِي وَ الْمُقَنَّنِي

- جَبَدَا ۳ قول**
- ۱- حَبْ فعل، ذا فاعل، زید مخصوص (سیویه و مختار مصنف)
  - ۲- مجموع اسم (مبتدا)، ما بعد خبر (مبرد، ابن السراج، ابن عصفور)
  - ۳- مجموع فعل، ما بعد فاعل (ابن درستویه) ← ابن عقیل گفته: هذا أضعف المذاهب

مصنف: فهو يضاهي المنلا (حبذا زید مانند منل است آنطوریکه (الأمنال لا تتغیر و لا تتبدل) حبذا نیز تغییر نمی کند.

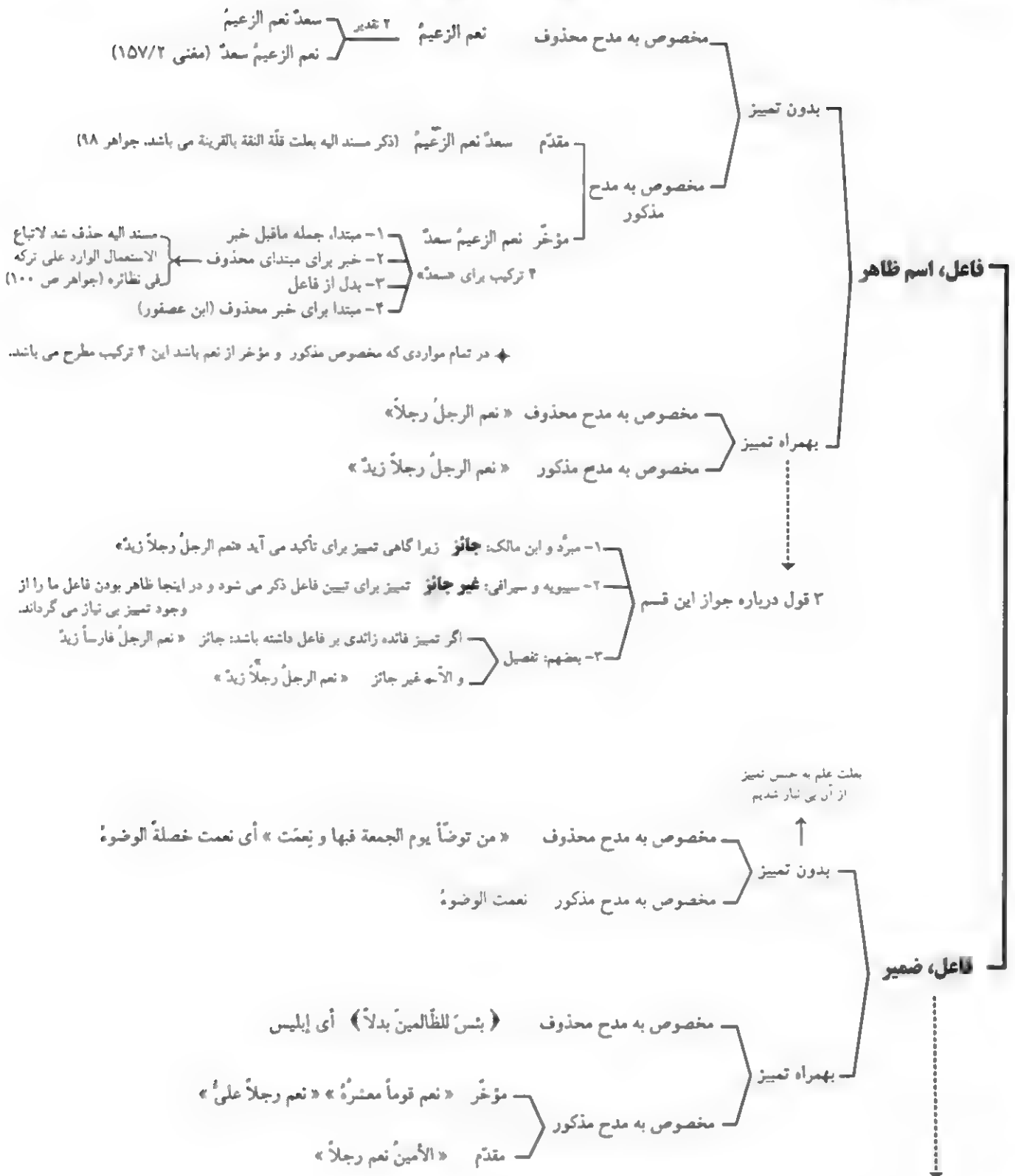
- با تغییر مخصوص، «ذا» تغییر نمی کند، مانند صورتیکه فاعل نعم و بنس ضمیر باشد
- ابن کيسان: أن المناراليه بذا مفرد مضاف الى المخصوص
  - ۱- دلیلی بر این ادعا وجود ندارد (شرح اشعونی ج ۳ ص ۲۱)
  - حُذِفَ و أَقِيمَ هو مقامه فتقدير حبذا هند: حبذا حسنهما منلا
  - ۲- این مصدر و مفرد مضاف به مخصوص در هیچ کلامی ظاهر نشده (ابن عُلج)
  - ابوعلی فارسی: ذا جنس شامل شائع است از این رو افراد او واجب شده مانند فاعل نعم در صورتیکه ضمیر باشد از این رو با تمیز آورده می شود چون (حبذا زید رجلا)

- تقديم مخصوص در
- نعم ← جائز
  - حبذا ← لا يجوز ۲ دلیل
  - ۱- لمضاهاته للمثل
  - ۲- لثلاً يتوهم أن في حَبْ ضميراً و ذا مفعول (با بشاذ)
- این توهم در مانند حبذا الزیدان و حبذا الزیدون و حبذا هند جاری نیست.

- حَبْ + سوی ذا
- ۱- رفع (حَبْ الرجلُ زید)
  - ۲- جر بباء زائده (و حَبْ بها مقتولة حين تُقتل)

- اگر حَبْ بالفعل ذا
- باید فتح حاء واجب (اگر ترکیب حقیقی و غیر اعتباری باشد زیرا ترکیب ثقیل است)
  - نیاید ۲ وجه
  - ۱- فتح (اندک) (فحبذا رأی و حَبْ دیناً)
  - ۲- ضم (کنیر) (و حَبْ بها مقتولة حين تُقتل)

- اسم منصوب قبل یا بعد از حبذا ۳ قول
- ۱- حال
  - ۲- تمیز
  - ۳- اگر مشتق باشد حال و اگر جامد باشد تمیز
  - ۲- اگر جامد باشد تمیز و اگر مشتق باشد اگر مدح مقید به او
  - است ← حال (یا حبذا المالُ مبدولاً بلا صرف)
  - نیست ← تمیز (حبذا راكباً زید)
- حال یا تمیز برای فاعل نه مخصوص

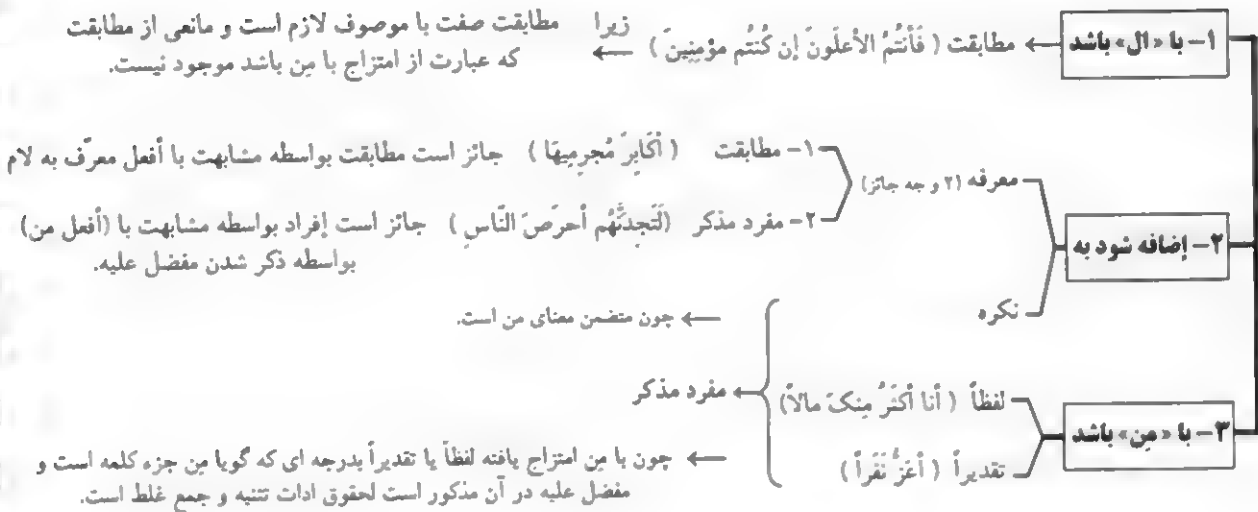


اینجا یکی از موارد جواز تأخر مرجع ضمیر لفظاً و رتبة می باشد و غرض از تقدیم ضمیر تمکین و تثبیت ما بعد از ضمیر در نفس سامع می باشد زیرا جهل ابتدائی موجب تشویق به شنیدن مابعد می شود. ( جواهر ۱۰۵)



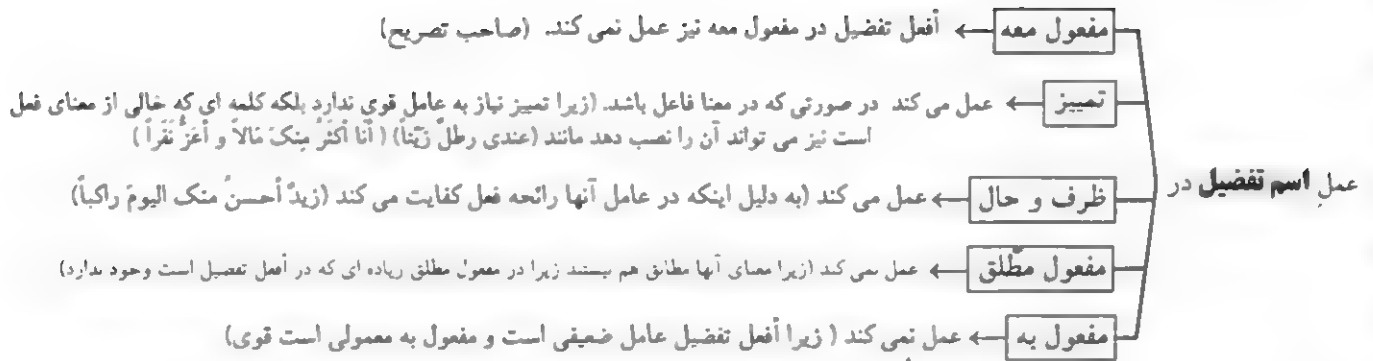
و أَفْعَلُ التَّفْضِيلِ جِلْبَهُ أَبَدًا      تَقْدِيرًا أَوْ لَفْظًا بَيْنَ إِنْ جُرْدًا  
وَأِنْ لَمْ تَكُورْ يُضَفَّ أَوْ جُرْدًا      السَّيِّئُ تَذْكِيرًا وَأَنْ يُوحَّدَا  
وَيَلَوْ «أَل» طَبَقَ وَمَا لِمَعْرِفَةٍ      أَضِيفَ ذُو وَجْهَيْنِ عَنْ ذِي مَعْرِفَةٍ

## افعل تفضیل



## افعل تفضیل به فاعل





### اشکال:

- چرا در آیه [ الله أعلمُ حیت یجمل رسالته ] اسم تفضیل در مفعول به عمل کرده ← چند جواب
- ۱- حیت مفعول به برای یَعْلَمُ مقدّر است ..... جواب ابو حیان قواعِد النحو تأباه لنصّهم علی أن «حیت» لا یتصرّف
  - ۲- حیت مفعول به برای اعلم است بنابر وسعت دادن در ظرف ..... جواب ابو حیان و آنه لا یتوسّع الا فی الطرف المتصرّف
  - ۳- حیت بر ظرفیت (که مجازی بود) باقی است و اعلم متضمن معنای انفذ می باشد که به ظرف (حیت) متعدی می شود چون اگر اعلم به معنای اصلی خود باشد به ظرف متعدی نمی گردد.
  - ۴- اعلم به معنای عالم است و خودش عامل در حیت می باشد.
  - ۵- افعَل تفضیل می تواند در مفعول به عمل کند (ابن مسعود) مانند: [فَرُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدَى سَبِيلاً]، «سبیلاً» مفعول به برای «أهدى» است نه تمییز، چون اگر تمییز باشد باید در معنا فاعل باشد تا «أهدى» بتواند در آن عمل کند در حالی که چنین نیست.

در آیه فوق، «حیت» نمی تواند «طرف» باشد زیرا معنی می شود: «خداوند در آن مکان می داد چیزی را» و این معنا غلط است زیرا اولاً خداوند مکانی ندارد و ثانیاً مفهوم و دلالت التزامی آیه اینگونه می شود که خداوند در غیر آن مکانی که در رسالت خود را در آن قرار می دهد اعلم نیست و علاوه بر آن مراد دانستن ذات مکان است نه شیء واقع در مکان

### ظرفیت

- حقیقی ← چیزی که مظلوف امر محسوس باشد (زیدٌ فی المسجد)
- ۱- ظرف و مظلوف هر دو غیر محسوس [وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاتٌ]
  - ۲- ظرف غیر محسوس و مظلوف محسوس [أَصْحَابُ الْجَنَّةِ فِي رَحْمَةِ اللَّهِ]
  - ۳- ظرف محسوس و مظلوف غیر محسوس [لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ]
- قسم مجازی ←

**اتساع در ظروف:** آن است که ظرف منصوب به تقدیر «فی» را بدون تقدیر گرفتن آن، منصوب نمایم، همانند مفعول به بودن حیت که اگرچه ظرف است و باید به تقدیر فی منصوب شود ولی آن را بدون تقدیر فی به واسیله اعلم بنابر مفعول به بودن نصب می دهیم.

اَللّٰهُمَّ اَسْعِدْنِيْ بِتَوَكُّلِكَ

خداوند مرا بواسطه تَوَكُّلِ سعادتمند بگردان.

تَوَكُّل: اتحام واجبات، ترك محرمات (تحریر الوسيله، مرحوم امام)

جَنَسٌ (یعنی کلمه «تابع» جنب تعریف نیست می باشد که اُهیاء را نیز داخل تعریف می کند و به وسیله فصل یعنی کلمه «مَنْ» اُهیاء از تعریف خارج می شود.)

البته صاحب بدیع اجازه داده در صورتی که بحث برای متنی باشد مجروح باشد و یکی از موصوف ها مقدم باشد بحث بر منعوتش مقدم شود مانند: (قام زید العافلان و عمرو)

یعنی کلمه مَنْه فصل برای تعریف نیست می باشد که بدل و عطف نسبی را از مفهوم کلی «تابع» خارج می کند. (علت خارج کردن این است که آن دو برای ایضاح و تخصیص وضع نشده اند تا مکمل باشند و اگر گاهی بدل ایضاح مبدل منه می کند عرضی است.)

یعنی نعمت، تابعی است که برای مخاطب، تمام و کامل می کند معنای موصوف را بوسیله علامتی (وَسْم) که در موصوف موجود می باشد، مثلاً در رجل کریم، کلمه «کریم» در ذهن شنونده معنای رجل را کامل می کند بوسیله علامتی (کریم) که در رجل می باشد.

چون این دو دلالت بر معنایی که در متنوع با متعلق او باشند ندارند چون در عطف بیان دومی عین اولی است و در تاکید نیز دومی نفس اولی و خود اوست نه به معنای او

حقیقی: تابع مَنِّم ما سَبَقَ بوسیع. یعنی تابعی که بواسطه علامتی که در ماسبق (موصوف) می باشد او را کامل می کند. رأیتُ زیدَ الکَرِیمِ

نعت

سبی: تابع مَنِّم ما سَبَقَ بوسیع. یعنی تابعی که بواسطه علامتی که در یکی از متعلقات ماسبق می باشد او را تکمیل می کند. مانند: رأیتُ زیدَ الکَرِیمِ اِنِّها دَیْمٌ زَیدی را که پسرش کریم است. (در اینجا کریم، علامت برای یکی از متعلقات مرد یعنی پسر او می باشد نه برای خودش.)

قول مصنف

۱- ما یُخَصِّصُهُ [فَتَحْرِیرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ] تخصیص: تقلیل اشتراك که در تکرار واقع می شود (مَنْم ما سبق)

۲- ما یُوضَعُهُ (مررتُ بزیدَ الکاتبِ) توضیح: رفع احتمالی که به سبب تعدد وضع در معارف حاصل است. شامل می شود

۱- ما یَمْدَحُهُ (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ)

۲- ما یَذْمُهُ (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)

۳- ما یُرْحَمُ عَلَيْهِ اَللّٰهُمَّ اَنَا عَبْدُكَ الْمَسْكِينُ

۴- ما یُؤَكَّدُهُ (لَا تَتَّخِذُوا الْهَیْنِ اِثْنِیْنِ)

۵- تعمیم (یرزق الله عباده الطائعين و العاصين)

۶- إِبْهَام (تَصَدَّقْتَ بِصَدَقَةٍ كَثِيرَةٍ أَوْ قَلِيلَةٍ) در صورتی که متکلم مقدار صدقه را می داند ولی به دلایلی آن را سر بسته بیان می کند.

۷- شَكْ (همان منال بالا با این تفاوت که در شك متکلم خودش هم مقدار صدقه را نمی داند)

۸- تفصیل (مررتُ برجلین عربی و عجمی)

۹- اعلام به مخاطب که متکلم منعوت را می شناسد

۱۰- رفعت معنای صفت [النَّبِیُّونَ الَّذِیْنَ أَسْلَمُوا] این صفت برای بان عظمت قدر اسلام آمده است.

ده چیز به این دو ملحق می شوند

این موارد در کتاب ذکر نشده است.

مراد از صاحب کسی است که باو بستگی دارد چه بطریق صدور (ضارب) چه بطریق وقوع (مضروب)

به خلاف اسم زمان و مکان و آلت، که اگرچه مشتق صرفی هستند یعنی از چیز دیگری گرفته شده اند اما مشتق نحوی نمی باشند و تعریف مذکور بر آنها صدق نمی کند.

به تأویل «الحاضر»

۱- أسماء اشاره غیر مکانی (مررتُ بالرجلِ هنا)

۲- ذو به معنای صاحب (و ذو موصوله از باب شباهت لفظی به او و منل او سایر موصولاتی که با همزه وصل شروع می شوند)

۳- اسم دارای یاء نسبت

۴- صیغه های نسبت (رجلٌ تَنَارٌ)

۱- مشتق ← اسم جامدی که دلالت بر معنی می کند

۲- شبه مشتق ← باید خبریه باشد - دارای رابطی ضمیر باشد - موصوف باید نکره باشد

۳- جمله ← واجب است افراد و تذکیر - ثلاثی بودن - میمی نبودن

۴- مصدر ← واجب است افراد و تذکیر - ثلاثی بودن - میمی نبودن

صفت

وَأَنْعَمْتُ بِمُشَقِّ كَصَمْبٍ وَدَرْبٍ وَشِبْهِهِ كَذَا وَذِي وَالتَّسَبُّبِ

جرّ: کشیدن ( و ألقى الألواح و أخذ برأس أخيه يجره إليه ) أعراف ۱۵۰

وجه تسمیه حروف جرّ: بدلیل اینکه این حروف معانی افعال را به سوی اسم مابعد می کشانند. یا برای اینکه اثر اینها در اسم مابعد جرّ است.

هم معنای با «خَذَّ»: ۱- اسم فعل (إليك، عندك، دونك، لديك، ها، هاك) ۲- فعل غیر متصرف (هاه)

غُفِل و هُذِل: اسم دو قبیله از عرب نَزَر: قلیل

شعر شماره ۱۷۷:

لَئِنْ كَانَ مِنْ جِنٍّ لَأُبْرِحَ طَارِقًا وَإِنْ يَكُ إِنْسًا مَا كُفَا الْإِنْسُ يَفْعَلُ (شاعر: شغری الأزدی)

ما: نافیہ ضمیر «ها» در «كُفَا» به «الفعله التي فعل» باز می گردد.

أُبْرِحَ: جاء بالبرح: الشدة ( آمد با شدت ) الطارق: من الطروق: الإتيان بالليل ( آمدن در شب ) الإنس: انسان

هر آینه اگر بوده باشد آن شخص از طایفه جنّ هر آینه به شدت درآمدہ بود در وقت شب و اگر بود آنشخص از انسان. نمی کند انسان کاریرا مثل آن کار.

شعر شماره ۱۷۸:

فَلَا تَرَى بَعْلًا وَلَا خَلَاتِلًا كَهْ وَلَا كَهْنٌ إِلَّا حَاطِلًا ( شاعر: رؤبة بن العجاج - وصف می کند حمار وحشی را که نست به همعرض

دارای کمال غیرت می باشد)

كَهْ: مانند حمار وحشی كَهْنٌ: مانند أنثیات من الحمار حاطلاً: مستنی از بعل

بعل: زوج يُلْقَى: يُوجَدُ (یافت می شوند) الفتى: الشاب - السخی

پس قسم به خدا که باقی نمی مانند مردمان جوان حتی تو ای پسر ابی زیاد یا پس قسم به خدا که یافت نمی شوند مردمان صاحب سخاوت سواى تو ای پسر ابی زیاد.

ترجمه لغات:

لَنْ تَنَالُوا: نمی رسید، نائل نمی شوید بَرّ: نیکی بَقَص: بغضت را بفهمان یثین: بیان جنس شیء مبهم کن.

رجس: شیء پلید أوثان: جمع وثن: ثت ( وثن به معنای ثبت می باشد و وثن را گفته اند برای ثابت بودن آنها در بیوت عبادت ) أسرى:

سیر داد در شب نقوی: از وقایه به معنای حفظ کردن یعنی محافظت خود از گناه (انجام واجبات و تر محرمات) أسس: تأسیس شد باغ:

تجاوزگر مَقَرّ: مکان فرار

مَطَر: باران

شعر شماره ۱۷۸:

يَظِلُّ بِهَ الْجِرَاءُ يَمْتَلُ قَانِمًا وَ يَكْثُرُ فِيهِ مِنْ خَنِينِ الْأَبَاعِرِ (شاعر مشخص نمی باشد)

باء به معنای فی «يَمْتَلُ» خبر برای «يَظِلُّ» قَانِمًا: حال

يَظِلُّ: يصير ( می شود ) الجرباء: آفتاب پرست يَمْتَلُ: راست می ایستد خَنِين: صوت و صیحه الأباعر: جمع أبعرة جمع بعير

در آن روز حریاء راست می ایستد ( به خاطر طلب حرارت خورشید) و حال آنکه بسیار می باشد در آن روز صدا و صیحه کردن شتران ( از شدت گرمی آن روز)

ترجمه لغات: مَطْلَع: طلوع کردن ( مصدر میمی ) سَقَنَاء: می رانیم، سوق می دهیم. البارحة: شب گذشته

فَلَيْتَ لِي بِهِمْ قوماً إِذَا رَكِبُوا شَتَّوا الْإِغَارَةَ فُرْسَاناً وَرُكباناً شاعر: قریط بن انیف از قبیله بنی العنبر از شعرای جاهلی در ذم قوم خود که هنگام غارت شتران او توسط فردی از قبیله بنی شیبان او را یاری نکردند.

شَتَّوا: متفرق می شدند (در یک روایت: شَدَّوا: حمله می کردند) الْإِغَارَةُ: غارت کردن فُرْسَان: جمع فارس: اسب سوار رُكبان: جمع راک به معنای اسب سوار یا شتر سوار، در اینجا مراد شترسوار است به قرینه فُرْسَاناً

پس ای کاش برای من بدل از آنان (قوم شاعر) قوم و قبیله ای بود که این چنین صفت داشتند که اگر سوار بر مرکبهای خود می شدند به جهت غارتکردن در حالی که اسب سواران و شتر سواران بودند.

## ترجمه لغات:

قَتِي: تَبِعْ مُلْك: ولاية التصرف مُلْك: اسم لما تحت التصرف السَّرج: زین

الدَّابَّة: در لغت به معنای جنبیده هر چه باشد (و الله خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ) و در عُرف عام به معنای چهارپا و در عُرف خاص اسب و در این مقام اسب مراد است به قرینه سرج. قَب: ببخش، هبه کن

## شعر شماره ۱۸۲:

وَإِنِّي لَتَعْرُونِي لِذِكْرِكِ هِزَّةٌ كَمَا انْتَفَضَ الْعُصْفُورُ بَلَلَّهُ الْقَطْرُ شاعر: ابی صخر هذلی من شعراء الدولة الأموية جمله «بَلَلَّهُ الْقَطْرُ» حال برای العصفور تعرَّو: فرامی گیرد هِزَّة: النشاط و الإرتياح انتَقَضَ: خود را تکان داد تا آب یا خاک و مانند آن را از خودش برطرف کند. بَلَّلَ: خیس کرده است. قَطْر: باران و همانا فرامیگیرد مرا به علت یاد کردن تو، نشاط و لرزشی همانند لرزش گنجشک در حالی که تر کرده باشد او را باران. (شاهد مثال درسیوطی: باب حروف جرّ و مفعول له) ظاهر شدن لام در مفعول له که لَذْكَرَاک باشد به جهت عدم اتحاد فاعل او با فاعل تعرونی.)

## شعر شماره ۱۸۳:

فَلَا وَاللَّهِ لَا يُلْفَى لِمَا بِي وَلَا لِيْلِمَا بِهِمْ أَبَدًا دَوَاءَ شاعر: مسلم بن معبد الأسدي لَا يُلْفَى: لَا يُوجَدُ قسم به خدا که یافت نمی شود از برای آنچنان دردی که در این جماعت است هرگز دوائی.

## ترجمه لغات:

هُود: رجوع و توبه کردن هَاذ و تَهَوَّدَ: به دین یهودیت داخل شد.

هِرَّة: گربه عَيْن: چشمه الْفُلْک: کشتی عَنَى: قَصَدَ قَطَنَ: زیرک و باهوش است.

تعدیه: (۲ معنی دارد) ۱- قرار دادن فاعل را مفعول (از خصائص باء) ۲- رساندن معنای فعل یا شبه فعل به اسم مجرور (به چنین مجروری در فارسی متمم گفته می شود نه مفعول به)

إِلصاق: چسباندن و اتصال دادن (نُسِجُ بِخُمْدِكَ) تسبیح می کنیم تو را به همراه حمد کردن تو. (تسبیح به معنای پاک دانستن حق از نقائص و حمد اثبات کردن فضائل و محامد برای اوست)

مجاوزت: گذر کردن شینی از شیء دیگر (رَمِيتُ السَّهْمَ عَنِ الْقَوْسِ) یعنی متجاوز القوس مجاوزت بر ۳ قسم است:

۱- زائل شدن از شینی و وصول به شینی دیگر (رَمِيتُ السَّهْمَ عَنِ الْقَوْسِ) یعنی (رَمِيتُ عَنِ الْقَوْسِ إِلَى الصِّيدِ)

۲- صرف وصول بشیء است (أَخَذْتُ عَنْهُ الْعِلْمَ) ۳- صرف زوال از شیء است (أَدَيْتُ عَنْهُ الدِّينَ)

طَبَّقَ: حالت (الْتَرَكْبُ طَبَّقًا عَنْ طَبَّقٍ) یعنی هر آینه و حتماً بر می نشینید و سوار می شوید حالی را پس از حالی.

#### شعر شماره ۱۸۴:

إِذَا رَضِيتُ عَلَى بَنُو قُشَيْرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ أَعْجَبَنِي رِضَاهَا (قول قحیف عقیلی در مدح حکیم بن مسیب)

عَلَى: ای: عَنَى لَعَمْرُ اللَّهِ: جمله معترضه (قسمی: خبر محذوف)

اگر زمانی راضی شوند از من بنو قشیر - قسم به عمر و حیات جاویدان ذات اقدس - که مرا به تعجب می اندازد رضایت بنو قشیر.

#### شعر شماره ۱۸۵:

لَا ابْنَ عَمِّكَ لَا أَفْضَلْتَ فِي حَسَبٍ عَنَى وَلَا أَنْتَ دَيَّانِي فَتُخْزُونِي شاعر: ذی الأصبع، او در این شعر به پسر عموی خود خطاب می کند.

لا: در اصل لله بوده که ۲ لام از او حذف شده است. - در عبارت کلمه «ذَرَّ» خیره حذف شده است (لَهُ ذَرُّ ابْنِ عَمِّكَ) عبارت لله ذَرُّ را در مقام

تعجب به کار می برند. دَيَّان: مالک و آمر و حاکم تخزونی: سیاست کنی مرا

از برای خداست خبر و خوبی پسر عموی تو (یعنی خود شاعر) زیادتی نداری در حسب بر من و نیستی تو مالک آمر من و حکم کننده بر من

پس سیاست کنی مرا.

#### شعر شماره ۱۸۶:

أَبْدَأُ كَالْفِرَاءِ فَوْقَ ذُرَاهَا حِينَ يَطْوِي الْمَسَامِعَ الصَّرَارَ (لم يسمِ قائله)

الفراء: جمع قَرَى: گوره خر ذَرَى: جمع ذُرَّة: بالای شیء یطوی: درهم پیچید صَرَّار: جیرجیرک

آنمرد همیشه مانند گوره خر در بالای بلندیهای آنکوههاست هنگامی که در هم پیچد (و بلرزد) گوشها را جیرجیرک. (یعنی آن مرد از ترس

دشمنانش همیشه شبها را بالای کوه و دور از خانه به سر می برد) (حِينَ يَطْوِي الْمَسَامِعَ الصَّرَارَ: یعنی هنگام شب)

#### شعر شماره ۱۸۷:

أَتَتَّهَوْنَ وَلَنْ يَنْهَى ذَوِي شَطَطٍ كَالطَّعْنِ يَذْهَبُ فِيهِ الزَّيْتُ وَالْقَتْلُ (شاعر: أَعشى)

أ: استفهام انکاری تَتَّهَوْنَ: قبول می کنید نهی را شَطَطُ: ظلم الطَّعْنُ: مراد زخم نیزه الزَّيْتُ: روغن

زیتون القَتْلُ: جمع فتیله (با آن زخمها را مداوا می کردند)

آیا نهی را قبول می کنید (و از ظلم دست بر می دارید) در حالی که هرگز باز نمی دارد صاحبان ظلم را (از ظلم کردن)

چیزی مثل زخم نیزه که داخل شود در او روغن زیتون و فتیله ها.

#### شعر شماره ۱۸۸:

وَلَكَيْتَ طَيْرٌ بِهِمْ أَبَابِيلٌ فَمَتَّيْرُوا مِثْلَ كَفْمَتَيْبٍ مَأْكُولٍ (لرؤیة که هجو می کند با این شعر قومی را)

أَبَابِيل: بدل برای طَیْر بازی کرد با ایشان مرغانی که أَبَابِيل می باشند پس گردانیده شدند مثل کسانی که مانند برگ خورده شده بودند. (کسانی

که مانند برگ خورده شده بودند: سپاه ابرهه) (شاعر می گوید این قوم شبیه سپاه ابرهه گردیده و سپاه ابرهه مثل برگ خورده شده گردیده بودند.)

### شعر شماره ۱۸۹:

يَكَا الْفُؤَةُ الشَّوَاءُ جُلْتُ فَلَمْ أَكُنْ لِأُولَئِكَ إِلَّا بِالْكَمَى الْمُقَنَّعِ (شاعر مشخص نیست)

لام در لَأُولَئِكَ: لام جحدود لَأُولَئِكَ = لَأَن أُولَئِكَ (آن مقدّر)

لَفُؤَةُ: عقاب شَفَّوَاءُ: منقار کج جُلْتُ: من الجَوْلَان به معنی چرخیدن

أُولَئِكَ: مورد وُلِع و حرص واقع شده باشم کَمَى: پهلوان کامل یراق و مسلح مُقَنَّع: کسی که کلاه خود بر سر دارد

به مثل عقاب منقار کج جولان کردم پس نبودم که حریص گردانیده شده باشم مگر به وسیله‌ی کسی که پهلوان کاملاً مسلح باشد که بر سرش کلاه خود داشته باشد (منظور شاعر این است که کسی جرأت مقابله با او را نداشت مگر کَمَى مُقَنَّع)

### شعر شماره ۱۹۰:

فَقُلْتُ لِلرَّكِبِ لَمَّا إِنْ عَلَا هَمْ مِنْ عَنِ يَمِينِ الْعَبْتَا نَظْرَةً قَبْلُ

مفعول قُلْتُ بیت بعد است (الْمُحْتَمَى مِنْ سَنَا بَرْقٍ رَأَى بَصْرَى / أَمْ وَجْهَ غَالِيَةِ اخْتَالَتْ بِهَا الْكَبِيلُ)

إِنْ: زائده نظْرَةً: فاعل علا رَكِبَ: شتر سواران عَبْتَا: حَبْتَا: موضعی در شام قَبْلُ: نگاه اول

پس گفتم به شترسواران زمانی که بلند مرتبه کرده بود ایشان را از جانب راست حَبْتَا، یک نگاه کردی که این صفت داشت در مرتبه‌ی اول بود که آیا درخشیدنی از روشنایی برق را دیده است چشم من یا روی غالبه را در حالتی که افتخار می‌کند به سبب او پرده‌های نازکی که جهت دفع پشه تعبیه کرده‌اند.

### شعر شماره ۱۹۱:

غَدَتُ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظِلْعُهَا تَصِيلٌ وَعَنْ قَيْضٍ بَيْتِدَاءٌ مُجْهَلٌ

لمزاحم بن عمرة العقيلي که تشبیه می‌کند شتر خود را به کُدْرِيَّة یعنی قِطَاة (مرغ سنگ‌خوار) که پرنده‌ای است بسیار سریع که شب برای جمع

کردن غذا از لانه خارج می‌شود. غَدَتُ: آبی کدريه و هي القِطَاة مِنْ عَلَيْهِ آي مِنْ فَوْقُ فَرَخِهَا تَصِيلٌ: حال

عَنْ قَيْضٍ: عطف بر مِنْ عَلَيْهِ بَيْتِدَاءٌ: صفت قَيْض و بَاء به معنی فی مُجْهَلٌ: صفت بَيْتِدَاء

آن کدريه این چنین صفت دارد که حرکت می‌کند از بالای جوجه‌ی خود بعد از تمام شدن مدت تحمل تشنگی او در حالتی که اندرون او از تشنگی به ناله افتاده است و (حرکت کرده باشد آن کدريه) از بالای تخمی که در بیابان گذارده آن بیابانی که بی آب و علف است.

غَدَتُ: در اصل به معنای رفتن در زمان مابین فجر و طلوع شمس سپس به علت استعمال کثیر در مطلق رفتن استعمال می‌شود همانند همین شعر.

ظِلْعُ: مدت زمانی که بین دو آب خوردن می‌باشد (يُسْتَعْمَلُ لِلْإِبِلِ لَكِنْ الشَّاعِرُ اسْتَعَارَهُ لِلْقِطَاةِ)

تَصِيلٌ: اندرون او از تشنگی به ناله افتاده است. بَيْتِدَاء: بیابان

### شعر شماره ۱۹۲:

وَمَا زِلْتُ أَبْنِي الْمَالَ مَذًّا أَنَا يَافِعٌ وَلَبِدًا وَكَمَلًا حِينَ شَبْتُ وَأَمْرَدًا شاعر آعشى می‌باشد که این قصیده را در مدح پیغمبر اکرم ﷺ سروده است.

و أَبْنِي الْمَالَ: خبر برای مازلت وَلَبِدًا: حال از فاعل أَبْنِي أَمْرَدًا: عطف بر وَلَبِدًا

مَا زِلْتُ: فعل ناقصه (برای دوام ثبوت خبر برای اسم تا زمان اخبار) أَبْنِي: أَطْلَب کسی که نزدیک بلوغ است وَلَبِدًا: نوجوان

کَهْل: پیر      شَبِيت: مویم سفید شد      اَفْرَد: کسی که هنوز ریش در نیاورده است.

و پیوسته طلب می کردم مال دنیا را از زمانی که نزدیک به بلوغ بودم در حالی که نوجوان بودم و حتی در حالی که پیر بودم و در حالی که جوان بودم و هیچ محاسنی نداشتم.

#### شعر شماره ۱۹۳:

رَبِّمَا اَوْفَيْتَ فِیْ عِلْمٍ      تَرَفَّقَنْ ثَوْبِیْ شَمَالَاتٍ

تَرَفَّقَنْ: شرایط نون تأکید موجود نمی باشد ولی به جهت ضرورت نون تأکید گرفته.

اَوْفَيْتَ: قرار می گرفتم      عِلْم: کوه      تَرَفَّقَنْ: تکان می داد و بالا می برد

چه بسیار قرار می گرفتم در (کله) کوه در حالی که بادهای شمال لباس مرا تکان می داد و بالا می برد.

#### شعر شماره ۱۹۴:

رَبِّمَا الْجَامِلُ الْمُؤَبِّلُ فِیْهِمْ      وَ عَنَاجِیجُ یَتَنَّهُنَّ الْمِیْهَارُ

رَبِّمَا الْجَامِلُ الْمُؤَبِّلُ فِیْهِمْ      مبتدا      صفت      خبر  
و عَنَاجِیجُ یَتَنَّهُنَّ الْمِیْهَارُ      مبتدا      خبر محذوف      یَتَنَّهُنَّ الْمِیْهَارُ: صفت برای عنایجج

الجامل: گله‌ی شتر      المؤبِّل: گرفته شده برای خراج      العنایجج: جمع غنجوج: اسب گردن بلند      میهار: جمع مهر: کره اسب

و چه بسیار گله‌ی شتری که گرفته شده بود برای خراج در میان آن قوم و چه بسیار اسبان گردن فرازی که در بین آن‌ها کره‌های اسب بود.

#### شعر شماره ۱۹۵:

أَخٌ مَّاجِدٌ لَمْ یُخْزِنِ یَوْمَ شَهِدِ      کَمَا سَیْفٌ عَمْرٍو لَمْ تَخْنَهُ مَضَارِیْهُ

أَخ: خبر برای هو محذوف      مَاجِدٌ: صفت اول برای أَخ      لَمْ یُخْزِنِ: صفت دوم      «ما» در کما: کانه

لَمْ تَخْنَهُ أَى لَمْ تَخْنُ عَمْرًا      مَضَارِیْهُ أَى مَضَارِبُ سَیْف      مَضَارِب: جمع مَضْرَبٌ به معنای تیزی و برندگی آلت زدن است.

لنهل بن حرّی که مرثیه‌خوانی می‌کند به وسیله‌ی این شعر برای برادرش مالک که در جنگ صفین شهید شد.

او - مالک بن حرّی - برادری شریف بود که آبروی مرا نبرد در روز شهادت خود همان‌طور که شمشیر عمرو بن معدیکرب - صمصامه - آبروی عمرو را تیزی و برندگی آن شمشیر نبرد.

#### شعر شماره ۱۹۶:

مَایِ یا رَبِّیْمَا غَارَةً      شَفَوَاءَ کَاللَّذَعَةِ بِالْمِیْسَمِ

قبل از «مَایِ» حرف نداء محذوف می باشد.      مَایِ: منادای مَرَحَم اصل آن مَایِیه بوده است

شَفَوَاءَ: المتفرقة      لَذَعَةُ: سوختن پوست یا بدن با آتش

مِیْسَم: آله الوسم (علامت) - وسیله‌ای که آن را داغ می‌کردند و بر پوست حیوانات علامت می‌گذاشتند.

ای مَایِیه (آگاه باش) چه بسیار غارت کردن پراکنده‌ای که مثل سوزش به وسیله‌ی آلت داغ است.



### شعر شماره ۱۹۷:

و تَنْصُرُ مَوْلَانَا وَ تَغْلَمُ أَنَّهُ      كَمَا النَّاسُ مَجْرُومٌ عَلَيْهِ وَ جَارِمٌ      لِعَمْرُو بْنِ الْبِرَاقَةِ      مجرّوم: من الجُرْم

و یاری می‌کنیم بزرگ خود را و حال آن‌که می‌دانیم به‌درستی که او مثل مردم است که گاهی ظلم کرده شده است بر او و گاهی ظلم کننده است (بر غیر خود) (یعنی سید و مولای خود را یاری می‌کنیم در هر حال چه ظالم باشد چه مظلوم)

### شعر شماره ۱۹۸:

بَلْ بَلَدٌ مِلَّةٌ الْإِكَامِ قَتْمَةٌ      لَا يَشْتَرِي كَتَانُهُ وَ جَهْرَمَةٌ

مِلَّةٌ: پُری      إكَام: جمع اَکَم و او جمع اَکَمَة است به معنی گودال‌ها      قَتْمٌ: در اصل قَتَام می‌باشد و الف برای ضرورت شعری حذف شده به معنی غبار

جَهْرَمٌ: در اصل جَهْرَمِی بوده یعنی فرش منسوب به جهرم (قریه بالفارس) سپس جهرم اسم شده برای آن فرش

بلکه چه بسا شهری که این صفت دارد پُری گودال‌های اوست غبار آن شهر و این صفت دارد که حریده نمی‌شود کتان او و فرش‌های منسوب به جهرم او. (میرزای ابوطالب گفته منظور این است که اکثر بلاد کثیرالأهل هستند و قلیل البیع - کثرت غبار کتانه از کثرت اهل بلد می‌باشد).

### شعر شماره ۲۰۰:

و لَيْلُ كَمُوجِ الْبَحْرِ أَرْخَى سُذُولَهُ      عَلَى بَأَنَوَاعِ الْهَمُومِ لَيْتَلَى      شاعر: امرؤ القیس در بین استقامت خود در هجوم سختی‌ها

بَأَنَوَاعِ أی مع أَنَوَاع      أَرْخَى: آویخته و افکنده بود - انداخته بود.      سُذُول: جمع سَدَل به معنی ستر و تاریک

هُمُوم: جمع هَم (حزن)      لَيْتَلَى: من الایتلاء بمعنی امتحان

چه بسا شبی که مثل موج دریا انداخته بود تاریکیش را بر من با اشکال مختلف غم و اندوه برای امتحان من

( صحیح این است که این بیت شاهد مثال نمی‌باشد زیرا در ادبیات قل درد (أَلَا رَبُّ خَصْمٍ...) و «لَیْل» در این بیت عطف به خصم می‌باشد نه

اینکه محروم به «رَبِّ» محذوف باشد. اگر چه این قاعده (جَرِّ دادنِ رَبِّ محذوف بعد واو) صحیح است و مثال صحیح آن عبارت است از: (و قَاتِمِ

الاعمال خاوی المخترقن)

### شعر شماره ۲۰۱:

رَسْمٌ دَارٍ وَقَفْتُ فِي طَلَلِهِ      كِدْتُ أَقْضِي الْحَيَاةَ مِنْ جَلَلِهِ      لجمیل بن عبدالله از شعرای قرن اول اسلام

طَلَلِهِ أی طَلَلِ رَسْمِ دَارِ      رَسْم: آثار بر جا مانده      طَلَل: کهنه و فرسوده شده

چه بسیار آثار بر جا مانده‌ی خانه‌ای که من ایستاده‌ام در کهنه و فرسوده شده‌ی آن آثار به‌طوری که نزدیک بود که تمام کنم حیات خود را از

جهت آن ایستادن.

### شعر شماره ۲۰۲:

و تَشْرِقُ بِالْقَوْلِ الَّذِي قَدْ أَذْغَنَهُ      كَمَا شَرِقَتْ صَدْرُ الْقَنَاءِ مِنَ الدَّمِ      شاعر: أعشى

تَشْرِقُ: نگاه می‌داری      أَذْغَنَهُ: فاش کردی او را      صَدْرُ: سینه      قَنَاءَ: نیزه

نگاه می‌داری (در زبان) سخن آن‌چنانی را که به تحقیق فاش کرده‌ای آن را مثل نگاه داشتن سینه‌ی نیزه خون را (ظاهراً مراد این است که همان‌طور

که نیزه نمی‌تواند خون را نگه دارد و خون از روی او به زمین می‌ریزد تو هم نتوانستی بدی‌های مرا که اسرار من بود نگه داری).

### شعر شماره ۲۰۳:

رُؤْيَةُ الْفِكْرِ مَا يُؤْوِلُ لَهُ الْأَمْرُ  
 مَبْنِيَا مَصَافٍ إِلَيْهِ مَفْعُولُ رُؤْيَةٍ لَاعِلِ رُؤْيَةٍ  
 مَرُّ مُعِينٍ عَلَى اجْتِنَابِ التَّوَانِي (لَمْ يُسَمِّ قَائِلُهُ)  
 خبر برای رؤیة (لام در طه به معنای ای)

رؤیة: نظر کردن    یؤول: يرجع (بازمی‌گردد)    مُعِين: ناصر (یاری‌کننده)

اجتناب: تباعد (دوری کردن)    التَّوَانِي: تکاسل (مستی، کسالت)

نظر کردن فکر آن چه را که بازگشت می‌کند به سوی او امر (انسان) یاری‌کننده است (انسان را) بر دوری کردن از مستی نمودن (یعنی اگر انسان عاقبت اندیش باشد از مستی دوری می‌کند).

### شعر شماره ۲۰۴:

و كُنْتُ إِذْ كُنْتُ إِلَهِي وَخَدَاكَ    لَمْ يَكْ شَيْءٌ يَا إِلَهِي قَبْلَكَ    لعبدالله بن عبدالاعلى القرشى

«كنت» در هر دو مورد تامه می‌باشد    الهی: منادا برای حرف ندای محذوف (مجموعاً معترضه)    وَخَدَاكَ: حال ای منفردا موجود بودی در وقتی که بودی ای خدای من در حالی که تنها و بی‌شریک بودی و نبود چیزی موجود پیش از تو ای خدای من.

### شعر شماره ۲۰۵:

وَالذَّنْبُ أَخْشَاءُ إِنْ مَرَرْتُ بِهِ    وَخَدَى وَأَخْشَى الرِّيَّاحِ وَالْمَطَرَا

الذَّنْبُ: مفعول برای فعل محذوف (أَخْشَى)    وَخَدَى: حال

شاعر: ربیع بن ضبیع که ۳۶۰ سال عمر کرد و در این شعر وصف می‌کند خودش را که قوتش از بین رفته و از هر چیزی می‌ترسد. و (می‌ترسم از) گرگ می‌ترسم از او اگر گذر کنم به او در حالی که تنها باشم و می‌ترسم از باده‌ها و باران.

### شعر شماره ۲۰۶:

دَعْوَتُ لِمَا نَابَنِي مِسُورًا    فَلَبَّيْ فَلَبَّيْ يَدَى مِسُورٍ

لام در لِمَا برای تعلیل    مِسُورًا: مفعول دعوت    فَلَبَّيْ: مفعول مطلق برای فعل محذوف أَلَبَّ (أَجَابَ)

مضافه إِلَيْهِ «فَلَبَّيْ» اول، بقرینه مابعد محذوف می‌باشد.    فَلَبَّيْ دوم: تأکید برای اولی

شاعر مردی اعرابی که دیه ای بر گردش آمد و او از مسور خواست که به جای او دیه را بپردازد و او نیز پذیرفت.

دَعْوَتُ: نَادِيَّة (خواندم، صدا زدم)    نَابَنِي: آصابنی (وارد شد بر من)    مِسُور: نام شخصی

خواندم به جهت حادثه‌ای که وارد شده بود مرا مسور را پس اجابت کرد (مرا) دو دست مسور.

### شعر شماره ۲۰۷:

إِنِّكَ لَوْ دَعَوْتَنِي وَدُونِي    وَزُرَاءُ ذَاتِ مَرْجٍ يَتُونِ    لَأَتَلْتُ لَيْلِي لَمَنْ يَدْعُونِي    (شاعر مشخص نیست)

واو: حالیه    دُونِ: عند    زُرَاءُ: زمین وسیع    ذَاتِ: صاحب    مَرْجٍ: ممتلی، (پُر)    يَتُونِ: گود و فراخ

همانا تو اگر بخوانی مرا و نزد من باشد زمینی وسیعی که دارای چاهی پرآب و گود و فراخ باشد همانا می‌گویم لَیْلِی از برای کسی که بخواند مرا.

(منظور مخاطب و محبوب شاعر است و این‌جا التفات رخ داده) (یعنی هیچ چیزی مانع اجابت کردن من به تو نمی‌شود).

شعر شماره ۲۰۸:

أَمَا تَرَىٰ حَيْثُ سَهِيلٌ طَالِعًا      نَجْمًا يُضِيءُ كَالشَّهَابِ سَاطِعًا (شاعر مشخص نیست)

طالعاً: مفعول تری 'نَجْمًا': ۱- بدل از طالعاً ۲- یا مفعول برای آغنی محذوف (نَجْمًا: زُوی نجم)

ساطعاً: حال از فاعل یضیء ساطعاً: لامعاً روشنایی دهنده ساطع: من سطعت النار ای ارتفعت شعلتها شهاب: شعله‌ی آتش  
آیا نمی‌بینی در مکانی که ستاره‌ی سهیل طلوع کننده است ستاره‌ای که روشنایی می‌دهد مانند شعله‌ی آتش مرتفع [شاعر تشبیه می‌کند ستاره‌ی  
سهیل را به شعله‌ی آتش].

شعر شماره ۲۰۹:

عَلَىٰ حِينِ إِلَهِي النَّاسِ جُلُّ أُمُورِهِمْ      قَتَدَلًا زُرَيْقُ الْمَالِ نَذَلَ الثَّعَالِبِ شاعر: أعشى که هجو می‌کند دزدان را

علی: به معنای فی قَتَدَلًا: مفعول مطلق برای «اندلوا» محذوف «زُرَيْقُ»: منادا برای حرف ندای محذوف

إِلَهِي: ماضی باب افعال بمعنی اشغَلَ جُلُّ: جمع أَجَلْ بمعنی الأعظم

نَذَلَ: ربودن زُرَيْقُ: مراد قبیله‌ی زُرَیْق است ثَعَالِب: جمع ثعلب (رویه)

در وقتی که مشغول سازد مردم را مهم‌ترین کارهایشان پس (بربای) ربودنی (بی) قبیله‌ی زریق مال (مردم) را همانند ربانیدن روبهان.

شعر شماره ۲۱۰:

إِذَا بِأَهْلِي تَحْتَهُ حَنْظَلَةٌ      لَهُ وَلَدٌ مِنْهَا فَذَاكَ الْمَذْرُوعُ شاعر: فرزوق

لَهُ: یعنی برای باهلی منها: یعنی از حنظلیه فَذَاكَ: ولد

بَاهِلِي: شخصی که منسوب به قبیله‌ی باهلی باشد. حَنْظَلَةٌ: زنی که منسوب به قبیله‌ی حنظله می‌باشد. مَذْرُوعُ: کسی که مادرش اشرف از پدرش باشد.

هر گاه مردی منسوب به قبیله‌ی باهله در تحت (تصرف و نکاح) او زنی منسوب به قبیله‌ی حنظله باشد و برای آن مرد بجهای باشد از آن زن پس  
آن بچه، بجهای است که مادرش اشرف از پدرش می‌باشد.

شعر شماره ۲۱۱:

و بُنِيتْ لَيْلَىٰ أَرْسَلْتَ بِشَفَاعَةٍ      إِلَىٰ فَهَلَا نَفْسٌ لَّيْلَىٰ شَفِيعُهَا شاعر: قیس بن ملوح

هَلَا: تحضیضه (بعد از «فهلأ»، کان با اسمش محذوف) (نفس: مبتدا شفیعها: خبر) (جمله «نفس لیلی شفیعها» خبر برای کان محذوف)

بُنِيتْ: خَبَرْتُ (باخبر شدم) از نبأ به معنی خبر

با خبر شدم که لیلی کسی را برای شفاعت نزد من فرستاده پس چرا لایلا خودش را شفیع خود قرار نداده است؟

شعر شماره ۲۱۲:

إِنَّ لِلْخَيْرِ وَاللَّشَرِّ مَدَىٰ      وَ كِلَا ذَلِكَ وَجْهٌ وَ قَبْلُ ذَلِك: مشار الیه آن، «ما ذکر» می‌باشد که در معنا تشبیه است.

شاعر: عبدالله زبیری از شعرای مخضرم از مشرکین قریش و از مخالفین سرسخت پیامبر اکرم ﷺ که در جنگ احد در صف مخالفین بود و بعد

از فتح مکه اسلام آورد. و این شعر از اشعاری است که در جنگ احد می‌خواند. مَدَى: غایه، منتهی

همانا برای خیر و شر غایتی است و هر کدام از این دو، چیزی هستند که روی و اقبال به‌سوی آن آورده می‌شود.

شعر شماره ۲۱۳:

كَلَا أَخِي وَخَلِيلِي وَاجِدِي غَضْدًا      فِي النَّائِبَاتِ وَالْإِمَامِ الْمَلِمَاتِ

هو مستتر در «واجدی» به «کلا» برمی گردد      غَضْدًا: مفعول دوم برای «واجد»

الخليل: الصديق صافي المودة      النائبات: المصيبات      واجد: من وَجَدَهُ اى ادرکه      الإمام: نزول

غَضْدًا: بازو - در این جا مراد یاور و مددکار می باشد      ملِمَات: جمع مُلِمَّة (نازله)

هر دو برادریم و دو دوستم یافته‌اند مرا یاور خود در مصائب و نزول حوادث.

شعر شماره ۲۱۴:

فَلَيْنَ لِقَائِكَ، خَالِيَيْنِ لَتَقَلَمَنَّ      أُنْبَى وَأَيْكَ فَارِسُ الْأَخْزَابِ

خَالِيَيْنِ: حال از ضمیر «ت» و ضمیر كاف

پس هر آینه اگر ملاقات کنم تو را در حالی که خالی باشیم (ز یاور) هر آینه خواهم دانست که کدام یک از ما اسب سوار (ماهر) جماعت هستیم.

شعر شماره ۲۱۵:

فَرِيضِي مِنْكُمْ وَهَوَايَ مِنْكُمْ      وَإِنْ كَانَتْ زِيَارَتُكُمْ لِمَامَا

شاعر: جریر که مدح می‌کند هشام بن عبدالملک را.

ریش: معاش      هوی: میل النفس      لِمَامَا: زیارت کم

پس امرار معاش من از شماست و میل نفس من با شماست اگر چه بوده باشد زیارت کردن (من) شما را گاه به گاه.

شعر شماره ۲۱۶:

بَكَتْ عَيْنِي الْيُسْرَى فَلَمَّا زَجَرْتُهَا      عَنِ الْجَهْلِ بَعْدَ الْحِلْمِ أَسْبَلْنَا مَعَا

أَسْبَلْنَا: رَوَى اسْتَبَلْنَا بمعنى بَكَا      معاً: حال

يُسْرَى: چپ      أسْبَلْنَا: مِنَ الْإِسْبَالِ (ریزش اشک)      زَجَرْتُ: منع      حِلْم: صبر

گریست چشم چپ من، وقتی که منع کردم او را از روی نادانی پس از صبر کردن، هر دو چشم گریستند در حالی که با هم بودند.

شعر شماره ۲۱۷:

فَسَاغَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا      أَكَاذُ أَغْصُ بِالْمَاءِ الْحَمِيمِ

شاعر: عبدالله بن یعرب کشته شده‌ای داشت انتقامش را گرفت سپس این شعر را سرود

أَكَاذُ خبر كنت      أَغْصُ: خبر أَكَاذ      الحميم: رَوَى الْفُرَات: گوارا

ساغ: هَذَا (گوارا شد)      أَغْصُ: گلوگیر شدم

حمیم: از اضداد است هم به معنی گرم و هم به معنی سرد و این جا مراد سرد است.

گوارا شد برای من آب در حالی که پیوسته در گذشته نزدیک بود که گلوگیر شوم به وسیله‌ی آب سرد. (منظور شاعر این است که در گذشته حتی

آب سرد و گوارا از گلویش پایین نمی‌رفت به علت غضب و ناراحتی اما اکنون که انتقام خود را گرفته دیگر چنین نیست).

## شعر شماره ۲۱۸:

و من قبل نادى كل مولى قرابةً فما عطفت مولى عليه العواطف (شاعر مشخص نیست)

و من قبل آى: من قبل الحرب      مولى: مراد از مولى، پسر عمو مى باشد.      مولى: بدل از هاء در عليه و به جهت ضرورت مقدم شده  
العواطف: فاعل برای عطف

و از پیش (از شروع جنگ) به یاری طلبید هر پسرعمویی، خویش خود را ولی مهربانی (و توجه) نکردند عواطف (خویشی) بر آن پسرعموها.

## شعر شماره ۲۱۹:

إذا أنا لم أومن عليك و لم يكن لقاءك إلا من وراء وراء (شاعر مشخص نیست)

جواب «اذا» در بیت بعد می باشد      من وراء آى من وراء الحجاب      وراء دوم: تأکید برای اولی

أومن: متکلم من الایمان بمعنی الاعتماد      لقاء: مصدر لقیه آى راء      وراء: خلف

لم یکن ۲ احتمال: ۱- تامه باشد به معنی لم یکمل      ۲- ناقصه باشد و خبر، محذوف باشد (لم یکن لقاءک میسرأ لی)

هر گاه من اعتماد نکنم بر تو و نبوده باشد دیدار تو (میسر برای من) مگر از پشت پرده (پس مرا از وصل تو بهره ای نیست)

## شعر شماره ۲۲۰:

و لقد صدلت عليك كل ثیبة و أتیت فوق بنی کلب من عل شاعر: فرزقد و هجو می کند جریر شاعر و قومش بنی کلب را.

محققاً تمام راههای کوه را بر تو بستم و از بالای سر «بنی کلب» بر آنها وارد شدم.

## شعر شماره ۲۲۱:

و قد اغتدی و الطیر فی و کناها بمنجرد قید الأوباد هیکل

مکر مکر مقبل مدبر معاً کجلمود صخر خطه السیل من عل شاعر: امرء القیس در وصف اسب خود هنگام شکار

مکر مکر مقبل مدبر: صفات منجرد معاً: حال از مقبل و مدبر کجلمود: خبر برای مبتدای محذوف عل: نکره است زیرا مراد شاعر تشبیه

اسب خود به تخته سنگی است که فرو می ریزد از مکان مرتفع غیر معینی، نه از مکان مرتفع خاصی تا معرفی باشد.

و محققاً صبح می رفتم - برای شکار - در حالی که پرندگان در آشیانه هایشان بودند (یعنی صبح بسیار زود می رفتم) با یک اسب کوتاه موی که

مانع از فرار کردن صید بود و این چنین صفت داشت که بسیار حمله کننده (در هنگام حمله) و بسیار فرار کننده (در موقع فرار) روی آورنده و

پشت کننده بود. (او) همانند تخته سنگ کوهستان بود که سیل آن را از جا کنده و از بالا به پایین سرازیر کرده باشد.

## شعر شماره ۲۲۱:

این شعر به ۲ صورت روایت شده است: (شاعر: حسان بن ثابت الاصلی که مدح می کند اولاد جفنه را.)

۱- یسئون من ورة البریص علیهم بردی یصقن بالرحیق السلسل

علیهم: متعلق به «ورده» زیرا «ورده» متضمن معنی «نزول» است کانه قال: ورد البریص نازلاً علیهم

بردی آى ماء بردی (مضاف مقدّر می باشد)      بریص: نام گیاهی      ریحیق: شراب      بردی: اسم نهر خوش گواری است در شام      سلسل: گوارا

و روان یصقن: مخلوط شده است آمیزش داده شده

می‌آشامند (اولاد جُفَنَه) کسی را که وارد بازو گیاه بریص را بر ایشان، آب بُردی را که ممزوج شده باشد با شراب خوش گوار

۲- یُسْتَقَوْنَ مِنْ وِرْدِ الْبَرِیصِ عَلَيْهِمْ بِرَدَى یَصْنُقُ بِالرَّحِیقِ السَّلْسَلِ

علیهم: متعلق به وِرْدِ لَنْضَمَتَه معنی الورود بردی ای ماء بردی ( مضاف مقدّر می باشد)

وِرْد: آبی که بر مردم وارد می‌شود یا مردم بر او وارد می‌شوند. بریص: نهری که منشعب می‌شود از بردی

سیراب می‌شوند (اولاد جُفَنَه) از آن بریص (که وارد می‌شود) بر ایشان (یعنی از آب) بردی که ممزوج شده با شراب خوش گوار

## شعر شماره ۲۲۴:

أَكُلْ أَمْرٍ تَحْسِينِ أَمْرَةٍ وَ نَارٍ تَوْقِدَ بِاللَّيْلِ نَاراً شاعر: ابی داود که خطاب می‌کند به همسرش برای آگاهی دادن به او

أ: همزه توبیخیه کُلْ: مفعول اول امرء: مفعول دوم تحسین: تزعمین (بفتح السین فی لفه جمیع العرب إلا بنی کنانه فأنهم یکسرونه) توقد: ( به چهار گونه روایت شده و محتمل است)

۱- تَوَقَّدَ: بنابر این که مضارع باب تَفَعَّلَ باشد و یک تاء از آن حذف شده (تَوَقَّدَ) (میرزای ابوطالب، بقاعی)

۲- تَوَقَّدَ: بنابر این که مضارع مجهول باب تَفَعَّلَ باشد. (طریقه النقیه، شرح مغنی حجت هاشمی)

۳- تَوَقَّدَ: بنابر این که ماضی باب تَفَعَّلَ باشد. (حاشیه حسینی و حاشیه دشتی)

۴- تَوَقَّدَ: بنابر این که ماضی مجهول باب تَفَعَّلَ باشد. (این وجه را جامع الشواهد نقل کرده اما ظاهراً غلط است زیرا وقد هنگامی که به باب تَفَعَّلَ برود لازم است و مجهول نمی‌شود).

آیا هر مردی را گمان می‌کنی مرد (واقعی و انسان حقیقی و کامل در انسانیت) و هر آتشی که برافروخته می‌شود در شب آتش (سودمند که به جهت گرم شدگان و راهنمایی مهمان می‌افروزند)

علت تقدیر «کُلْ» قبل از «نَار» آن است که اگر نَارِ عَف بر «امرء» اول باشد و «نَاراً» عطف بر «امرء» دوم باشد مستلزم عطف دو اسم با یک حرف عطف، بر دو معمول دو عامل است و این گونه عطف محل خلاف است ولی اگر مضاف مقدّر باشد عطف بر دو معمول عامل واحد لازم می‌آید که یک مسأله‌ی اتفاقی است.

## ترجمه لغات:

تَفَرَّقُوا آیادی سَبَا ای مثل آیادی سَبَا متفرق شوید در حالی که مثل مردم سَبَا می‌باشید - سَبَا اسم شهری است در قرآن - مجید از آن یاد شده [جنتک من سَبَا بَنَی یقین] و مردم او به واسطه‌ی سیل عرم متفرق شدند و مراد از آیادی سَبَا مردم آن شهر است و این جمله یک مثل گردیده است. آیادی معرفه می‌باشد زیرا به سَبَا که علم است اضافه شده و حال می‌باشد از فاعل «تَفَرَّقُوا» و حال باید نکره باشد و این جا چون آیادی جانشین مضاف نکره (مثل) گردیده اشکالی ندارد و مثل چون از اسماء متوَعَّل (غرق شده) در ابهام است به اضافه شدن به معرفه معرفه نمی‌شود و دائماً نکره است.

سبحان: علم است برای تسبیح به معنی پاک گردانیدن فَجَارَ: علم است برای فجرة به معنای زشت کاری کردن خَمَادَ: علم است برای محمده به معنای ستودن لا یسأم: خسته نمی‌شود مانند آیه شریفه [لا یسأم الإنسان من دعاء الخیر (مفعول به)] ای من دعائه الخیر (فصلت ۴۹)

حج: یکسر لغت اهل نجد است و بفتح لغت اهل حجاز است و هر دو فصیح است. (حج: قصد کردن) مغزل: جدا شدن [و نادى نوح ابن و  
 كان فى مغزل] هود ٤٢ طالعا: بالا رونده (انا ابن جلا و طلاع الثايبا / متى اصح البعانة تعرفونى)  
 ووصف: ذکر شد البوائك: جمع البائكة به معنى شتر جوان قوى الخذر: كثير الخذر  
 نهض: حرکت کرد الکفاف: آنچه که مقدار معاش و لازم زندگی است نه ناقص و نه زائد.  
 الورع محمود مقاصد: شخص تارک حرام ستوده شد مقاصد او (زیرا قصه‌های او بر طبق شرع است)  
 پیغمبر اکرم ﷺ بهترین عمل در ماه مبارک رمضان را ورع عن محارم الله (اجتناب از حرام). معرفی نمودند.  
 شلت پده: خشک شد دست او و وصفش أشل است (شلت یمینک إن قتلت لملما)  
 ولى: ولى عليهم ولایة - گاهی متعدی بنفسه می‌شود چون (ولیهم) در این صورت شاهد مثال نمی‌باشد  
 سیویه گفته ولایة مصدر در ولایة اسم مصدر است - المراد بها التصرف فى الأمور  
 حرقه: کار (بر جرف جمع بسته می‌شود) غدا غدا: صبح کرد صبح کردى أبى إباء: امتناع کرد امتناع کردنى [أبى الله إلا أن یتیم نوره]  
 نقر نفازا: کوچ کرد کوچ کردنى [فلولا نقر من كل فرقة منهم طائفة] ١٢٢ توبه  
 شرد: رمید (احذروا نفازا النعم فما كل شارد يتردود) جال: حرکت کرد  
 سغل: سرفه کرد صرخ: آواز کرد به نحوی که فریاد رسی دارد (یا صریخ المستصرخین) دعای کبیل  
 سهل: اسب شبیه کشید نهیق: آواز الاغ را گویند رخل: کوچ نمود و سفر کرد  
 ستر بینهم سفاقة: اصلاح کرد (استفرونی بینک و بینهم) جزل: استوار و پابرجا شد فصیح: زیان از لکنت خارج شد  
 ذهاب: رفتن [ناعلى ذهاب به لقادرون] بلع مصدرش بلعة به معنای روشنائی نهضة: خوشحالی و سرور [حدائق دات بهجة] شیع: سبزی  
 تزکیه: (۳ معنی دارد) ۱- تطهیر [قد افلح من زكاهها] (شمس) ۲- مدح کردن (تزکیة المرء نفسه قبیح) ۳- اخراج زکات مال  
 استعاذ بالله: إلتجأ إليه (پناه برد به او) یرتع: یصیر (الثلاثة) أربعة التللم: أصله الاجتماع خوئل: پیر شد  
 سرفه: نیکو غذا خورد باسر: قمار بازی کردن تنزی: حرکت دادن نشدت: یافتم گمشده را یک نوع یافتنی که این دارد عظیم است.  
 شعر شماره ۲۲۵: فرشتی بخیر لا اکوئن و مدحتی / کناجت یوما صخره یغسیل (شاعر مشخص نیست)  
 واو به معنی مع کناجت یوما صخره یغسیل: کنایه از کسی که کار بی فایده و بدون نتیجه انجام می‌دهد.  
 رش: فعل امر بمعنی اصلاح کن ناجت: تراشیده مدحة: مدح صخره: سنگ سخت  
 غسیل: آنچه که عطار به وسیله آن غبار را از روی اجناس خود برطرف می‌کند که از پر مرغ می‌باشد و به آن جاروب عطاران می‌گویند.  
 پس اصلاح کن (أمر) مرا به خیر تا نباشم من و مدح کردنم همانند کسی که تراشیده است در روزی، سنگ سخت را بوسیله جاروب عطاران  
 (شاعر به مخاطب می‌گوید کاری کن که وقتی من مدح می‌کنم در نفوس تأثیر گذار باشد و بی فایده نباشد)

ما إِنْ وَجَدْنَا لِلْهَوَىٰ مِنْ طِبِّ ۖ      وَ لَا عَدِيْنَا قَهْرَ وَجْدٍ صَبِّ ۖ (شاعر مشخص نیست)

ما: نافیہ    إِنْ: زائده    مِنْ: زائده    قَهْرَ: مصدر مضاف به صَبِّ    صَبِّ: مضاف الیه در اصل مفعول    وَجْدَ: فاعل برای «قهر»

هوی: میل    وَجْدَ: شدة الشوق    طِبِّ: علاج    صَبِّ: عاشق    لا عَدِيْنَا: وَجَدْنَا دائماً    قهر: غلبه

نیافتم برای مثل (نفس) علاج (و چاره‌ای) را و یافتیم دائماً (و دیدیم) غالب شدن شوق (و عشق) زیاد، عاشق را. (منظور شاعر این است که هوای نفس بر همه غالب است و انسان را شکست می‌دهد. البته افرادی هستند که بر هوای نفس غلبه می‌کنند و گاه نمی‌کنند که به ایشان متقین می‌گویند: إِنْ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اتِّقَاكُمْ -- أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا يَحْزَنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ).

أَتَجَبُّ أَيَّامَ وَالِدَاءِ بِهِ      إِذْ تُجَلَّاءُ فَنَعْمَ مَا نَجَلَا -- نَعَمْ نَجَلًا تُجَلَّاءُ ذَلِكَ الْوَلَدُ      شاعر: أَعشى که مدح می‌کند شخصی به نام سلامة را

أَيَّامَ: مضاف و إِذْ: مضاف الیه    وَالِدَاءِ: فاعل «أَتَجَبُّ»    ضمیر در «والداه» و در «به» به شخصی به نام «سلامه» بر میگردد.    ذَلِكَ الْوَلَدُ: مخصوص به مدح    أَتَجَبُّ: نجیب شد و فضل و برتری او روشن شد.    نَجَلًا: زائده، متولد کرد

نجیب شدند والدین سلامت به واسطه‌ی او در روزی که متولد ساختند او را پس خوب زائیده شده‌ایست او.

تُسَبِّحُ امْتِيحاً نَدَى الْمَسَاكِ رِيْقَتَهَا      كَمَا تَضْمَنُ مَاءَ الْمُرْتَةِ الرَّصْفُ (شاعر: جریر)

فاعل «تُسَبِّحُ»: هئ که به ام عمرو بازمی‌گردد.    امْتِيحاً: ۱- حال (تأویل به مشتق می‌رود: ممتحیة)    ۲- یا در اصل عند الامتیاح بوده

نَدَى: مفعول دوم    الْمَسَاكِ: مفعول اول    «ماء» در «کما»: مصدریة    امْتِيح: مسواک کردن    تَضْمَنُ: اشتمل    نَدَى: رطوبت و نم

مُرْتَه: ابر    رِيْقَه: آب دهان    الرَّصْفُ: جمع و صفت سنگ‌های چیده شده در میل

آب می‌دهد (ام عمرو) در حال مسواک کردن، تری آب دهانش را (به) مسواک، همانگونه که سنگ‌های چیده شده در محل سیلاب، آب ابر را دربر می‌گیرند. (ظاهراً شاعر مسواک کردن ام عمرو را مدح می‌کند).

نَرَى أَنَا هُمَ (بیت قل)

كَمَا خَطَّ الْكِتَابُ بِكَفِّ يَوْمًا      يَهُودِيٌّ يُقَارِبُ أَوْ يَزِيلُ      شاعر: ابی حَیة النَّمیری که وصف می‌کند دیاری را و آثار بر جای مانده‌ی آن را.

«ماء» در «کما»: مصدریة    خَطَّ: ماضی مجهول    الْكِتَابُ: بمعنی المکتوب    بِكَفِّ: مضاف    يَهُودِيٌّ: مضاف الیه

مفعول «یقارب» و «یزیل» محذوف: بَعْضُ خَطِّهِ مِنْ بَعْضٍ    يَزِيلُ: یباعد

(می‌بینی علامت‌های آن منزل‌ها را) که مانند نوشته شدن نوشته‌ای است که به‌دست یهودی در روزی بوده که نزدیک باشد بعضی از خط‌ها به بعضی یا دور باشد. (وجه شبه بی‌نظمی است زیرا خط یهودی دارای بی‌نظمی است).



نَجْوَتْ وَ قَلَّ بَلُّ الْمَرَادَى سَيْفَهُ مِنْ ابْنِ أَبِي شَيْخِ الْأَبَاطِحِ طَالِبِ

مِنْ ابْنِ أَبِي: مِنْ ذِمِّ ابْنِ      ابْنِ: مضاف      طَالِبِ: مضافٌ إليه      شَيْخِ الْأَبَاطِحِ: صفت برای مجموع مضاف و مضافٌ الیه

این شعر را معاویه لعنه الله گفته بعد از این که ۳ تن از خوارج تصمیم گرفتند که هر کدام یکی از معاویه، عمرو عاص و امیرالمؤمنین علیه السلام را به قتل برسانند که آن دو جان سالم به سر بردند و فقط امیرالمؤمنین علیه السلام به توسط ابن ملجم مرادی علیه اللعنه به شهادت رسیدند.

بَلُّ: مرطوب کرد، تر کرد      سَيْفِ: شمشیر      أَبَاطِحِ: جمع أَبَطَحٍ: مراد مکه و نواحی اطراف آن

نجات یافتن (از کشته شدن) و حال آن که به تحقیق تر کرده بود (ابن ملجم) مرادی (علیه اللعنه) شمشیرش را از (خون) پسر ابی طالب که این صفت دارد که بزرگ مکه است.

كَانَ بِرَدَّوْنَ أَبَا عِصَامٍ      زَيْدٌ حِمَارٌ ذُقْ بِاللَّجَامِ (شاعر مشخص نیست)

بِرَدَّوْنَ: اسب غیر عربی (اسبی که پدر و مادرش خوش نژاد و عربی باشند را عتیق گویند)      أَبَا عِصَامٍ: کنیه‌ی مردی

«زید» ۲ احتمال: ۱- مردی غیر از ابا عصام است ← بِرَدَّوْنَ: مضاف، زید: مضافٌ الیه، ابا عصام: منادا ← حرف ندا محذوف است

۲- همان ابا عصام است ← این شعر دیگر شاهد مثال نمی باشد. بِرَدَّوْنَ مضاف، ابا عصام مضاف الیه و طبق قصر آب که در تمام حالات با الف می آید و زید بدل یا عطف بیان از ابا عصام می باشد.

گویا یابوی (اسب بارکش) زید، - (ی) ابا عصام - درازگوشی است که به آن دهنه زده شده است (شاعر ذم می کند اسب زید را و می گوید که از اسب بودن فقط دهنی آن را دارد و الا مانند دراز گوش می ماند).

هَما خَطَّتَا إِسَارَ وَ مِثَّةٍ      وَ إِمَادَمَ وَ الْمَوْتَ بِالْحَرِّ أَجْدَرُ

شاعر «تأبط شراً» می باشد که دشمنانش در کوه به او حمله کردند و او برای این که به وسیله‌ی آن‌ها کشته نشود یا اسیر نشود خود را از کوه به پایین انداخت و جان سالم به در برد.      خَطَّةٌ: امر، حالت      أَجْدَرُ: سزاوارتر

آن دو (کاری که آن‌ها دریاره‌ی من اجرا می کردند اگر به دستشان می افتادم) یا امر اسارت و مَنَتِ (آرد کردن) بود یا (ریختن) خون و (البته) مرگ به (انسان) آزاده سزاوارتر است. (یعنی با انداختن خود از کوه اگر هم می مردم سزاوارتر بود از اسارت یا کشته شدن به وسیله‌ی دشمن)

در یک روایت إِسَارَ و مَنَ و دم مرفوع آمده که در این صورت آن‌ها بدل از خَطَّتَا هستند نه مضاف الیه و نون خَطَّتَا به واسطه‌ی ضرورت حذف شده است.

خَلِيلُ أُنْكَأَ مَنَى بِالذِّی كَسَبَتْ      بَدَى وَ مَالِي فِيمَا بَقِيتِي طَمَعُ

خَلِيلِ: أصله خَلِيلِي      مَ: نافیه      بَقِيتِي: زَوِيٌّ يُغِطِنِي (مع حذف لام الفعل للضرورة)      إِقْبِنَاءُ: اکتساب

خلیل: اصله خلیل‌ی      مَ: نافیه      بَقِيتِي: زَوِيٌّ يُغِطِنِي (مع حذف لام الفعل للضرورة)      إِقْبِنَاءُ: اکتساب

دوست من مالک‌تر است از من نسبت به چیزی که کسب کرده است دست من. و نمی‌باشد برای من در چیزی که دوستم کسب می‌کند طعمی (شاعر می‌خواهد بگوید که نسبت به دوستش سخاوتمند است و توقع عوضی هم ندارد).

#### شعر شماره ۲۳۴:

أَطَوَّفُ مَا أَطَوَّفَ ثُمَّ أَوَى إِلَى أُمَّا وَيَرْوِيهِ النَّقِيعُ (شاعر معلوم نیست)

ما: مصدر به ظرفه اُمَّا: اصله اُمی تطويف: من طاف حول الكعبة و التعميل فيه للتكثير أَوَى: أَرَجَعَ نقيع: دوغ ترش یا آب شیرین بسیار دور می‌گردم (طواف می‌کنم) مدتی که دور می‌گردم سپس بازمی‌گردم به‌سوی مادرم، و سیراب می‌کند مرا دِوَغ.

#### شعر شماره ۲۳۵:

و لَسْتُ بِمُدْرِكٍ مَا فَاتَ مِنِّي بِلَهْفٍ وَلَا بِلَيْتٍ وَلَا لَوْ أَتَى (شاعر غیر معلوم)

بِ: زائده مُدْرِكٍ: رؤیِ براجیع بِلَهْفٍ در اصل: یالَهْفی بِلَيْتٍ در اصل: یالیتنی لَهْف: حسرت خوردن

در «لو آتی» جواب «لَوْ» حذف شده و کُلَّ عبارت چنین است: لو آتی (کذا لكان كذا) یعنی اگر همانا من چنین بودم، چنان می‌شد. نیستم بدست آورنده، چیزی را که فوت شده است از من به‌وسیله‌ی (گفتن من) یا لهفی (یعنی حسرت می‌خورم) و نه به‌وسیله‌ی (گفتن من) یالیتنی (یعنی ای کاش که کرده بودم) و نه به‌وسیله‌ی (گفتن من) لو آتی را (یعنی اگر کرده بودم چنین کار را چنان شده بود).

#### شعر شماره ۲۳۶:

أَوْدَى بَنِيَّ وَأَغْتَبُونِي حَسْرَةً عِنْدَ الرُّقَادِ وَغَبْرَةً مَا تَقْلَعُ

شاعر: ابی ذؤیب که این شعر را در رثاء ۵ پسرش گفته که در یک روز در اثر طاعون هلاک شدند. و شعر ۲۳۷ بیت بعدی همین شعر است. بَنِيَّ: اصله بَنُونَ + ی عِنْدَ: رؤی بعد اودى: هلك اَغْتَبُونِي اَوْزُونِي رُقَاد: نوم (خواب) غَبْرَةٌ: دَمْع (اشک) قَلَع: انتزع الشيء من أصله هلاک شدند پسران من و به ارث گذاشتند حسرت را (برای من) هنگام خواب و اشکی را که برطرف نمی‌شود.

#### شعر شماره ۲۳۷:

سَبَّوْهُ هَوًى وَأَغْتَابُوا لِهَوَاهِمَ فَتَخَرَّمُوا وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَضْرَعٌ (بیت بعد اودى بَنِيَّ) شعر ۲۳۶

هَوًى: هَوًى + ی هَوًى: ميل إغتاغ: سرعة السير تَخَرَّمُوا: هَلَكُوا مَضْرَع: مكان مَضْرَع (مكان افتادن بر زمین) جَنْبٍ: از زیر بقل تا ران (پهلوی) پیشی گرفتند (آن پسران) خواهش مرا و با سرعت رفتند به سوی خواهش خویش (مظور مردن آنهاست) پس هلاک شدند (و این مرگ اختصاص به آنها ندارد) و برای هر پهلویی مکان افتادنی است.

#### شعر شماره ۲۳۸:

ضَعِيفُ النَّكَايَةِ أَغْدَاةُ يُخَالُ الْفِرَارُ يِرَاجِي الْأَجَلَ (شاعر نامعلوم)

ضَعِيفُ: خبر برای متدای محذوف (هو) النَّكَايَةِ: در اصل فاعل «ضعيف» می‌باشد و فاعل خودش محذوف است. أَغْدَاةُ: مفعول «النكايه» الْفِرَارُ: مفعول اول برای «يُخَالُ» نَكَايَةِ: كُشْن یا مجروح کردن يِرَاجِي: يُبَاعِدُ يُخَالُ: يَطْنُ أَجَلَ: غاية الوقت في الموت آن مرد از (جنگیدن و) کشتن دشمنان ناتوان است و گمان می‌کند که فرار (از دشمن) أَجَلَ را دور می‌کند (و به تأخیر می‌اندازد).

شعر شماره ۲۳۹:

يُحَايِي بِهِ الْجِلْدُ الَّذِي هُوَ حَازِمٌ      بِضَرْبَةٍ كَثِيهِ الْمَلَا نَفْسَ رَاكِبٍ      شاعر: نامعلوم

ضمیر در «به» به الماء برمی گردد.      الجِلْدُ: فاعل «يُحَايِي»      الَّذِي: صفت «الملا»      كَثِيهِ: در اصل فاعل برای «ضَرْبَةٍ»

الملا: مفعول برای «ضربة»      نفس: مفعول برای «يُحَايِي»

بعید نیست که بگوئیم مصدر (ضَرْبَةٍ) مضاف به مفعول (كَثِيهِ) است و فاعلش محذوف و «الملا» منصوب به نزع خافض است (ضربة الجلد كَثِيهِ

على الملا)      يُحَايِي: زنده می گرداند      جِلْدُ: قوی      حازم: دوراندیش      الملا: خاک      راکب: شترسوار

زنده می گرداند (و نجات می دهد) به وسیله ی آب، شخصی که قوی و دوراندیش است به وسیله ی زدن دو کف (دستش) خاک را، جان شتر سواری

را (یعنی شخصی که دوراندیش بود تیمم کرد و آبی را که داشت به شتر سوار تشنه ای داد و جان او را نجات داد).

شعر شماره ۲۴۰:

أَكْفَرًا بَعْدَ رَدِّ الْمَوْتِ عَنِّي      وَ بَعْدَ عَطَانِكَ الْمَائَةَ الرِّتَاعَا

كُفْرًا: منصوب به فعل محذوف (أكفر)      : مفعول اول «عطانك» محذوف: (إيتاي)      مفعول دوم «عطانك»: المائة

شاعر قطامی می باشد. قومی او را اسیر و اموالش را گرفته بودند و قصد قتلش را داشتند و شخصی به نام «رفره» او را نجات داد و اموالش را

بازگرداند و اموال آن قوم را مصادره کرد و ۱۰۰ شتر از اموال آن قوم را به او داد و شاعر مدح می کند او را.

كُفْرًا: جُحُودُ النِّعْمَةِ (نقیض الشکر) (جُحُود: انکار)      مائة: صد      رِتَاع: جمع راتع به معنی شتر چرنده

آیا (کفران می کنم) کفران کردنی (نعمت تو را) بعد از بازگرداندن تو کشته شدن را از من و بعد از بخشیدن تو به من صد شتر چرنده را.

شعر شماره ۲۴۱:

أُظْلِمُ إِنْ مُصَابِكُمْ رَجُلًا      أَهْدِي السَّلَامَ نَجِيَّةً ظُلْمٌ      (شاعر حارث بن خالد)

أ: حرف ندا      ظُلْمٌ: رُؤْيُ ظُلُوم (کثیر الظلم)      رجلاً: مفعول مصاب      أهدي: روی رد      السَّلَامَ: مفعول به      نَجِيَّةً: مفعول له      ظُلْمٌ: خبر إن

ظُلْمٌ: منادای مرخّم. در اصل ظُلْمَةٌ بوده که تصغیر «ظُلْمَةٌ» می باشد.      مُصَابٌ: مصدر میمی (مصیبت انداختن)      أهدي: هدیه فرستاده است

ای ظلمه، همانا به مصیبت انداختن شما مردی را که این صفت دارد که هدیه فرستاده است (به سوی شما) سلام را به جهت تحیت ظلم است؟

(در حق او).

شعر شماره ۲۴۲:

حُبُّ يَوْمٍ عَاقِلٌ لَهْوًا صَبِيٌّ      (مصراع دوم را نیافتم)

حُبُّ: مبتدا      صَبِيٌّ: خبر      لهوٌ: سرگرمی و بازی      صَبِيٌّ - صَبِيٌّ: فَعْلٌ فِعْلٌ الصَّبِيٌّ: بچه

دوست داشتن عاقل روزی کار لهو را کار کودکانه است.

شعر شماره ۲۴۳:

بَذَلُ مَجْهُودٍ قَلِيلٌ زَيْنٌ      مَنَعَ ذِي غِنًى حَقُوقًا شَيْنٌ

ذی: صاحب      مَجْهُودٌ: چیزی که با زحمت بسیار و رنج بی شمار به دست آمده      قَلِيلٌ: انسانِ قلیل المال      زَيْنٌ: زینت      شَيْنٌ: زشت

بخشش انسان دارای مال اندک، آنچه را که با زحمت بسیار به دست آورد، زینت است و منع کردن انسان غنی حقوق (دیگران) را زشت است.

#### شعر شماره ۲۴۴:

قَدْ كُنْتُ دَائِنْتُ بِهَا حَسَنًا      مَخَافَةَ الْإِفْلَاسِ وَاللَّيَانِ      (شاعر زیاد عنبری قبل لرؤية)

إفلاس: بی چیز شدن، ورشکستگی      لیان: سرگردان کردن و امروز و فردا کردن در پرداخت دین.

«دائنت بها» ۲ معنی دارد:

۱- قرض دادم فلان چیز را ← ضمیر ها به قبیله (آنچه که کب می کند مرد آن را از مال) برمی گردد.

۲ گرفتم در مقابل دینم فلان چیز را ← ضمیر هاء به «کنیز» برمی گردد.

ترجمه شعر بنا بر معنی اول ← به تحقیق قرض داده بودم به وسیلهی آن مالی که کب کرده بودم به خنان به علت ترس از ورشکستگی و سرگردان کردن (دیگران، شاعر مدح می کند حسان را در خوش حسابی)

ترجمه شعر بنا بر معنی دوم ← به تحقیق گرفته بودم آن کنیز را در مقابل قرضی که به حسان داده بودم به علت ترس از ورشکستگی و سرگردان کردن (حسان مرا) (شاعر ذم می کند حسان را به علت بدحسابی)

#### شعر شماره ۲۴۵:

ضَرْوبٌ يَتَصَلَّى السَّيْفِ سَوْقَ بَسْمَاتِهَا      إِذْ عَدَمُوا زَادًا فَإِنَّكَ عَاقِرٌ      (شاعر: ابوطالب در رثاء ابا امیه که به سمت شام می رفت که در راه از دنیا رفت)

«ضروب» خبر برای مبتدا محذوف (هو)      بسماتها ای بسمات ابل      نعتل: دم شمشیر، تیزی شمشیر      سواق: جمع ساق

عاقر: بی کننده      سیمان: جمع سمن (چاق)

او بسیار زنده است با دم شمشیر ساق های شران چاق را و زمانی که معدوم سازند طعام را (به واسطه ی خوردن) پس همانا تو (دوباره) بی کننده ای

#### شعر شماره ۲۴۶:

أَتَانِي أَنَّهُمْ مَرْقُونٌ عِرْضِي      جِحَاشُ الْكِرْمَلَيْنِ لَهَا قَدِيدٌ

«أنهم مرقون عرضي» فاعل «أتاني»      الکرملین: با زره هم آمده      جحاش: خبر برای مبتدای محذوف (هم)

شاعر: زید الخیل است که پیغمبر ﷺ او را زید الخیر نامید و با این شعر هجو می کند قومی را که بدگویی او را کرده بودند.

أتانی: رسید به من      مرق: بسیار پاره کننده      عرّض: آبرو      جحاش: جمع جحش (کره الاغ)

الکرملین: اسم آبی است در کوه طی      قدید: آواز

(خبر) رسید به من که همانا آن ها بسیار پاره کننده (و ریزنده اند) آبروی مرا، (آن ها نزد من) مانند کره الاغ های آب کرملین هستند که دارای آواز هستند (و از آوازشان ضرری به کسی نمی رسد)

#### شعر شماره ۲۴۷:

وَإِلَّا لَا يَذْهَبُ شَيْخٌ بَاطِلًا      حَتَّى أُبْرِئَ مَالَكَا وَكَامَلًا

الْقَاتِلِينَ الْمَلِكِ الْحَلَالَا      خَيْرٌ مَمْدًا حَسْبًا وَنَانِلَا      (شاعر امره القیس و این شعر را رمای گفت که به او خبر رسید که بی اسد پدرش حجر را کشته است)

القَاتِلِينَ: صفت برای «مالا کاهلاه» که اسم ۲ قبیله از بنی اسد است.      حلالا: بزرگ (با حاء یا جیم) (صفت برای الملک)      نائل: عطا

(آن دو قبیله‌ای که این دو صفت را دارند) کشته‌اند پادشاه بزرگ (منظور پدر شاعر است) را که بهترین شخص قبیله‌ی معد از جهت نصب و بخشش است. (الملک: مفعول به برای القاتلین) (خیر: صفت دوم برای الملک)

#### شعر شماره ۲۴۸:

ثُمَّ زَادُوا أَتَهُمْ فِي قَوْمِهِمْ غَفَرٌ ذَتَبَهُمْ غَيْرُ فَخْرٍ (شاعر طرفه است که قومش را وصف می‌کند)

متعلق زادوهم محذوف ای: زادوا علی غیرهم قومهم: حال از «هم» ذَتَبَهُمْ: مفعول «غَفَرٌ» غَفَرٌ: جمع غافر

در این شعر، مبالغه مقصود نمی‌باشد زیرا شاعر در مقام مدح است. فَخْرٌ: جمع فُخْر (فخر هم روایت شده به معنی کذب).

سپس زیادتی درند آن قوم (بر غیر خودشان) که همانا آن‌ها در حالی که در قومشان هستند بسیار آمرزنده‌اند گاهانشان را و فخر کننده و مباحثات کننده نیستند (یعنی از خطای یکدیگر می‌گذرد).

#### شعر شماره ۲۴۹:

وَاهَا لِلَّيْلِ أُمُّ وَاهَا وَاها هِيَ الْمُتَى لَوْ أَنَّهُا نِلْنَاها شاعر: النجم العجلی

لَوْ لِلتَّمَتَى «هاه» در «أَنَّهُا» ضمیر قصه می‌باشد. ضمیر در «نِلْنَاها» به «الْمُتَى» بازمی‌گردد.

وَاهَا: اسم فعل مضارع به معنی آعجب (هنگامی که از طیب شینی تعجب می‌شود گفته می‌شود)

مُتَى: جمع مُتَيَّة (آرزو) نِلْنَا: مِنَ النِّيل (رسیدن)

تعجب می‌کنم از پاکیزگی لیلی سپس تعجب می‌کنم، تعجب می‌کنم او تمام آرزوی ماست ای کاش که قصه چنین بود که می‌رسیدیم به آن آرزوها.

#### شعر شماره ۲۵۰:

جَزَىٰ اللَّهُ عَنِّي - وَ الْجَزَاءُ بِفَضْلِهِ - رِبْعَةً خَيْرًا مَا أَغْفَىٰ وَ أَكْرَمًا . گفته‌اند این شعر از میرالمؤمنین ع است اما حضرت اهل شعر گفتن بودند

جَزَىٰ اللَّهُ: جمله دعائیه جمله «وَ الْجَزَاءُ بِفَضْلِهِ» جمله حالیه می‌باشد. «عَنِّي» بدلّیه می‌باشد. وَاو در مصرع اول: حالیه

ربیعۀ: مفعول «جَزَى» مفعول در مصرع دوم محذوف است ای: مَا أَغْفَىٰ وَ أَكْرَمَهُمْ جَزَاءُ: مكافاة علی الشیء رِبْعَةً: منظور قبیله ربیعۀ است.

أَغْفَى: مِنَ الْغَفَا (الغفۃ حفظ الشخص كلّ عضوه أو فرجه بخصوصه عن المعاصی)

تلافی کند خداوند بدل از من - و حال آنکه تلافی کردن بفضل و رحمت اوست - قبیله ربیعۀ را (تلافی) خوبی جقدر پارسا و کریم هستند ایشان.

#### شعر شماره ۲۵۱:

وَ قَالَ نَبِيُّ الْمُسْلِمِينَ تَقَدَّمُوا وَ أَحْبَبْ إِلَيْنَا أَنْ تَكُونَ الْمُقَدَّمَا شاعر: عباس بن مرداس است که از «مُؤَلَّمَةٌ قُلُوبُهُمْ» بوده است

«إِلَى» در «إِلَيْنَا» للتبيين باء محذوف ای بَأَنْ تَكُونَ تَقَدَّمُوا: سابقوا (پیشی بگیرید)

پیغمبر مسلمانان پیشرفت فرمودند. (به‌سوی جنگ با دشمن) پیشی بگیرید و چه‌قدر دوست داشتنی است برای ما که تو (ظاهراً خطاب به کسی است

که اگر به جنگ می‌رفت عده‌ای به دنبال او می‌رفتند) پیشی گیرنده باشی (بر دیگران در رفتن به سوی جنگ با دشمن)

#### شعر شماره ۲۵۲:

فَتَنِمُ ابْنُ أَخْتِ الْقَوْمِ غَيْرُ مَكْذَبٍ زُهَيْرٌ حَسَامٌ مُفْرَدٌ مِنْ حَمَائِلٍ شاعر: ابوطالب که رهبر را مدح می‌کند.

زُهیر: مخصوص به مدح حَسَام: شمشیر برنده مُفْرَد: مجرد حَمَائِل: جمع حمالة (غلاف شمشیر)

چه خوب پسرِ خواهر قوم است زهیر (کنایه از این که مصاحب و هم دم قوم خود است) که چنین صفت دارد که نسبت دروغ به او داده نشده (که مانند) شمشیر برآینست که برهنه باشد از غلاف.

## شعر شماره ۲۵۴:

و لقد علمتُ بأنَّ دینَ مُحَمَّدٍ ﷺ مِنْ خَیرِ أَدیانِ البَرِیَّةِ دیناً شاعر: ابوطالب و این شعر دلیل اسلام اوست خلافاً لعقیده اهل تسنن.  
دیناً: تمیز علمت: تیقت الدین: الملة بریة: الخلق  
و مسلماً به تحقیق یقین کردم که همانا دین محمد ﷺ از بهترین ادیان خلق است از حیث دین بودن.

## ترجمه لغات:

خیمرة: از اختمر آمده برای دلالت بر هیئت خمره یعنی یک نوع خمار پوشیدن [و یُصَرِّفُ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُبُوبِهِنَّ] باید مقعدهای خود را بر گریبانهای خویش بزنند (نور ۳۱). العیمة: یک نوع عمامه پوشیدن  
القمصة: یک نوع تمیص پوشیدن (اما والله لقد قمصها ابن ابی قحافة) خطبه شقیقه  
غذا: سال (جاری شد) فعلی «غذا» هم متعدی استعمال می شود مانند (غذوت الصبی) تربیت کردم بچه را و هم لازم استعمال می شود مانند (غذا الماء) جاری شد آب. خفض: ترش شد اشیر: ناسپاس و کافر نعمت [بل هو کذاب اشیر، و سیعلمون غداً مِنَ الکذابِ الاثیر] قمر ۲۶ و ۳۵  
أمن: سالم بود (گفته شده أمن متعدی نیز استعمال می شود مانند: أمن زید لأسد زید شیر را امنیت داد و لفظ مأمون دلیل بر این مدعاست)  
فَرِحَ: خوش حال شَبَعان: سیر رِتان: سیراب أغور: یک چشم  
أجهز: کسی که در روز، هنگام وجود خورشید، نمی بیند مانند شب پره که در روز ظاهر نمی شود و آغشی کسی است که در شب نمی بیند  
أحول: آن که یکی را دوتا ببیند و او را در فارسی دوبین گویند. ضخم: چاق و فربه  
أخطب: سرخ مائل به سیاهی. عرب گوید: فرس أخطب و در فارسی او را اسب کهر گویند.  
جُنُب: دوری کننده و به همین معنی است آن چه مشهور است و در قرآن رسیده [و إن کتم جُنُباً] نساء و به معنای دور نیز می آید [فَصُرَّتْ به عن جُنُبٍ] قصص ۱۱ عقر: شجاع مکار بطل: قهرمان شنیخ: سال خورده عقیف: پاک دامن  
یغنی: بی نیاز می شود آشیب: پیرمرد و آن که مویش سپید است. متباعد: دور شونده مقعنس: کسی که سینه اش قوز دارد  
معشوشب: گیاه سبز دارنده مکحول: سرمه کشیده شده مُدَحْرَج: غلیظه مُخَرَّجَم: جمع شونده  
کُبش: به معنای قوج و به معنای رئیس نیز آمده است.  
صریع به خاک افتاده شده (اعزز علی ابا البقطان أن أراک صریعاً مجدلاً) قول امیرالمؤمنین علیه السلام درباره ی عمار وقتی او را کشته شده دید.  
تعلیم: به معنای اعظم (متعدی به ۲ مفعول است و فقط همین صیغه را دارد و در ظاهر شبیه صیغه ی امر (صیغه شماره ۷) باب تفعل است).  
حتم: نفذ (نافذ شده و عمل به آن شده پس حتم در این مقام به معنای لزوم و وجب نیست تا با (لزماً) منافق باشد).  
ما عجت بالدواء: نفع نبردم به سبب دوا «عاج» بر ۲ قسم است:  
۱- ماضی «یعیج» به معنای انتفع یتفع و اینقسم ملازم با نفی است و بعضی گفته اند گاهی در اثبات نیز می آید.  
۲- ماضی «یعوج» به معنای مال یعیل و این قسم در مثبت و منفی هر دو استعمال می شود.

أشهل: چشم آبی غنیت: به حاجت تو. أفجع: شنیع و پر مصیبت شده

ذراع: شیک دست در رشتن، به این که جلد و چابک است. غزل: رشتن ما أخضره: چه چیز مختصر کرده او را ما أعساه: چه چیز امیدوار کرده او را

### شعر شماره ۲۵۵:

يا حَبْذا رَيَّانُ الرِّيانِ مِنْ جَبَلٍ وَ حَبْذا سَاكِنُ الرِّيانِ مَنْ كَانَا شاعر: جریر که هجو می کند اخطل را با این قصیده.

«یاء ۲ ترکیب جایز: ۱- آلائی استفتاحیه ۲- حرف ندا برای منادی محذوف (قوم) جَبَل: مبتدا و حَبْذا: خبر

ساکن: خبر کان مَنْ: مخصوص به مدح الف در «کانا» برای اطلاق وایان: اسم کوهی است در حجاز و (رِیان) نیز خوانده می شود

و بعضی گفته اند رِیان اسم کوهی است در دیار قبیله ی طی که دارای آب فراوان است و طولانی ترین کوه های آن جاست.

ای (قوم) چه خوب است کوه رایان از جهت کوه بودن و چه خوب است کسی که ساکن رایان است.

### شعر شماره ۲۵۶:

باسم الإله و به بَدینا و لَوْ عَبَدْتَا غَيْرَهُ شَقِينَا فَحَبْذا رِیَّاناً وَ حَبْ دیناً شاعر: عبدالله بن رواحه انصاری

باسم: متعلق به نبته محذوف «ذا» در فحَبْذا: فاعل رِیَّاناً: تمیز مخصوص به مدح محذوف ای: فَحَبْذا رِیَّاناً الرَّبُّ وَ حَبْ دیناً الدینُ

إله: معبود (کسی که مورد اطاعت واقع می شود) بَدینا: اصلش «بدننا» بوده به معنی «ابتدانا» شَقینا: من الشقاوة نقیض السعادة

به نام خدا (آغاز می کنم) و به نام او (آغاز می کنیم) و اگر اطاعت کرده بودیم غیر او را بدبخت می شدیم پس چه خوب پروردگاری است او از

جهت پروردگار بودن و چه خوب است دین (او) از جهت دین بودن.

### شعر شماره ۲۵۷:

ألا حَبْذا أَهلُ المَلا غیرَ أَنَّهُ إِذا ذُکِرَتْ مَیْ فَلَ حَبْذا هِیا شاعر کنزه که این قصیده را در ذم میسر ذی الرمة گفته است.

ألا: للتنبيه «هاء» در أَنَّهُ: ضمیر شأن «ذا» در حَبْذا: فاعل

هیا (الف برای اطلاق است) (هی): مخصوص به ذم، مرجع هی: ۳ احتمال: ۱- می، ۲- ذکر می، ۳- ملا

ملا: جماعة و التجمع می: مرخَم «میه»

آگاه باش چه خوب هستند اهل مجلس و جمعیت لکن همانا شأن چنین است که هر گاه یاد می شود «میه» پس خوب نمی باشد آن مجلس.

### شعر شماره ۲۵۸:

نَقَلْتُ اقْتُلُوهَا عَنْکُمْ بِمِزاجِها وَ حُبَّ بِها مَقْتُولَةٌ حِینَ نَقَلْتُ شاعر: اخطل که وصف می کند شراب را

اقْتُلُوهَا أی اقْتُلُوا الخمرَ بِمِزاجِها أی بِمِزاجِ الخمر بَاء در بها: زائده و ها فاعل مَقْتُولَةٌ: تمیز یا حال

اقتلوهما: قتل شراب یعنی او را با آب، مروح کردن. اقتلوهما به وسیله ی «باء» متعدی می شود و این جا چون متضمن معانی «إلحاقاً» می باشد با «عن»

متعدی شده است. مِزاج: ما یُمزَج به (مزاج شراب، آب است که تندى او را می کاهد)

پس گفتم مخلوط کنید آن شراب را با آب (و دفع کبد تندى آن را) از خودتان. و چه خوب است آن شراب در حالتی که با آب مخلوط شده است

هنگامی که با آب مخلوط شود (یعنی اگر مدتی از مخلوط شدن بگذرد کیفیت پایین می آید)

لازم به ذکر است که اکثر قریب به اتفاق شعرا فاسد بودند و این اشعار دلیل بر ضعف ایمان آنهاست.

جُمُعَة (لغت بنی عقیل)

جُمُعَة (لغت حجاز) [إِذَا تَوَدَّى لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ] جُمُعَة (لغت بنی تمیم) غیر مشهور

مُقْتَنَى: کسب شده      مُقْتَنَى: پیروی شده

فِي الصَّيْفِ ضَيْغَتِ اللَّبَنِ: در اصل خطاب به زنی است که همسر پیر و ثروتمندی داشت و به خاطر پیری شوهر از او جدا شد و این جدایی در فصل تابستان بود. سپس با جوان فقیری ازدواج کرد و به خاطر شدت فقر در یکی از روزهای زمستان برای طلب شیر سراغ شوهر اول رفت و او این جمله را به زن گفت که (در تابستان شیر را ضایع کردی)

صَغُ: از صاغ یصوغ به معنای ریختن

وَ أَبٍ: منع کن (واو عاطفه) (همزه وصل اگر قبل از همزه فاء الفعل قرار بگیرد و بعد از واو یا فاء باشد در نوشتن هم حذف می شود)

خلاصه: واو یا فاء + همزه وصل (برای فعل امر) + همزه فاء الفعل ← همزه وصل در نوشتن هم حذف می شود. (وَ أَبٍ)

وَ + إِيْ (إِبٍ) (فعل امر تأبی) ← وَ أَبٍ

أَبٍ: ممتنع شده      أَقَمَنْ: سزاوارتر      وَصِلَ: تمسک و چاره جویی می شد

الناقص: مراد عبدالملک بن مروان است و او را ناقص خواندند زیرا حقوق لشکریان را کم کرد.

أَشْجٍ: مراد عمر بن عبدالعزیز است و او را از آن أَشْجٍ گویند که در پیشانی او به واسطه ی لگد زدن اسبی شکنگی پیدا شد. و او فدک را به امام باقر علیه السلام برگردانید و سبَّ الميرالمؤمنين علیهم السلام را که معاویه رواج داده بود، ممنوع کرد.

وسم: علامت      ما یرحم علیه: وصفی که رحم می آورد بر آن موصوف

تخصیص: تقلیل اشتراک که در نکرات واقع می شود. توضیح: رفع احتمال که به سبب تعدد وضع، در معارف حاصل است.

شَجٍ: در اصل شَجِي قاعده ی ۳ و ۱۰ اجرا شد شَجٍ گردید به معنی محزون.

## شعر شماره ۲۶۰:

وَلَسْتُ بِالْأَكْثَرِ مِنْهُمْ حَصَى      وَ إِنَّمَا الْعِزَّةُ لِلْكَائِرِ      شاعر: اَعشى که هجو می کند علقمه ابن علافه را و مدح می کند عامر بن الطفیل را

لَسْتُ: خطاب به علقمه      بَاء: زائده      مِنْهُمْ: از قبیله ی عامر      حَصَى: تمیز

حَصَى: العدد      الْعِزَّةُ: القُوَّة و الغلبة      الْكَائِرُ: مَنْ لَهُ كَثْرَةٌ مِنَ الْقَبَائِلِ و الْأَقْوَامِ

سؤال: چرا أَفْعَلَ تفضیل همراه آل، مِنْ گرفته؟ ۶ جواب:

۱- مِنْ بیانیته (و لست بالأكثر من بينهم حصی)      ۲- آل زائده است      ۳- متعلق «منهم» محذوف است (بالأكثر أكثر منهم)

۴- مِنْ بعضیته است      ۵- مِنْ بمعنای فی است.      ۶- مِنْ متعلق به لیس است چون لیس به معنی انتفی می باشد و فاصله شدن منهم بین افعَلَ تفضیل، و تمیزش از باب ضرورت شعری است.

و نیستی (ای علقمه) بیش تر از ایشان (قبیله ی عامر) از جهت تعداد و همانا قُوَّة و غلبه برای جمعیت صاحب کثرت است.



لَاكَلَّةٌ مِنْ أَقْطٍ يَسْتَنْ أَلَيْنُ مَسَا فِي حَشَايَا الْبَطْنِ مِنْ يَثْرِيَّاتٍ قِذَاذٍ خُشْنٍ (شاعر نامعلوم)

اَكَلَّة: لقمه أَقْط: کشک سَتْن: روغن حَشَايا: جمع حَشِيَّة: روده

يَثْرِيَّات: تیرهایی که در یثرب می‌سازند (يَثْرَب + يَ + ات) قِذَاذ: جمع قَذَّ جمع أَقَذ: تیر بی پر خُشْن: زیر

همانا یک لقمه از کشک با روغن نرم تر است از جهت رسیدن در روده‌های شکم از تیرهای منسوب به یثرب که بی پر و زیر است. (ظاهراً کشک و روغن غذای بسیار بدی بوده و به آن‌ها نمی‌ساخته و شاعر می‌گوید که کشک و روغن با آن همه بدی بهتر از تیرهای یثربی است)

و لَقَدْ أَمَرُ عَلَى اللَّئِيمِ يَسْبِي فَمَضَيْتُ نَمَّةً قُلْتُ لَا يَغْنِي شاعر: مردی از بنی سلول است و گویند امیرالمؤمنین علیه السلام کثراً این شعر را استعمال نموده‌اند.

واو: حرف قسم و «مَقْسَمٌ به» محذوف (الله) لَقَدْ: جواب قسم يَسْبِي: جمله صفت برای اللَّئِيمِ نَمَّة: لتأنيث اللفظ

اللئيم: الدنّی الاصل و البخیل سَب: دشنام دادن مَضَيْتُ: گذشتم، عبور کردم أَمَرُ: صیغه ۱۳ از مَرُور

همانا به تحقیق گذشتم بر شخص پستی که دشنام می داد مرا پس (اعتنایی نکردم و) گذشتم سپس گفتم مرا قصد نمی‌کند. (المؤمن نصفه التغافل)

حَتَّى إِذَا جَنَّ الظَّلَامُ وَاخْتَلَطَ جَاؤُوا بِمَذْقٍ هَلْ رَأَيْتَ الذُّبَّ قَطْ

شاعر: احمد الرجاد است که وصف می کند حستان و قومش را که مهمان کردند او را و بعد از مدتی طولانی شیری مخلوط با آب که در شب شبیه رنگ گرگ بود برایش آوردند. بَاء در بِمَذْقٍ: للتعديده قبل از «هَلْ» عبارت (مَقُولِ فیه) در تقدیر است.

جَنّ: سَرّ ظلام: تاریکی اختلط: مخلوط شد (تاریکی با نور روز)

مَذْقٍ: ممدوق (شیری که با آب ممزوج شده و سفیدی آن کم شده و در شب شبیه رنگ گرگ می‌شود).

(طول دادند مهمانی را) تا این‌که زمانی که پوشاند تاریکی (اشیاء را) و مخلوط شد (تاریکی با روشنایی روز) آوردند شیر مخلوط به آبی را که (گفته می‌شود در حقش) آیا تا به حال گرگ را دیده‌ای؟

طاح: ضلّ صالح در زیارت جامعه‌ی کبیره آمده است: (و لا مؤمنٌ صالح و لا فاجرٌ طالح...)

تَوَذَّان: دلالت می‌کند طور: نام کوهی است [و اذ أخذنا قَوْفَهُمُ الظُّورَ] بقره

سینا: شبه جزیره‌ای است مابین دریای مدیترانه و کانال سوئز و فلسطین و خلیج عقبه [شَجَرَةٌ تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَا] مؤمنون، ۲۰.

خز: حیوانی است که از پوست او جامه می‌سازند. تخصیص: تغلیل اشتراک

مَرُوعٌ: مرد درست ادراک که در دل او حواب انداخته‌اند. لا يُعْزَل: کنده نمی‌شود

هَدًی: به معنای قربانی که به مکه می‌برند از گوسفند و شتر و مانند این‌ها [هَدًیاً بِالْغِ الْكَعْبَةِ] [حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدًیَ مُجَلِّهً]

ثانی: رو گرداننده عَطَف: جانب (از سرتا ران) یعنی گرداننده است جانبش را (کنایه از تکبر)

جَعَّد: موی در هم پیچیده شَعَر: موی اُكْسَبَ: کسب تأنیث می‌دهد يَخْتَلُّ الْكَلَامُ: فاسد شود معنای کلام

کَرَز: خرج چوپان که او را خرجین گویند و حال لقب شخصی شده - به معنای پست و حاذق (ماهر) هم می باشد.

جَرَد: فرسوده شام: دشنام دهنده قطیفه: یک قسم از جامه است.

نَبَذ: به خاک افکنده شد [فَبَذَنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَ هُوَ مُلِيمٌ] از نَبَذ به معنای افکندن قُصَارَى: نهایت و غایت

حُمَادَى: نهایت و غایت به معنی با جیم گفته اند مانند ماه جمادی بَيْلَه ۲ معنی: ۱- غیر ۲- من أجل

دَوَالِیک: گرفتن بعد از گرفتن سَعْدِیک: یاری کردنی پس از یاری کردنی

قَتَد: خطا [و قال ابوهم اِنِّی لأَجِدُ ریحَ یوسفَ لولا اَن تَقْتَدُونَ] [قَضَّیْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَیَّ]: فرا بگیریم و أخذ کنم ستمی بر من نیست.

حَسَب: کفایت کننده بَرَدَى: نهري در دِمَشَق (دِمَشَق غیر فصیح و لغت عامه است) عَرَض: هر چیز ناپایدار رَدَى: الهلاک

یَمین: به معنای قسم است و به معنای قوت و دست راست نیز می آید [و اصحابُ الیمین...]] [و أخذناه بالیمین]

قَذَى: آنچه در آب و چشم می افتد (صبرت و فی الخلق شجی و فی العین قذی) أَمیر المؤمنین (علیه السلام)

أَحْتَذَى: اختیار شده یا پیروی گشته یَهَن: آسان می شود.

هَذَّیْل: تصغیر ترخیم هذوال به معنی مضطرب یا زمین مرتفع و احتمال دارد تصغیر ترخیم مهذول، به معنی مضطرب باشد.

مَسْعَبَة: از سغب به معنی گرسنگی (همگان سغبی صیحند و حرام / کو کسی کز پی دین در حرم است)

ملاحس: لیسیدن یا مکان یا زمان لیسیدن - ترک کرم او را در مکان لیسیدن های گاو، بچه های خود را

سبحان: علم است برای تسبیح به معنای پاک گردانیدن، تنزیه کردن.

برای خواندن صرف ساده، نمودار صرف ساده

برای خواندن سیوطی شرح فوائد الحجتیه و طریقه النقیه

برای خواندن مغنی شرح مغنی آقای صفایی بوشهری

برای خواندن لمعه شرح النضید را پیشنهاد می کنم.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

**إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ**

خداوند اعمال خیر را تنها از متقین قبول می کند. ( یعنی افرادی که واجبات را انجام می دهند و محرمات را ترک می کنند)

**محمد تهرانی (عبدالحمید)**

۰۹۱۲۴۵۱۴۱۶۲

۰۹۱۹۸۶۸۸۷۱۴

از فرمایشات مقام معظم رهبری (مد ظله العالی)

بایستی کاری کرد که هم طلبه، فهمیدن مطالب باشد، نه فهمیدن عبارت. هیچ هنری نیست در اینکه ما عبارت را جوری مفلک بگیریم، یا اگر تعمداً هم مفلک بگیریم، بی مبالاتی کنیم که عبارت بشود مفلک، تا طلبه مبالغی وقتش صرف این کار بشود. این چه هنری است؟ این چه لطفی دارد؟ چه خیری در این نهفته است؟ خیر، عبارت را آنچنان واضح بیان کنیم که آن کسی که استعداد فهمیدن مطلب را دارد، راحت از عبارت، مطلب را بفهمد.

### بهترین روش درس خواندن:

#### قبل از رفتن به کلاس:

ابتدا باید متن کتاب را با دقت بخوانیم و روی آن تأمل نمائیم. سپس سعی کنیم با کمک یک شرح فارسی قابل اعتماد و علمی همه مطالب آن درس را بفهمیم و اگر مطالب پیچیده هستند آنها روی کاغذ بیاوریم، دسته بندی و نموداری کنیم و در برخی موارد کلمات کلیدی را روی کاغذ بنویسیم و با فلش آنها را به هم مرتبط سازیم تا سیر منطقی درس برای ما روشن شود.

حداقل نمره این عملیات این است که همواره به صورت شاداب و با نشاط در کلاس درس حضور یافته، و می توانیم از وجود استاد استفاده کامل را ببریم، و چون بسیاری از مطالب را آموخته ایم هنگام درس، تمامی انرژی ما صرف فهمیدن مطالب مهم و اشکالات عمده ای می شود که از قبل روی آنها تمرکز کرده ایم، در نتیجه خسته و کسل نشده و دچار کمبود نیرو نیز نمی شویم.

روحیه اشکال گیری و دقت در مطالب در ما روز افزون می شود، اساتید دقیق را براحتی شناسایی می کنیم، هنگام اشتباه استاد به اشتباه نمی افتیم و اساتید محترم برای اینکه پاسخگوی سوالات ما باشند مطالعات خود را چندین برابر می نمایند و سطح علمی کلاس بالا می رود.

#### اما بعد از کلاس:

ابتدا بایستی روی نقاط مبهمی که هنوز حل نشده به تنهایی و با آرامش فکر کرده و جمع بندی نهایی را انجام دهیم و سپس با دقت مباحثه نمائیم و اگر احیاناً باز هم مطلب مجهولی باقی مانده باشد از استاد استمداد نمائیم و در صورت پاسخگو نبودن به اساتید قویتر رجوع شود تا هیچ مجهولی باقی نماند و نهایتاً باید تمام عبارات واضح شود، مرجع تمام ضمایر روشن شود، ترکیب تمام کلمات متن مشخص گردد، تمام لغات بصورت صحیح و دقیق ترجمه شود و تمرین کتاب حل شود.

نتیجه این خواهد شد که پس از مداومت در این کار بجائی خواهیم رسید که می توانیم بدون کمک از استاد و شروح، مطالب را از عبارات عربی بیرون کشیده و در صورت وجود اشکال در کتاب به آن پی ببریم.

۰۹۱۲۴۵۱۴۱۶۲